

”... se oli oikeesti mun pelastus”

Viisi keskustelua muutoksesta–ohjelman vaikuttavuudesta

Maria Lepola

Ulla Tuunanen

Opinnäytetyö

Toukokuu 2014

YAMK

Sosiaali- ja terveysalan

kehittäminen ja johtaminen

TAMPEREEN AMMATTIKORKEAKOULU

Tampere University of Applied Sciences

TIIVISTELMÄ

Tampereen ammattikorkeakoulu
Ylempi ammattikorkeakoulututkinto
Sosiaali- ja terveysalan kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelma

MARIA LEPOLA JA ULLA TUUNANEN:

”Se oli oikeesti mun pelastus” -Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelman vaikuttavuudesta

Opinnäytetyö 96 sivua, joista liitteitä 5 sivua

Toukokuu 2014

Vaikuttavuuden arviointia sosiaalialalla ja sen työmenetelmissä on tehty vähän, mutta tarve sosiaalialan interventioden vaikuttavuuden arviointiin on suuri. Vaikuttavuuden arvioinnissa tärkeimmät näkökulmat ovat asiakasmuutos, asiakasmuutoksen ja intervention suhde sekä vaikuttavan tiedon hyödyntäminen. Tärkeä keino sosiaalialan interventioiden vaikuttavuuden selvittämisessä on kysyä asiakkailta heidän kokemuksistaan palvelusta ja sen auttavuudesta. Sosiaalityön vaikuttavuutta arvioitaessa kiinnitetään huomiota asiakaslähtöisyyteen, suunnitelmallisuuteen ja riittävään ammattitaitoiseen henkilökuntaan.

Rikosseuraamuslaitoksen yhdyskuntaseuraamustoimistoissa sosiaalityöllä on selkeä rooli ja sen tulisi käyttää vahvuuksiaan asiakkaiden aseman turvaamiseksi. Yhdyskuntaseuraamustoimistojen yhteiskunnallinen tehtävä on uusintarikollisuuden estäminen ja se ole mahdollista, ellei yksilön omaan selviytymiseen pyritä vaikuttamaan. Tämän vuoksi rikosseuraamusalalla käytettyjen interventioiden vaikuttavuuden mittaamisessa tärkeä tekijä on desistanssi eli niiden keinojen löytäminen, joilla asiakas pyrkii irrottautumaan rikoksen teosta ja asiakkaan tukeminen löydettyissä keinoissa. Yksi rikosseuraamuslaitoksen kuntouttavista toimintaohjelmista on Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelma (VKM), joka pyrkii vahvistamaan asiakkaassa muutospuhetta valitun teeman ympärillä.

Tämän laadullisen opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, millaisia kokemuksia asiakkailla on VKM -ohjelmasta ja millaisia keinoja he ovat ohjelmasta saaneet pyrkiessään etääntymään rikoksen tekemisestä. Opinnäytetyön tutkimuskysymysten selvittämistä varten haastateltiin kuusi henkilöä, jotka olivat käyneet VKM -ohjelman. Haastattelu oli strukturoitu teemahaastattelu, jonka teemat tulivat sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin viitekehystä. Lisäksi haastatellut vastasivat kyselylomakkeeseen, jonka avulla kartoitettiin haastateltujen kokemuksia, toteutuivatko haastateltujen mukaan eräät sosiaalityön vaikuttavuutta kuvaavat käsitteet VKM -ohjelman aikana. Aineisto analysoitiin aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä.

Tulokset osoittavat, että haastatellut ovat saaneet VKM -ohjelman myötä identiteettiä ja itsetuntoa vahvistavia välineitä. Lisäksi tulevaisuuteen suuntautuminen ja tavoitteiden asettaminen on koettu tärkeäksi ja ohjelman myötä nämä tavoitteet ovat konkretisoituneet. Ohjelma on tuonut sisältöä rikosseuraamuksen suorittamiselle. Työntekijä on ollut ohjelman onnistumisen kannalta korvaamaton ja työntekijän myötävaikutuksella ohjelman tavoitteet ovat alkaneet toteutua ja asiakkaille on tullut kokemus toivon heräämisestä. Merkittävin tulos on, että VKM -ohjelman myötä osa haastatelluista on saanut kokemuksen, että yhteiskunta on antanut heille mahdollisuuden jota he eivät halua pilata. Kokemus mahdollisuudesta on merkittävä rikoksesta irrottautumisen väline.

Asiasanat: vaikuttavuuden arviointi, sosiaaliala, rikosseuraamusala, Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelma

ABSTRACT

Tampereen ammattikorkeakoulu
Tampere University of Applied Sciences
Master's Degree Programme in Development and Management of Health Care and Social Services

LEPOLA, MARIA & TUUNANEN, ULLA:

"It really was my salvation" The Effectiveness of the Program 'Five Discussions about Change'

Master's thesis 96 pages, appendices 5 pages

May 2014

There has only been a little evaluation of the effectiveness of social field and its methods. Social work has a clear role in the Criminal Sanctions Agency's community sanction offices. The social function of community sanction offices is to prevent recidivism. An important factor in measuring the effectiveness of interventions used by community sanction offices is finding ways in which the client can strive away from committing crimes. One of the rehabilitating programs of community sanction office is the program 'Five Discussions about Change' which aims at supporting the client's wish for a change by focusing on a chosen theme.

The purpose of this qualitative thesis was to find out what kind of experiences customers had on the program 'Five Discussions about Change' and what kind of means the program had given them to avoid recidivism in the future. In order to answer the research questions of the thesis, six people who had participated in the program were interviewed. The interview was a structured thematic interview. The data were analysed by using material-based content analysis.

The results showed that the program 'Five Discussions about Change' gave the interviewees tools that strengthened their identity and self-esteem. The program has also made the completion of the criminal sanction program more meaningful. The most significant result is that with the program 'Five Discussions about Change' the interviewees felt like society had given them a chance which they did not want to ruin. This experience of a new chance is a significant tool in preventing recidivism.

Key words: evaluating effectiveness, social work, criminal sanction, the program 'Five Discussions about Change'

SISÄLTÖ

TIIVISTELMÄ	2
ABSTRACT	3
ALKUSANAT	6
1 JOHDANTO	8
2 RIKOSSEURAAMUSLAITOS	9
2.1 Tampereen ja Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimistot	10
3 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITE JA TEHTÄVÄT	11
4 OPINNÄYTETYÖN TEORIATAUSTA JA KESKEISET KÄSITTEET	12
4.1 Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelma	12
4.2 Vaikuttavuuden arviointi ja sen haasteet sosiaalityössä.....	15
4.2.1 Ohjelmateorian laatiminen osana vaikuttavuuden arviointia	17
4.2.2 Arviointikysymyksen esittäminen.....	17
4.2.3 Ohjelmateorian lähteiden löytäminen	18
4.2.4 Ohjelmateorian laatiminen	18
4.2.5 Menetelmien valitseminen	19
4.2.6 Analyysi ja johtopäätökset	19
4.3 Vaikutetaanko rakenteisiin vai asiakkaisiin?	20
4.3.1 Vaikuttavuus sosiaalialalla.....	21
4.3.2 Vaikuttavuuden arvioinnin haasteet rikosseuraamustyössä.....	23
4.4 Asiakas on ykkönen	25
4.5 Vaikuttavuuden menestystekijöitä	26
4.6 Vaikuttavuuden arviointia päihde- ja mielenterveystyöstä	29
4.6.1 Ilmapiiri ja kohtaaminen	30
4.6.2 Arvot ja asenteet.....	31
4.6.3 Vuorovaikutus ja toiminnallisuus	32
4.7 Rikosseuraamusten vaikuttavuudesta ja yhteyksistä sosiaalityöhön.....	33
4.8 Sosiaalityöstä rikosseuraamusalalla	35
4.9 Rikoksesta irrottautumisesta eli desistanssista.....	36
5 OPINNÄYTETYÖN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT.....	40
5.1 Tutkimusstrategia	40
5.2 Aineiston keruu ja menetelmät.....	41
5.3 Aineiston analyysi.....	44

	5
6 TULOKSET	47
6.1 Kokemukset Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelmasta	47
6.1.1 Kokemukset istuntojen sisällön merkityksestä ja määrän riittävydestä	47
6.1.2 Asiakkaan oman toimijuuden lisääntyminen tulevaisuuden suunnittelussa ..	49
6.1.3 Identiteettiä ja elämänarvoja vahvistavia välineitä	50
6.2 Ammattitaitoinen asiakkaan asianajaja	52
6.2.1 Myönteinen ja avoin ilmapiiri	53
6.2.2 Kannustaminen ja luottamus vuorovaikutuksessa	54
6.2.3 Asiakasta kunnioittava kohtaaminen	55
6.2.4 Ammattitaitoinen asiakkaan asianajaja	56
6.3 Rikosseuraamus mahdollisuutena	58
6.3.1 Rikosseuraamukseen liittyvät velvoitteet	59
6.3.2 Rikoksetonta elämäntapaa tukevat asiat	59
6.3.3 Muuttunut suhde yhteiskuntaan ja kokemus mahdollisuudesta	61
6.4 Asiakas toimijana rikoksesta irrottautumisessa	63
6.4.1 Tietoisuus omista vaikutusmahdollisuuksista osana rikoksesta irrottautumista	64
6.4.2 Asiakkaan toimijuuden lisääntyminen tulevaisuuden suunnittelussa ja vastuunotossa	67
6.5 Muutokset identiteetissä ja elämänlaadussa	68
6.5.1 Ohjelman vaikutus elämänlaatuun ja omiin vaikutusmahdollisuuksiin	69
6.5.2 Muuttunut identiteetti ja elämän perusasioiden kuntoon laittaminen	70
7 POHDINTA	72
7.1 Eettiset kysymykset ja luotettavuus	72
7.2 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet	75
LÄHTEET	83
LIITE 1	86
LIITE 2	88
LIITE 3	89
LIITE 4	93
LIITE 5	96

ALKUSANAT

Motivaatio ja liikkeelle paneva voima tämän opinnäytetyön tekemiseen on lähtenyt Tampereen yhdyskuntaseuraamustyöntekijän sekä tämän opinnäytetyön toisen tekijän Ulla Tuunasan sekä rikosseuraamusesimies Jari Myllylän aloitteesta.

Meillä opinnäytetyön tekijöinä on ollut suuri toive saada tietoa Viisi Keskustelua Muutoksesta –ohjelman kokemuksesta sekä sen vaikuttavuudesta.

Rikosseuraamustyö, seuraamukset ja niitä hoitavat organisaatiot ovat olleet parin viime vuosikymmenen aikana lähes kaikkialla muutosten alla. Pyrkimys tuntuu olevan kaikkialla, että lisätään laitosrangaistusten vaihtoehtoja sekä yhdyskuntaseuraamusten moninaistumista (Lavikkala & Linderborg 2011, 9). Onkin ollut mielenkiintoista perehtyä tämän opinnäytetyön myötä, miten voidaan tehdä asiakkaan näkökulmasta vaikuttavaa rikosseuraamustyötä, mikä lisää rikoksettoman elämäntavan valmiuksia entisillä rikoksen tekijöillä.

Tämän opinnäytetyön tekeminen on vaatinut meidän molempien tekijöiden perheiltä paljon tukea ja ymmärrystä ja haluammekin sanoa suuret kiitokset miehillemme sekä lapsillemme.

Erityinen kiitos kuuluu tähän opinnäytetyöhön osallistuneille haastateltaville, jota ilman tämä tutkimus sekä tutkimusaineisto ei olisi onnistunut. Olette käyttäneet pyyteettömästi omaa aikaanne ja resursseja tämän opinnäytetyön onnistumiseen ja sen tutkimustulosten syntymiseen. Kiitos!

Suuri kiitos kuuluu myös Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston rikosseuraamusesimies Jari Myllylälle, joka on ollut ideoimassa opinnäytetyön aiheitamme sekä antanut hyviä ideoita opinnäytetyömme tutkimuskysymyksiimme. Haluamme kiittää myös Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston rikosseuraamustyöntekijöitä Jarno Forströmiä ja Kristiina Ala-Vannesluomaa sekä Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimiston rikosseuraamustyöntekijää Marjaana Syrjää, jotka ovat auttaneet meitä haastateltavien etsimisessä.

Tämän opinnäytetyön tekeminen, käsitteisiin perehtyminen sekä tutkimustulosten tarkastelu on tuonut paljon uutta työelämäämme, sen syvempään ymmärtämiseen ja kehittämiseen.

Tampereella, aurinkoisena kevätpäivänä 2014

Maria Lepola ja Ulla Tuunanen

1 JOHDANTO

Kiinnostuimme vaikuttavuuden arvioinnista erään YAMK-opintoihin liittyvän tehtävän myötä. Vaikuttavuuden arviointi on rikosseuraamusalalla ajankohtainen asia, joten tuntui luontevalta perehtyä teemaan toisen opinnäytetyöntekijän työkentän, yhdyskuntaseuraamustoimiston, kautta. Oikeusministeriö on laatinut Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonaisuudistuksen vuonna 2012, jonka tavoitteena on vähentää rikollisuutta ja sen aiheuttamia haittoja. Ensisijaisena keinona on rikosten ennakotorjunta sekä niiden ennaltaehkäisy. Tavoitteena on siirtää rangaistusten täytäntöönpanossa painopistettä yhdyskuntaseuraamuksiin ja suljetuista vankiloista avolaitoksiin (Oikeusministeriö 71/2012).

Suomessa kriminaalipolitiikan tehtävänä on ollut jo pitkään kehittää rikosseuraamustyötä. Tämän tavoitteena on kehittää asiakkaita irtaantumaan rikollisuudesta sekä auttaa heitä kiinnittymään yhteiskuntaan. Nykyään rikosseuraamustyön odotetaan vaikuttavan rikollisen käyttäytymisen taustatekijöihin ja sen halutaan olevan rangaistuksellisesti uskottavaa (Lavikkala & Linderborg, 2011, 158.).

Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelma, jatkossa VKM, on Rikosseuraamuslaitoksen yksi toimintaohjelmista. Se on motivointiohjelma, joka toteutetaan yksilötyönä. VKM -ohjelman taustalla on motivoivan haastattelun menetelmä, joka lähtee sosiaalipsykologisesta oivalluksesta, että ihmisiin vaikuttaa enemmän heidän omat sanansa kuin se, mitä toiset ihmiset heille sanovat. Ajatellaan, että motivaatio ei ole ihmisen ominaisuus joka on tai ei ole, vaan se riippuu ohjaajan ja asiakkaan välisestä vuorovaikutuksesta (Honkonen 2013, 33).

Yhdyskuntaseuraamustyö ja siinä käytettävät työvälineet ovat suurelta osin samansuuntaisia sosiaalityön kanssa ja työskentelyä asiakkaan elämänhallinnan haasteiden parissa tehdään pitkälti sosiaalityön keinoin. Tässä opinnäytetyössä tutkimme laadullisella tutkimusmetodilla Viisi keskustelua muutoksesta ohjelman vaikuttavuutta asiakkaita haastatellen ja heidän kokemustensa perusteella määrittävät Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelman vaikuttavat tekijät.

2 RIKOSSEURAAMUSLAITOS

Rikosseuraamuslaitos on vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoviranomainen. Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on ehkäistä uusintarikollisuutta ja lisätä yhteiskunnan turvallisuutta. Rikosseuraamuslaitos vastaa tutkintavankeuden toimeenpanosta ja vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta. Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on toteuttaa seuraamuksia siten, että täytäntöönpano lisää tuomitun valmiuksia rikoksettomaan elämään. Seuraamuksia muutetaan vähitellen suljetuista laitosrangaistuksista avoimempaan suuntaan. Rikosseuraamuslaitos muodostuu keskushallinnosta, terveydenhuoltoyksiköstä sekä kolmesta rikosseuraamusalueesta, jotka on jaoteltu alueellisen väestönkehityksen ja vankimäärän mukaan. Yhteensä Suomessa vankiloita on 27 ja yhdyskuntaseuraamustoimistoja 27 (Valtiolle.fi, Rikosseuraamuslaitos).

Rikosseuraamuslaitoksen visio on tehdä vaikuttavaa, merkityksellistä ja luotettavaa työtä yhteiskunnan turvallisuuden hyväksi. (Rikosseuraamuslaitos, arvot) Oheisessa kuviossa (KUVIO 1) on Rikosseuraamuslaitoksen strategia, jossa vaikuttava täytäntöönpano mainitaan keskeisenä tavoitteena (Rikosseuraamuslaitos).

Koska Rikosseuraamuslaitoksen tavoitteena on toteuttaa rangaistusten toimeenpanoa vaikuttavasti, toimeenpanossa käytettyjen välineiden vaikutavuuden arviointi on tärkeää.

KUVIO 1. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020 (Rikosseuraamuslaitos).

2.1 Tampereen ja Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimistot

Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimisto (ent. Kriminaalihuoltolaitoksen Tampereen aluetoimisto) on perustettu vuonna 1955. Toimiston toimialueeseen kuuluu Tampereen, Toijalan ja Ikaalisten käräjäoikeuksien alue. Toimialueella on kaikkiaan 30 kuntaa Pirkanmaalla Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimisto vastaa yhdyskuntapalvelun toimeenpanosta, ehdollisesti rangaistujen nuorten ja vankilasta ehdonalaisesti vapautuneiden valvonnasta sekä nuorisorangaistuksen toimeenpanosta omalla toimialueellaan. (Rikosseuraamuslaitos, Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimisto)

Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimisto kuuluu osana Länsi-Suomen rikosseuraamusalueeseen. Rikosseuraamuslaitoksen Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimisto toimii Hyvinkään käräjäoikeuden alueella. Hämeenlinnan aluetoimisto aloitti toimintansa vuonna 1990 ja toimialueella aloitettiin yhdyskuntapalvelu rangaistusmuotona vuonna 1994. Riihimäen paikallistoimisto perustettiin vuonna 1994 ja Forssan paikallistoimisto vuonna 1996. (Rikosseuraamuslaitos, Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimisto 2013)

3 OPINNÄYTETYÖN TARKOITUS, TAVOITE JA TEHTÄVÄT

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tutkia, mitkä tekijät Tampereen - ja Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaat kokevat vaikuttavan Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelmassa. Tavoitteena on löytää vaikuttavat tekijät teemahaastatteluiden avulla Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston hyödynnettäväksi.

Opinnäytetyön tehtävät:

1. Millaisia kokemuksia asiakkailla on Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelmasta?
2. Millä ohjelmasta saaduilla keinoilla asiakas pyrkii luomaan etäisyyttä rikokseen?

4 OPINNÄYTETYÖN TEORIATAUSTA JA KESKEISET KÄSITTEET

Tässä luvussa esittelemme tämän opinnäytetyön keskeisimmät käsitteet. Tämä tarkoittaa opinnäytetyöhömmä keskeisesti liittyvien käsitteiden tarkempaa esittelyä suhteessa aiempaan kirjallisuuteen sekä eri tutkimuksiin. Avaamme myös johdannossa esille tulleita käsitteitä, jotka ovat Viisi keskustelua muutoksesta ja vaikuttavuuden arviointiin liittyvät teemat.

4.1 Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelma

Viisi keskustelua muutoksesta on keskeinen Rikosseuraamuslaitoksen työntekijöiden rangaistusten toimeenpanossa käyttämä motivointiväline. Hautaniemi (2010) on tutkinut Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelmaa on tutkittu työntekijän työskentelytavan näkökulmasta. Hautaniemen Pro Gradu-tutkielmassa tutkittiin työntekijöiden käyttäytymistä työntekijän ja asiakkaan kriminaalihuollon haastatteluissa. Teoreettisen viitekehysemme mukaan työntekijän ja asiakkaan suhde onkin yksi tärkeä tekijä jonkin intervention vaikuttavuutta arvioitaessa. Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma on Rikosseuraamuslaitoksen yksi toimintaohjelmista. Se on motivointiohjelma, joka toteutetaan yksilötyönä. Viisi keskustelua muutoksesta (VKM), on suunniteltu Ruotsissa, jossa sitä on toteutettu useiden vuosien ajan. Suomessa VKM otettiin käyttöön vuonna 2006 ja vankeiden henkilökuntaa on koulutettu ohjelman käyttöön vuodesta 2009. VKM -ohjelman taustalla on motivoivan haastattelun menetelmä, joka lähtee sosiaalipsykologisesta oivalluksesta, että ihmisiin vaikuttaa enemmän heidän omat sanansa kuin se, mitä toiset ihmiset heille sanovat. Ajatellaan, että motivaatio ei ole ihmisen ominaisuus joka on tai ei ole, vaan se riippuu ohjaajan ja asiakkaan välisestä vuorovaikutuksesta (Honkonen 2013, 33). VKM on ruotsalaisten Åke Farbringin ja Pia Bergen kehittämä keskustelutarja. Ohjelma sopii hyvin laajalle joukolle vankeja sekä yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakkaille. Ohjelman tarkoituksena on edistää asiakkaan päätöksentekoa mahdolliseen muutokseen liittyen. Asiakkaan muutokseen viittaavien lausumien vahvistaminen ja edistäminen sekä muutokseen sitoutuminen ovat koko työn johtavia ajatuksia. Sisäisen motivaation luomiseksi käytetään neljää periaatetta, joista ensimmäinen on vastakohtien voimistaminen. Toinen periaate on vastarinnan käsitteleminen. Kolmas periaate on asiakkaan uskon herättäminen ja vahvistaminen omaan kykyyn muutoksen toteuttamisessa ja neljän periaate on empatian osoittaminen, Keskustelutar-

jassa tehdään paljon tehtäviä, joiden avulla motivaatiota muutokseen tutkitaan eri näkökulmista (Rikosseuraamuslaitos, yleisohjelmat, 2.8.2013).

Keskustelutarja sisältää alkutapaamisen ja viisi strukturoitua keskustelua, jotka toteutetaan yksilötyönä (Rikosseuraamuslaitos, yleisohjelmat, 2.8.2013).

VKM -ohjelman tarkoituksena on antaa asiakkaalle mahdollisuus oman tilanteensa tarkasteluun. Ohjaaja ja asiakas luovat yhdessä näkemyksen asiakkaan muutosmotivaatiosta. Ohjelman tavoitteena on lisätä todennäköisyyttä, että asiakas tekee päätöksen käyttäytymisensä muuttamisesta. Lisäksi ohjelma voi valmistella asiakasta osallistumaan pidempiin motivointiohjelmiin tai sitoutumaan esimerkiksi päihdehoitoihin. VKM-ohjelma perustuu ajatukseen muutoksen etenemisestä vaiheittain, jolloin kaikki muutokset tapahtuvat samantapaisten vaiheiden kautta. Kyseiset aiheet ovat esiharkintavaihe, harkintavaihe, valmistelu, päätös, toteuttaminen ja ylläpitovaihe. Myös retkahdusta pidetään yhtenä vaiheena kohti lopullista muutosta. Esiharkintavaiheessa ihminen ei mieli vielä muutosta, vaan on välinpitämätön. Hän voi olla tässä vaiheessa, koska ei ole koskaan miettinyt muutoksen tekemistä tai hän torjuu kaikki riskit ja vaarat, jotka liittyvät ongelmalliseen käyttäytymiseen. Asiakas voi olla tässä vaiheessa myös siksi, että on useasti yrittänyt muuttaa käyttäytymistään, mutta on epäonnistunut ja luovuttanut. Harkintavaiheessa ihminen kokee ristiriitaa, koska hän toisaalta haluaa muutoksen, mutta toisaalta ei halua. Hän kokee hyötyvänsä käyttäytymisestään, mutta näkee myös muutoksen hyvät puolet. Kun ihminen on riittävän kauan pohtinut tilannettaan ja hän alkaa nähdä sen hetkisen käyttäytymisensä haitat suurempina kuin hyödyt, ihminen voi siirtyä valmisteluvaihteeseen. Ihminen kiinnostuu, miten muut ovat toteuttaneet muutoksen ja hän voi alkaa kokeilla erilaisia käyttäytymistapaa. Kun ihminen on tehnyt päätöksen, että hän muuttaa käyttäytymistään, hän siirtyy toteuttamisvaiheeseen, jolloin hän alkaa toteuttaa muutosta käytännössä. Tätä vaihetta seuraa ylläpitovaihe, jolloin muutetusta käyttäytymistavasta on tullut vallitseva käyttäytymistapa. Jos ihminen retkahtaa, hän voi siirtyä muutoksen takaisin muutoksen kehälle. Näiden vaiheiden tunnistaminen ja hyödyntäminen on oleellinen osa VKM-ohjelmaa, koska ohjaaja sopeuttaa oman työskentelytapansa asiakkaan muutosvaiheen mukaisesti (Honkonen 2013, 33-34).

Ihmisen sanoessa jotain, joka osoittaa hänen olevan motivoitunut muutokseen ja sitoutunut muutoksen tekoon, on suurempi todennäköisyys, että hän muuttaa käyttäytymistään. Kaikissa VKM -ohjelman tapaamisissa on päämääränä saada asiakas puhumaan muutoksesta myönteisesti. Muutospuhe jakaantuu neljään luokkaan. Ensimmäinen on

ongelmien tunnistamisesta kertovat puhe, jossa ihminen on huomannut nykyisessä elämäntilanteessaan tai käyttäytymisessään huolta ja haittoja. Tämä on perustavanlaatuinen tekijä muutoksen aikaansaamisessa, koska ellei ihminen koe mitään asiaa ongelmalliseksi, ei hän tule toteuttamaan muutosta. Muutoksen hyvistä puolista kertova puhe muodostaa toisen luokan, jossa asiakas kertoo muutoksen syistä. Kolmannessa muutospuheen luokassa ihminen kertoo uskovansa kykenevän muutoksen tekoon. Puhe on optimistista muutoksen suhteen. Viimeisessä luokassa on puhetta muutoksen halusta ja sitoutumisesta muutokseen (Honkonen 2013, 34-35).

Muutospuhe on keskeinen käsite VKM -ohjelmassa, koska seuraamalla muutospuhetta ja sen kehittymistä ohjaaja saa palautetta omasta työstään. Kun asiakas puhuu myönteisesti muutoksesta, ohjaaja tietää, että työskentely etenee oikeaan suuntaan ja tapa on asiakkaalle oikea (Honkonen 2013, 35). Desistanssitutkimuksella on saatu tietoa siitä, millainen prosessi rikollisuudesta luopuminen on. Irrottautumisen voi käynnistää joku yksittäinen tapahtuma, jonka henkilö kokee itselleen merkittäväksi. VKM -ohjelmaan osallistuminen voi toimia tällaisena tekijänä kohti rikoksettomuutta. Ohjelman aikana asiakas tekee vertailuja sen suhteen, missä hän nyt on ja missä hän haluaisi olla. Asiakas voi huomata, ettei elä omien elämänarvojen mukaisesti. Ohjelmassa hyödynnetään ristiriitaa, joka tällaisessa tilanteessa syntyy. Ohjelma voi antaa myös kokemuksen merkityksellisestä ja luottamuksellisesta ihmissuhteesta (Honkonen 2013, 57).

Viisi keskustelua muutoksesta ohjelma rakentuu viidestä tapaamisesta. Ohjelma aloitetaan valmistelevalla tapaamisella jossa pyritään herättämään kiinnostus muutokseen. Valmistelevan tapaamisen tavoitteena on saada asiakas kiinnostumaan henkilökohtaisesta muutoksesta (Honkonen 2013, 47). Ensimmäinen tapaamisessa pyritään ongelmien kognitiiviseen tiedostamiseen. Tapaamisessa syvennetään valmistelevan tapaamisen asioita ja asiakkaan kiinnostusta muutokseen pyritään lisäämään. Häntä ohjataan ongelmien tunnistamiseen ja tiedostamiseen. Myös asiakkaan omia ajatuksia ja käsityksiä tuodaan näkyväksi ja hänen halukkuuttaan ja valmiuttaan muutokseen käsitellään (Honkonen 2013, 8).

Toisessa tapaamisessa pyritään nostamaan esiin kognitiivis-behavioraalinen ristiriita. Asiakkaan kykyä tunnistaa ongelmiaan vahvistetaan ja muutoshalua pyritään lisäämään. Tarkoituksena on vahvistaa ristiriitaa tämän hetkisen tilanteen positiivisten ja negatiivis-

ten puolien välillä. Muutospuhetta pyritään saamaan aikaan sekä kognitiivisella että tunnetasolla (Honkonen 2013, 49).

Kolmannella tapaamisella pyritään tukemaan emotionaalista muutostarvetta. Tapaamisella keskustellaan asiakkaan elämänarvoista erilaisten tehtävien avulla (Honkonen 2013,50).

Neljännän tapaamisen teema on vahvistaminen ja motivointi. Keskustelussa voimistetaan edelleen asiakasta tunnistamaan ongelmiaan ja vahvistetaan asiakkaan tarvetta ja kykyä muuttumiseen. Asiakas saa ohjaajalta palautetta tähän asti ohjelmassa käsitellyistä asioista ja huomiota kiinnitetään erityisesti asioihin, jotka ovat olleet asiakkaalle tunnetasolla tärkeitä (Honkonen 2013, 52).

Viidennen tapaamisen aiheena on toimintaan siirtyminen. Viides keskustelu jakaantuu kahteen osaan: asiakkaan tukemiseen ja tulevaisuuden suunnitelman tekemiseen. Tarkoituksena on lisätä asiakkaan luottamusta itseensä muutoksen toteuttajana. Asiakasta ohjataan etsimään vahvuuksia itsestään ja ominaisuuksia, joista on hänelle apua muutostyössä. Tässä keskustelussa tulee ilmi asiakkaan mahdolliset negatiiviset kokemukset ja näkemys itsestä. Ohjaajan tehtävä on tuoda esiin asiakkaan positiivisia puolia ja onnistumisen kokemuksia (Honkonen 2013, 53).

4.2 Vaikuttavuuden arviointi ja sen haasteet sosiaalityössä

Yhdyskuntaseuraamustyö ja siinä käytettävät työvälineet ovat suurelta osin samansuuntaisia sosiaalityön kanssa ja työskentelyä asiakkaan elämänhallinnan haasteiden parissa tehdään pitkälti sosiaalityön keinoin. Siksi olemme valinneet myös teoreettiseksi viitekehikseksemme sosiaalityön vaikuttavuuteen liittyviä teemoja.

Vaikuttavuus on saanut yhteiskuntapolitiikassa merkittävän sanavallan ja sen kautta perusteleminen on tullut tärkeä keino julkisen sektorin työntekijöiden moraalisisessa sääntelyssä. Aiemmin yhteiskunnan tavoitteita määritelleet käsitteet tehokkuus, taloudellisuus ja tuottavuus, ovat saaneet rinnalleen vaikuttavuuden päämäärän (Pohjola & Kemppainen & Väyrynen 2012, 21). Vaikuttavuus voidaankin ymmärtää päämäärähakuisena käsitteenä, jolloin se viittaa tarkastelun kohteeseen ja päämäärään jota tavoitellaan (Kivipelto 2006, 45).

Vaikuttavuuden arvioinnin keskeinen kysymys on, mikä vaikuttaa mihinkin, miten, milloin ja millä edellytyksillä (Dahler-Larsen 2005, 8). Interventio voidaan määritellä esimerkiksi menetelmiksi, ideoiksi, resursseiksi ja työskentelymalleiksi (Pohjola ym. 2012, 53). Vaikuttavuuden arvioinnin perustana ovat selvät käsitykset siitä, miten ja miksi joku tietty interventio vaikuttaa. Näitä käsityksiä nimitetään ohjelmateoriaksi. Ohjelmateorian tarkoitus on selittää, miten interventio muutetaan tuloksiksi. Sekä vaikuttamisen prosessi että prosessin seuraus eli vaikutus sisältyvät vaikuttavuuden arviointiin. Vaikuttavuuden arviointi yhdistää prosessit ja niiden vaikutukset (Dahler-Larsen 2005, 23).

Pelkkä asiakkaan tilanteen mittaaminen ennen ja jälkeen intervention ei riitä vaikuttavuuden osoittamiseksi. Vaikuttavuuden arvioinnissa täytyy saada kiinni mekanismeista, joita interventiot saivat aikaan erilaisissa yhteyksissä eli konteksteissa ja jotka mahdollistivat muutoksen asiakkaan elämässä. Myös työntekijän työskentelytapa, asiakkaan tulkinnat, fyysinen toimintaympäristö, asiakasryhmä, sekä asia jonka parissa työskennellään, vaikuttavat intervention muodostumiseen. Kun tarkasteluun otetaan vielä mekanismin käsite, saadaan vakuuttamisen prosesseista moniulotteisempia kuin pelkän kontekstitarkastelun avulla ja näin kontekstit ja tulokset liittyvät yhteen. Mekanismi tarkoittaa, mikä logiikka interventiossa on ja miten tulokset ja interventio liittyvät toisiinsa erilaisissa konteksteissa. Käytännössä kontekstit ja mekanismit ovat aina keskenään vuorovaikutuksessa. Interventioon liittyviä konteksteja ja mekanismeja on välttämättömästi tarkastella toisiinsa liittyvinä tekijöinä, mikäli havaitaan jokin yhteys intervention ja tulosten välillä (Pohjola ym. 2012, 52-55).

Vaikuttavuuden arvioinnin etuina on, että käytännössä testataan perusteellisesti, miten julkinen interventio vaikuttaa. Tämän jälkeen voidaan erotella tapaukset, joissa interventio perustuu virheelliseen ajatukseen ja tapaukset, joissa interventiota voidaan korjata. Etuna on myös, että käytettävät arviointikriteerit kehittyvät niin, että ne mittaavat vain saavutettavissa olevia ja oleellisia vaikutustavoitteita. Myös intervention sivuvaikutuksia voi tutkia. Etuna on myös, että vaikuttavuuden arviointi voi luoda kahdensuuntaista vuoropuhelua käytännön arvioinnin ja ammatillisen tiedon välille (Dahler-Larsen 2005, 23). Seuraavassa tarkastelemme vaikuttavuuden arvioinnin metodologiaa ohjelmateorian ja arviointikysymyksen näkökulmasta. Lähteissämme puhutaan ohjelmateoriasta, joka istuu käsitteenä huonosti opinnäytetyöhömmemme. Ohjelmateoriasta puhuttaessa, kysymys on sen arvioinnista, miten VKM:n tavoite, asiakkaan muutospuhe ja etäisyyden ottaminen rikoksen tekoon toteutuu.

4.2.1 Ohjelmateorian laatiminen osana vaikuttavuuden arviointia

Vaikuttavuuden arviointi aloitetaan ohjelmateorian laatimisella. (Dahler-Larsen 2005, 24.) Tässä opinnäytetyössä ohjelmateorian arviointikysymys on opinnäytetyön tutkimuskysymys, eli mitä kokemuksia asiakkailla on VKM –ohjelmasta. Vaikuttavuutta taas mitataan kysymällä, millaisia rikoksesta irrottautumisen välineitä he ovat ohjelmasta saaneet. Viisi keskustelua muutoksesta tähtää asiakkaan kanssa valittuun muutokseen, joten kyseisen intervention ohjelmateoria on muutospuheen vahvistaminen sovitusta aihealueesta ja muutoksen toteuttaminen. Tässä opinnäytetyössä ohjelmateoriaa ei ole erikseen laadittu, vaan tarkastelemme vaikuttavuutta tutkimuskysymysten kautta. Tarkoituksena on kuitenkin ohjelmateorian tavoin selvittää, millä edellytyksillä ja missä kontekstissa VKM saa aikaa vahvistusta asiakkaan muutospuheessa. VKM:n tavoite on, että asiakkaan muutospuhe vahvistuu, joten tarkoituksenamme on selvittää toteutuuko tämä, eli vahvistuuko tavoite (ohjelmateoria) VKM-ohjelman aikana. Ohjelmateoria tarkoittaa perusteltuja käsityksiä siitä, miten ja miksi intervention ajatellaan vaikuttavan, joten ohjelmateoria ohjaa vaikuttavuuden arviointia (Dahler-Larsen 2005, 25).

4.2.2 Arviointikysymyksen esittäminen

Vaikuttavuuden arvioinnin toteuttaminen vaatii jäsentynyttä käsitystä arvioinnin kohteena olevasta toiminnasta, jotta kohteelle voidaan esittää oikeita kysymyksiä vaikuttavuuden osoittamiseksi. (Pohjola ym. 2012, 57.) Se asia, jota arvioidaan, rajataan ajallisesti ja paikallisesti. Jos interventio kestää kauan, on selvitettävä, onko interventio enää sama, vai onko siinä tapahtunut muutoksia. Täytyy myös määrittää, tapahtuuko arviointikohde eli interventio, yhdessä vai useassa paikassa. Ajan ja paikan määrittäminen on tärkeää, jotta ollaan selvillä, mitä vaihtoehtoja arviointikohteessa voi olla. Arviointikohteelle esitetään kysymys, joka koskee sitä, missä määrin, millä tavalla ja millaisin edellytyksin interventio on vaikuttanut. Vaikutusmekanismi pyritään tunnistamaan intervention perustana olevien olettamusten avulla. Jokaisesta intervention osatekijästä esitetään kysymys, mikäli interventiossa on useita osatekijöitä. Arviointikysymys esitetään niin, että vaikutus-ajattelutapa ilmaistaan selvästi (Dahler-Larsen 2005, 25). Tässä opinnäytetyössä arviointikohde on Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma, jota voidaan toteuttaa sekä avoseuraamuksena että vankeudessa, kuitenkin kyseessä rikosseuraamuksen suorittamiseen liittyvä toimintaohjelma.

4.2.3 Ohjelmateorian lähteiden löytäminen

Vaikuttavuuden arvioinnissa pyritään selvittämään intervention kontekstien, mekanismien ja tulosten keskinäistä suhdetta. (Pohjola ym. 2012, 58.) Ohjelmateorianamme tässä opinnäytetyössä voidaan pitää VKM:n tavoitetta, eli asiakkaan muutospuheen vahvistumista. Ohjelmateoria täytyykin luoda heti, kun arviointikysymys on esitetty. (Dahler-Larsen, 2005, 23.) Arviointikysymyksemme taas on, millä edellytyksillä ja missä kontekstissa VKM -ohjelma vahvistaa asiakkaan muutospuhetta eli etäännyttämisrikkoksen tekoon. Ohjelmateorian lähteitä valittaessa, voidaan ottaa huomioon, kuka on ensisijainen toimeksiantaja. Toimeksiantajan näkökulma voi varmistaa, että jokin tietty lähde tulee käytettyä. Arvioitavan ammattiryhmän vaikuttavuuden arvioinnin lähtökohdaksi, otetaan tämän ryhmän omat käsitykset vaikuttavuudesta. Ohjelmateoriaa laadittaessa voidaan käyttää seuraavia lähteitä: viralliset poliittiset asiakirjat, poliittisten päättäjien palaute, ammatillinen teoria, arvoinnit, tutkimukset ja raportit, alan ammattilaisten kokemukset päivittäisistä käytännöistä, havainnot intervention edetessä, asiakkaiden haastattelut ja työpajat, joissa ohjelmateoriaa kehitetään vuoropuhelun ja erilaisten tekniikoiden avulla (Dahler-Larsen 2005, 25). Ohjelmateoria voidaan laatia myös käytäntötiedon avulla sen mukaan, mitkä ovat arvioinnin tekijöiden käsityksen vaikuttavuudesta ja millaista kokemustietoa tekijöillä on. (Pohjola ym. 2012, 58.) Tässä opinnäytetyössä ohjelmateoria perustuu sosiaalialan- ja rikosseuraamustyön vaikuttavuuteen ja mekanismeihin. Olemme hankkineet tietoa laajasti ja muodostaneet vaikuttavuuden arvioinnin viitekehyksen teoriapohjasta nousseiden teemojen ympäriltä.

4.2.4 Ohjelmateorian laatiminen

Ohjelmateorialla pyritään selventämään ja tarkentamaan käsityksiä siitä, miten jonkun tietyn intervention ajatellaan vaikuttavan. Ohjelmateoria voi olla yksinkertainen ja monimutkainen. Yksinkertaisimmillaan ohjelmateorian voi muodostaa jos-niin lauserakenteen avulla (Jos tehdään näin, niin tuloksena on tämä). Ohjelmateoria voi olla myös niin sanotussa konteksti-mekanismimuodossa, jossa tutkitaan miten tietty mekanismi tuottaa tietyissä olosuhteissa tietyn muutoksen. Ohjelmateoria voi myös osoittaa, mitä on tarkoitus tutkia tarkemmin. Ohjelmateorialla voidaan myös tutkia sitä, miten sama interventio voi vaikuttaa kahdella eri tavalla. Jos taas tutkittava interventio koostuu useista eri tekijöistä, on niiden kaikkien oltava esillä ohjelmateoriassa. Ohjelmateoriassa voidaan myös rajata tutkittavaksi vain intervention tietyt ja perustellut vaikutustavoitteet.

Eri muuttujien määrittäminen ohjelmateoriassa voi toimia tiivistävänä tekijänä tai muuttajat voidaan esitellä perusteellisesti vaihevaiheelta, jolloin ohjelmateorian avulla saadaan yhtenäistä tietoa syy-seuraussuhteista (Dahler-Larsen 2005, 29-33). Hyvässä ohjelmateoriassa on intervention kuvaus pilkottuna yksityiskohdiksi. Näkyväksi on tehty myös intervention ja tuloksen välissä odotettavissa olevien välietappien kuvaus. Ohjelmateoriassa käy ilmi myös toivottujen ja tahattomien vaikutusten kuvat sekä niiden edellytysten kuvaus, jotka ovat ratkaisevia sen kannalta, miten ketjun lenkki johtaa seuraavaan (Dahler-Larsen 2005, 33-34). Tässä opinnäytetyössä pyrimme tutkimaan intervention tietyt vaikutustavoitteet, eli millaisia rikoksesta etäännyttämisen keinoja VKM -ohjelma asiakkaille tuottaa.

4.2.5 Menetelmien valitseminen

Ohjelmateorian osien ja kontekstien selvittämiseen käytetään erilaisia menetelmiä. Intervention ja siihen käytettävien voimavarojen selvittämiseen käytetään yleensä enemmän ammattilaisilta kerättyä tietoa, mutta tuloksen selvittämiseen käytetään enenevässä määrin asiakkaan tietoa esim. palautteilla, haastatteluilla ym. Myös ohjelmateorian osien välisten suhteiden selvittäminen on yleensä hankalaa, koska niiden havainnointi on vaikeaa ja niiden olemassaolo pitää selvittää välillisesti päättelemällä. Ohjelmateorian osat pyritään yhdistämään toisiinsa mahdollisimman tiiviisti konteksti-mekanismi-tulosilmauksella (Dahler-Larsen 2005, 37). Tässä opinnäytetyössä valitsimme tiedonkeruumenetelmäksi haastattelut sekä kyselylomakkeen käytön.

4.2.6 Analyysi ja johtopäätökset

Interventiota voidaan pitää kokeena, jossa testataan ohjelmateoriaa. Arviointi siis tarkoittaa sitä, seurataan kohta kohdalta, miten koe onnistuu. Jos interventio on toteutettu oikein ja tulos saavutetaan, ohjelmateoria vahvistuu. Jos tulosta ei saada, ohjelmateoriassa on tapahtunut virhe, jolloin interventio perustuu virheellisiin olettamuksiin, eikä toivottua tulosta saada kyseisellä interventiolla. Interventio on voitu myös toteuttaa väärin, joten tuloksia ei ole syntynyt. Tällöin ei voida tietää, onko ohjelmateoria virheellinen vai johtuuko tuloksettomuus virheellisestä toteutetusta interventiosta. Tällöin interventiota kannattaa muokata, ja toivoa, että se tuottaisi tulosta. Vaikka ohjelmateoria tuottaisi tulosta, vaikuttavuuden arviointi on intervention parantamisessa hyvä apuväli-

ne. Tällöin voidaan osoittaa, mitkä ovat intervention, toimivankin, heikot kohdat, joita kannattaa kehittää (Dahler-Larsen 2005, 38-40). Sosiaalityössä tutkimukseen perustuvan työn lähtökohtana olisikin, että analysoitu tieto ohjaisi käytäntöjä. (Pohjola ym. 2012, 36.) Tässä opinnäytetyössä analysoimme haastattelumme teemoittain vaikuttavuuden mittareiden mukaisesti.

4.3 Vaikutetaanko rakenteisiin vai asiakkaisiin?

Sosiaalityö perustuu sosiaalisen oikeudenmukaisuuden, ihmisarvon ja osallisuuden kunnioittamiseen. Arvioinnin pääpainon tulisikin olla sosiaalityön eettisten periaatteiden toteutumisessa. Sosiaalityön kehittämistoiminnan on toivottu tarkastelevan sitä, mihin eettisiin periaatteisiin työkäytännöt pohjautuvat ja perustuvatko ne vastuulliseen näkemykseen hyvästä elämästä ja inhimillisestä kasvusta. Tämä tarve syntyy siitä, että eri tahoilla on erilaisia intressejä palveluihin liittyen ja eri toimijoilla voi olla erilaiset käsitykset eettisyydestä ja moraalista. Organisaatio saattaa asettaa toiminnan taloudelliset säästötavoitteet asiakkaan etua merkittävämmäksi tekijäksi, siksi työntekijältä odotetaan toimintaorganisaationsa ja sen tavoitteiden kriittistä arviointia. Vaikka työnantaja edellyttäisi, ei ammattilaisen tarvitse suostua laittomiin toimintakäytäntöihin (Kivipelto 2006, 41-42).

Eettiset periaatteet sosiaalityössä edustavat hyvinkin kriittistä ja muutosvoimaista suhdetta yhteiskunnan rakenteisiin ja olosuhteisiin. Kriittisellä arvioinnilla on mahdollista paikantaa, miten rakenteet ja olosuhteet edistävät tai ehkäisevät eettisten periaatteiden toteutumista. Käytännössä tämä tarkoittaa sen arviointia, miten asiakkaiden saama palvelu täyttää demokraattisuuden, laillisuuden ja tasapuolisuuden sekä läpinäkyvyyden periaatteet. Lisäksi on tarkasteltava sitä, miten hallinto tukee ihmisoikeuksia sekä tasa-arvon ja demokraattisuuden toteutumista. Tärkeää on arvioida myös sitä, miten itsemääräämisoikeus, osallistumisoikeus, oikeus tulla kohdatuksi kokonaisvaltaisesti ja oikeus yksityisyyteen mahdollistetaan sosiaalityön käytännöissä (Kivipelto 2006, 42).

Työmenetelmät pitäisi suunnata haasteiden alkuperän mukaisesti. Jos rakenteissa on vikaa, niihin pitäisi vaikuttaa ja jos yksilöllä on ongelmia, häneen pitäisi keskittyä tarjoamalla psykososiaalista tukea (Kivipelto 2012, 44). Sosiaalityössä saatetaan yksilöidä ongelmia, jotka ovat alkuperältään rakenteellisia. Rakenteellisten ongelmien yksilöiminen tarkoittaa sitä, että esimerkiksi työttömyydestä johtuvaan masennuksen poistami-

seen ja lievittämiseen panostetaan, jotta henkilö kykenisi hakeutumaan työmarkkinoille tai koulutukseen. Pahimmillaan rakenteellisten asioiden yksilöiminen voi näkyä niin, että asiakasta vastuutetaan asioista, joille hän ei välttämättä voi mitään (Kivipelto 2006, 47).

4.3.1 Vaikuttavuus sosiaaalialalla

Olemme valinneet myös teoreettiseksi viitekehikseksemme sosiaalityön vaikuttavuuteen liittyviä teemoja, koska rikosseuraamustyötä tehdään pitkälti sosiaalityön keinoin. Teoreettisen viitekehiksemme mukaan asiakkaan kokemus määrittää paljolti interventiön vaikuttavuutta. Sosiaalityössä sovellettujen työmenetelmien vaikuttavuudesta tiedetään liian vähän. Toimivuudella ja vaikuttavuudella tarkoitetaan sitä, että tutkimuksen avulla osoitetaan, että palvelut ovat tuottaneet parannuksia esimerkiksi asiakkaan elämäntilanteessa (Kivipelto 2006, 45). Vaikuttavuus on koettu sosiaalityön käytännöille vieraana ja myös soveltumattomana ajattelutapana. (Kemppainen ym. 2010, 21.) Paasioon mukaan sosiaaalialan yksi suurimmista myyteistä on, että vaikuttavuutta on vaikeaa, ellei jopa mahdotonta arvioida, mutta kuitenkin vaikuttavuus on yksi sosiaaalialan palvelujen ja interventioiden yhteiskunnallisen oikeutuksen perusta. Sosiaalityön interventioiden vaikuttavuuden arviointia pidetään vaikeana. Yleisesti ajatellaan, että sosiaalityö kyllä vaikuttaa, vaikkei sitä tutkimuksilla voida osoittaa (Paasio 2003, 23-24). Väitetään, että sosiaalipoliittiset ratkaisut ovat mutkikkaita ja vaihtelevia ja kehittyvät ajan mittaan, aivan kuin sosiaaliset ongelmatkin. Tämän vuoksi vaikuttavuuden arviointiin pitäisikin panostaa nykyistä enemmän (Dahler-Larsen 2005, 8-9). Usein suomalaisissa tutkimuksissa keskitytäänkin sosiaaalialan toimijoiden käsityksiin toiminnan onnistumisesta, keskittymättä lainkaan asiakkaan näkemyksiin. (Paasio 2003, 25.) Vaikuttavuutta koskeneet tutkimukset ovat usein jääneet yksittäisiksi hankkeiksi, eikä pitkän aikavälin seuranta ole saatavilla. Sosiaalisia ongelmia tuottavia rakenteita ei ole otettu vaikuttavuuden arviointitutkimuksissa huomioon. Ei ole myöskään tarkasteltu sitä, millaista vaikuttavuutta sosiaaalialan työmenetelmillä halutaan, eli esimerkiksi tulisiko sosiaalityöhön sopeuttaa kaikki asiakkaat nykyisiin olosuhteisiin heidän henkistä kasvuaan edistäen vai tulisiko sosiaalityön kehittä asiakkaan tietoisuutta ja toimintavalmiuksia sortoa aiheuttavien tekijöiden muuttamiseksi (Kivipelto 2006, 45).

Sosiaaalialalla tarvitaan vaikuttavuuden arviointiin useita eri näkökulmia ja eri toimijoiden tuottamaa tietoa. Asiakkaiden omiin arvioihin työn vaikuttavuudesta ja elämäntilan-

teen muutoksesta on erityisesti kiinnitettävä huomiota pitkäkestoisesti (Pohjola ym. 2012, 62). Vaikuttavuuden arvioinnin kolme keskeistä näkökulmaa ovat:

1. asiakasmuutoksen ratkaiseva merkitys
2. asiakasmuutoksen ja intervention välinen suhde eli varsinainen vaikuttavuus
3. vaikuttavuutta koskevan tiedon hyödyntäminen (Paasio 2003, 25).

Kun sosiaalialan interventioiden vaikuttavuutta arvioidaan, täytyy selvittää, miten kyseinen interventio on muuttanut asiakkaan elämäntilannetta, ongelmaa tai hyvinvointia. Toisin sanoen kysymys on siitä muutoksesta, johon interventiolla pyritään. Se, onko havaittu muutos syntynyt intervention tuloksena, on asia erikseen. Vaikuttavuutta ei voida mitenkään selvittää, ellei tätä tietoa tapauskohtaisesta asiakasmuutoksesta ole. Suomalaisessa sosiaalityössä ei ole käytännössä lainkaan kerätty systemaattisesti tietoa asiakasmuutoksesta (Paasio 2003, 25).

Vaikuttavuuden arviointia sosiaalialalla tarvitaan. Taustalta löytyy julkisille palveluille asetetut tilivelvollisuus- ja vastuuvaatimukset. Ajattelutapojen taustalta löytyy ”what works”-idea, joka korostaa tehokkuutta ja tilivelvollisuutta ja perustuvat standardisoinnin ja ennustettavuuden tavoitteisiin. Ihmetyksenä onkin, miten tilivelvollisuutta ja sääntelyä tuotetaan vastauksena yhteiskunnallisiin riskeihin ja epävarmuustekijöihin, joihin liittyy epätoivottuja ja monitulkintaisia toimintatapojen seurauksia. Toimintojen hallittavuuden parantamiseksi ja järjeistämiseksi haetaan nyt uusia toimintatapoja (Pohjola ym. 2012, 26). Sosiaaliala, kuten muukin julkinen toiminta, on tilivelvollinen oman toimintansa onnistuneisuudesta. Vastuu työn tuloksista on kansalaisille, asiakkaille, kollegoille, yhteistyökumppaneille, toimintaorganisaatioille sekä yhteiskunnalle. Myös työprosessit ja ammatin sisäinen ohjaaminen tarvitsevat vaikuttavuuden osoittamista. Hankalaa on, että sosiaalityön sisältä nousevat ajattelutavat ja tarpeet ovat usein kaukana vaikuttavuuteen liittyvistä ajattelutavoista. Sosiaalialan syy-seuraus-suhteiden mittaaminen ja numeraalinen osoittaminen voi tuntua vaikealta, jolloin vaikuttavuuden arvioinnin vaatimukset on koettu tulevan ulkopuolelta. Sosiaalityössä tarvitaan tietoa ihmisten hyvinvoinnin tasosta, sen vajeista sekä sosiaalisten ongelmien ilmenemisestä sekä syistä. Näiden ohella sosiaalityössä tarvitaan tietoa myös siitä, miten ongelmiin voidaan vaikuttaa eri tasoilla ja miten tavoitteet on saavutettu, eli ovatko toimintaprosessit olleet vaikuttavia. Näin ollen vaikuttavuusnäkökulma kuuluu omana osanaan sosiaalityön tietoperustaan (Pohjola ym. 2012, 27-28).

4.3.2 Vaikuttavuuden arvioinnin haasteet rikosseuraamustyössä

Kun rangaistusten vaikutusta pyritään lisäämään uusintarikollisuutta tutkittaessa, keskeinen kysymys on, millaisella tutkimusasetelmalla ja metodisilla edellytyksillä luotettavien rangaistusten täytäntöönpanon vaikuttavuutta koskevien päätelmien tekeminen on mahdollista. Tyypillistä onkin, että keskitytään muutoksen mittaamisen teknisiin ongelmiin ja pyritään tarkkaan rajattuihin ja ennalta suunniteltuihin koeasetelmiin jonkin toimintaohjelman tai rangaistusmenetelmän vaikutuksien arvioimiseksi. Tällaiset kontrolloidut kenttäkokeet pyrkivät osoittamaan muutosta, eivätkä niinkään tavoitteiden, viitekehysten, panosten ja prosessien arvottamiseen, joiden on arveltu ensisijaisesti olevan kriminaalipoliittinen ongelma. Menetelmäsuuntautunut arviointi johtaa kuitenkin helposti tutkimusten vieraantumiseen käytännön rangaistusjärjestelmän tavoitteisiin liittyvästä päätöksenteosta. Tarkoituksellisten muutosvaikutusten arvioinnissa tutkija joutuu arvioimaan sekä tilanteet että olosuhteet mutta myös väliin tulevien muuttujien merkitystä. Periaatteessa rangaistusjärjestelmän vaikuttavuuden arviointi vaatii prosessimuuttujien, kohderyhmän, tilannetekijöiden ja rangaistusten täytäntöönpanon määrittämistä ja erittelyä (Rantanen 2009, 16-17).

Rikosseuraamusten täytäntöönpanon pitäisi tapahtua niin, että tuomittujen valmiudet rikoksettomaan elämäntapaan paranevat. Rikoksettomaan elämäntapaan kiinnittymistä ja uusintarikollisuuden vähenemistä pidetään yleensä kuntoutuksena. What works (mikä vaikuttaa tai mikä toimii) -suuntaus on hallinnut sitä, miten kuntoutus ymmärretään ja miten kuntoutukseen liittyviä asioita edistetään (Lavikkala & Linderborg, 2011, 93).

Vaikuttavan rikosseuraamustyön perustaksi What works -suuntauksessa on löydetty kuusi periaatetta ohjaamaan toimintaa. Ensimmäinen periaate on riskiperiaate. Se tarkoittaa sitä, että käytettävän intervention intensiivisyys vastaa rikoksentekijän riskitasoa, jolloin korkealla riskitasolla käytetään intensiivisiä interventioita ja matalalla riskitasolla vähemmän intensiivisiä interventioita. Toinen periaate on tarveperiaate. Se tarkoittaa sitä, että on oleellista erottaa kriminogeeniset tarpeet (piirteet tai ongelmat, jotka vaikuttavat välittömästi rikosten tekemiseen) tarpeista, joiden yhteys rikosiin puuttuu tai on etäisempi, ja intervention pitäisi keskittyä näihin jälkimmäisiin tarpeisiin. Kolmas periaate on vastaavuusperiaate, jossa huolehditaan järjestelmällisesti työntekijöiden ja asiakkaiden oppimistyylien vastaavuudesta. Useimmat rikoksentekijät nimittäin tarvitsevat aktiivisia ja osallistavia menetelmiä. Neljäs periaate on yhdyskuntaperusteisuus,

jossa oppiminen pyritään järjestämään todellisen elämän oloissa. Ohjelmat siis tuottavat paremman tuloksen, normaalissa elinyhteisössä, mutta tämä ei tarkoita sitä, etteikö myös laitoksessa tehtävä työ olisi vaikuttavaa. Viides periaate on multimodaalisuus, joka tarkoittaa sitä, että vaikuttavien ohjelmien on todettu vastaavan useisiin ongelmiin ja ne ovat tyypillisesti taitosuuntautuneita eli ongelmanratkaisua, sosiaalista vuorovaikutusta ym. opettavia. Integriteetti periaate on viimeinen vaikuttavuusperiaatteista ja se tarkoittaa sitä, että menetelmät vastaavat määriteltyjä tavoitteita, henkilöstö on osaavaa ja resurssit riittäviä, ja intervention toteutusta seurataan ja arvioidaan suunnitellusti (Lavikkala & Linderborg, 2011, 96).

Vuonna 2000 Englannissa tutkittiin What works -periaatteella uusintarikollisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Tutkimuksesta sinänsä ei saatu niin kunnianhimoisia uusintarikollisuutta vähentäviä tuloksia kuin oli ajateltu ja lisää tietoa tarvittiinkin vielä, mikä vaikuttaa kehenkin. Tutkimuksen myötä vahvistui kuitenkin näkemys, että asiakkaiden rekrytointi toimintaohjelmiin on tärkeää, jotta asiakkaiden tarpeet vastaavat ohjelmaa. Jos ohjelma ei vastaa asiakkaiden tarpeita, seurauksena on keskeytyksiä (Lavikkala & Linderborg, 2011, 98). Tutkimuksen kritiikki koski myös ohjelmatyön toteuttamista ja huomioita pitääkin kiinnittää ohjelmien käyttöönoton tapaan ja työntekijöiden taitojen kriittiseen osuuteen. Ohjelmien kohdentamista pitäisi parantaa ja asiakaskokonaisuuksien painopistettä tulisi keskittää asiakkaiden motivoimiseen ja tukemiseen läpi ohjelman sekä elämän ongelmassa auttamiseen. Jatkoseuranta on myös tärkeää ja sillä mahdollistetaan, että opitut taidot tulevat käyttöön ja samalla voidaan antaa tukea taidoissa. Tutkimus opetti myös sen, että ohjelmat eivät vaikuta yksin, vaan ovat osa vaikuttavaa toimintaa (Lavikkala & Linderborg, 2011, 97-99). What works -ajattelu on omaksuttu 2000-luvulla vankeinhoidossa ja kriminaalihuollossa. Tällöin henkilöstön koulutusta lisättiin ja luotiin työmenetelmiä asiakastyöhön. Suomalaiseen rikosseuraamustyöhön omaksuttiin kanadalaisista ja brittiläisistä tutkimuksista näyttöön perustuvuuden ajatus ja asiakastyötä ohjaava teoreettinen viitekehys sekä myös konkreettiset työmenetelmät (Linderborg ym. 2014, 118) ja Rikosseuraamusalalla ohjelmatoimintaan on konkretisoitunut what works -ajattelu. Tämän myötä kuntouttavilla ohjelmilla on pyritty parantamaan vangin valmiuksia rikoksettomaan elämään. Vankeinhoidon ohella myös kriminaalihuollossa otettiin käyttöön tiettyjä ohjelmia, mutta ne eivät olleet niin strukturoituja, vaan korostivat yksilöntason työskentelyn yhdistämistä laajempaan sosiaalityön kontekstiin (Linderborg ym. 2014, 119-121).

What works -periaatteen lisäksi muutoksen toimivuutta on tutkittu rikoksesta irrottautumisen eli desistanssitutkimuksen keinoin. Jos What works -ajattelu näkee kuntoutuksen lähinnä rikoksentekijän asenteiden, ajattelun ja ongelmakäyttäytymisen muuttamisena eli syy rikokseen on yksilössä, niin laajemmin ajateltuna kuntoutus voidaan nähdä suhteita koskeväksi prosessiksi. Tällöin menestyksekkäs kuntoutuminen on jotain, joka tapahtuu suhteessa ja vuorovaikutuksessa merkityksellisiin toisiin ihmisiin. Näihin ihmisiin voi lukeutua perhe, muut viralliset verkostot, uhrin ja muita yhteisön jäseniä. Kyse onkin suhteiden uudelleen rakentamisesta ja lainkuuliaisen kansalaisen statuksen palauttamisesta, rikollisen stigman poistamisesta ja positiivisen identiteetin mahdollisuudesta. Tutkimustulokset ovat osoittaneet, että asiakkaiden motivaatio ja sosiaalisen todellisuuden vaikutuksiin tulisi kiinnittää huomiota enemmän, kuin interventioiden hiomiseen. Olisikin siis paneuduttava tutkimaan sitä, miten interventiot saavat aikaan vaikuttavuutta kuin todistamaan, että jokin toimii. Painopistettä voisi siirtää yksittäisten interventioiden tutkimisesta laajemmin seuraamusten aikaisen muutosten tutkimiseen (Lavikkala & Linderborg, 2011, 99-101).

Ruotissa vankeinhoidossa on käytössä useita toimintaohjelmia, joilla pyritään vaikuttamaan uusintarikollisuuteen ja päihteiden väärinkäyttöön, mutta osallistuminen on vapaaehtoista. Tulokset osoittavat, että rikosta ei uusi 10-30 prosenttia toimintaohjelmaan osallistuneista verrattuna ihmisiin, jotka eivät ole osallistuneet toimintaohjelmiin. Ruotsalainen kriminologian professori Jerzy Sarnecki kritisoi tuomioiden koventamista ja miettii artikkelissa, että onko yhteiskunnan resursseja syytä laittaa vankeustuomioihin ja näin estää ihmisen elämisen osana yhteiskuntaa. Tutkimusten mukaisesti vankilassa ollut syyllistyy ajan myötä uudelleen rikokseen ja joutuu vankilaan. Sarnecki esittääkin, että uusintarikollisuuteen vaikuttaisi enemmän, jos resursseja kohdennettaisiin asiakkaan työn hankkimiseen, asumiseen ja ihmissuhteiden parantamiseen. (Karlsson H. , 2014, 9-11)

4.4 Asiakas on ykkönen

Sosiaalialan asiakastyön tasolla tapahtuvaa oman työn tutkimista pidetään yhtenä keskeisenä vaikuttavan työn elementtinä. Kun omaa asiakasprosesseissa syntyvää tietoa analysoidaan, arvioidaan ja palautetaan asiakastyön suuntaamiseksi, toteutuu tietoon perustuva ammattikäytäntö ensiluokkaisesti. Jotta sosiaalityötä saataisiin tehtyä näkyväksi ja professioksi, tarvitaan näyttöön tai tietoon perustuvia sosiaalityön käytäntöjä

sekä oman työn tutkimusta. Sosiaalityön ammattilaisilla tulee olla valtaa määrittää, millaisissa olosuhteissa ja millä edellytyksillä vaikuttavaa työtä tehdään. Sosiaalityön vaikuttavuuden kehittäminen edellyttää oman työn tutkimista, toimintaan liittyvää tiedon tuotantoa sekä vaikuttavuuden arviointia (Pohjola ym. 2012, 51-52). Asiakkaan tilanteesta pitäisi kerätä tietoa tapauskohtaisesti asiakasprosessin ajan ja tämä tieto pitäisi pystyä yhdistämään eri lähteistä saatavaan tietoon. Haasteena on myös hahmottaa asiakkaan elämäntilanteen ja palveluiden käyttö kokonaisvaltaisesti, koska pelkästään sosiaalipalveluja tarkastelemalla ei päästä käsitykseen hyvinvointipalveluiden vaikuttavuudesta (Pohjola ym. 2012, 62).

Sosiaalityössä ohjelmateorian hahmottamiselle ominaista on löytää asioita, joiden täytyminen vaikuttaa suotuisasti asiakkaan elämäntilanteisiin. Koska sosiaalityö on moniulotteista ja hahmotonta, on vaikutusten kuvaaminen yksikertaisilla kausaalisilla ketjuilla vaikeaa. Kausaalisten syy-seuraussuhteiden hahmottaminen sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnissa ei olekaan tarkoituksenmukaista, koska asiakkaiden ongelmat ja niiden ratkaisut syntyvät erialisten kausaalisten ryppäiden kautta. Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnissa täytyy ottaa erilaisten mekanismien ja kontekstien yhdistelmät. Esimerkiksi päihitteiden käytön vähentämiseen vaikuttaa käytetty aika, seura, jossa käytetään, määrät ja käyttöympäristö. Vaikuttavuuden arvioinnissa merkityksellistä on myös työntekijän ominaisuudet (esimerkiksi: sukupuoli, ikä, persoona, kokemus) ja työn tekemiseen (tapaamisten määrät, paikka, aika, työmenetelmät) liittyvät tekijät. Luetellut tekijät eri yhdistelminä saavat aikaan asiakasta auttavia mekanismeja. Huomiota täytyy kiinnittää myös siihen, että asiakkaan elämäntilanteessa tapahtuvat muutokset eivät ole ainoastaan asiakkaan ja työntekijän työskentelysuhteen seurausta (Pohjola ym. 2012, 58-59).

4.5 Vaikuttavuuden menestystekijöitä

Kemppainen ym. (2010) näkevät omassa massaohjelmateoriassaan vaikuttavan sosiaalityön edellytyksenä vuorovaikutuksellisen, suunnitelmallisen ja asiakasta osallistavan työskentelytavan, jonka toteutuksesta vastaa ammattitaitoinen, riittävä ja omaa työtään tutkiva henkilöstö. Tämän ohjelmateorian pohjalta he loivat mittariston, jolla tutkivat lomakekyselyillä sosiaalityön vaikuttavuutta. Mittaristo koostuu seuraavista tekijöistä:

- 1) Asiakkaan kokemus palvelusta
- 2) Asiakkaan tilanteen muuttuminen

- 3) Asiakastyön voimavarat
- 4) Työskentelyn tavoitteellisuus
- 5) Kontaktien määrä ja luonne
- 6) Työntekijän kokemus oman työnsä auttavuudesta (Kemppainen ym. 2010, 36-37).

Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnissa on lähivuosina paneuduttu siihen, että koulutettua henkilökuntaa saadaan lisää, parantamalla sosiaalityön saatavuutta sekä lisäämällä päivystysjärjestelmiä. Tämän lisäksi täytyisi huomioida myös sosiaalityön rakenteellisen vaikuttavuuden tarve ja siihen tarvittavat kehittämistoimet. Sosiaalityön kriittinen arviointi tavoittelee asiakkaiden ja palvelujen käyttäjien saaman pysyvän hyödyn ja muutosten vaikuttavuuden arviointia. Kriittinen sosiaalityö on Suomessa harvinaista. Kriittisessä sosiaalityössä vaikutetaan rakenteisiin ja järjestelmiin, jotka aiheuttavat yksilöllisiä ongelmia. Jotta järjestelmän oikeudenmukaisuuksista kärsivien henkilökohmainen vapautuminen ja tarvittavien muutosten aikaansaaminen omassa elämässä olisi mahdollista, yksilöä tuetaan ja valtaistetaan. Perinteistä sosiaalityötä pidetään kriittisen sosiaalityön näkökulmasta syyllistävänä ja leimaavana sekä vallitsevaa järjestelmää ylläpitävänä toimintana. Suomessa sosiaalityö on muotoutunut kontrolloivaksi ja yksilöitä yhteiskuntaan integroivaksi toiminnaksi. Tutkimuksissa on myös tuotu esiin, että suomalainen sosiaalityö on melko passiivista suhteessa epäoikeudenmukaisuutta ja sortoa aiheuttaviin rakenteisiin. Siksi sosiaalityössä olisikin tarvetta tunnistaa erilaisia foorumeita ja rakenteellisen vaikuttamisen paikkoja sekä rohkaista toimijoita aktivoitumaan esimerkiksi oman elinympäristönsä kehittämiseen. Haasteita kehittämiseen tuo myös, se että tutkimusten mukaan työntekijät eivät ole kovin sitoutuneita käyttämään työssään sellaista teoretietoa, jota ei voi hyödyntää suoraan käytännön työhön. Mieluummin tukeudutaan hiljaiseen tietoon, jota ei voi lausua ääneen. Siksi tiedontuotantoa onkin pyritty tuomaan lähemmäs käytännön työtoimintaa (Kivipelto 2006, 43-46).

Lapin sosiaalityön kehittämissyksikön laatiman tutkimuksen mukaan vaikuttavaan sosiaalityöhön liittyy useita eri menestystekijöitä. Työskentelyn tulisi tukea ihmisen selviytymistä ja tarpeen mukaista kokonaisvaltaista elämäntilanteiden muutosta. Lähtökohtana työskentelylle tulisi olla yksilöiden, perheen, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien tilanearviointi ja tilanearviointia pitäisi pystyä tekemään tavoitteellisesti, suunnitelmallisesti ja sellaisin vuorovaikutuksen keinoin, jotka aikaansaavat asiakkaissa myönteistä vastakaikua ja voimaantumista. Interventiot itsessään eivät synnytä muutosta asiakkaiden elämässä, vaan tapahtuvat mekanismien välityksellä. Arvioinnissa pyritään

tunnistamaan mekanismit, joita erilaisen konteksti ja niiden määrät aikaansaavat ja vahvistavat asiakkaisissa ja heidän sosiaalisissa suhteissaan (Pohjola ym. 2012, 59-61). Lapin sosiaalityön kehittämiskeskus loi ohjelmateorian, jossa he nimesivät vaikuttavan sosiaalityön menestystekijöiksi neljä tekijää, jotka ovat asiakaslähtöisyys, suunnitelmallisuus, riittävä ammattitaitoinen henkilökunta ja tietoisuus taloudellisista voimavaroista. (Kemppainen ym. 2010, 26.)

Asiakaslähtöisyydellä tarkoitetaan työntekijän ja asiakkaan kumppanuutta, jossa asiakas on oman asiansa paras asiantuntija ja asiakkaalla on keskeinen rooli prosessissa. Työntekijän tehtävä on asiakkaan tilanteen selvittäminen, uusien näkökulmien avaaminen ja asiakkaan tukeminen. Asiakkaalle täytyisi syntyä kokemus kuulluksi tulemisesta (Kemppainen ym. 2010, 27). Asiakkailta saama keskeinen kritiikki sosiaalityössä kohdistuu asiakkaan kokemukseen kohtaamattomuudesta. Asiakkaat kokivat, etteivät he olleet tulleet kuulluksi asioidessaan sosiaalitoimistossa. Tästä syystä vaikuttavuuden arvioinnin kannalta on tärkeää, että asiakas saa arvioida kokemustaan kuulluksi tulostaan. Tärkeää on myös, että palveluita käyttävät asiakkaat arvioivat palveluiden onnistumista suhteessa työn tavoitteisiin sekä tuovat esiin omia kokemuksiaan palveluiden käyttäjinä (Kemppainen ym. 2010, 28).

Jos sosiaalityö on suunnitelmallista, asiakkaan elämäntilanteen helpottuminen vahvistuu ja edellytyksen muutokselle helpottuvat tavoitteiden asettamisen kautta. Jos taas sosiaalityön yleistä tai asiakaskohtaista prosessia ei ole suunniteltu tai se on suunniteltu huonosti, heikkenee työntekijän mahdollisuus onnistua auttamistehtävässään ratkaisevasti. Jos sosiaalialan henkilökuntaa on riittävästi, saadaan aikaan laadukasta sosiaalipalvelua. Oman työn altistaminen arvioitavaksi ja systemaattinen seuranta lisäävät tietoa. Kiireen ja asiakasvirtojen keskellä työ helposti rutinoituu suoritteiksi ja työn vaikuttavuuden arviointi unohtuu (Kemppainen ym. 2010, 35). Sosiaalipalveluiden tuottamiseen vaikuttavat käytettävissä olevat resurssit. Siksi sosiaalityöntekijöiden täytyy olla tietoisia kunnan taloudellisesta tilanteesta ja sen asettamista reunaehdoista (Kemppainen ym. 2010, 29- 35).

Sosiaalityön pitäisi tukea ihmisten selviytymistä ja tarpeenmukaista kokonaisvaltaista elämäntilanteen muutosta. Työn täytyisi perustua yksilöiden, perheiden, ryhmien ja yhteisöjen sosiaalisten ongelmien tilanearviointeihin ja työtä pitäisi voida tehdä tavoitteellisesti, suunnitelmallisesti ja sellaisin vuorovaikutuksellisin keinoin, jotka aikaan-

saavat asiakkaissa myönteistä vastakaikua ja voimaantumista. Sosiaalityössä on tärkeää, että vaikuttavia työkäytäntöjä ja orientaatioita edistetään. Verkostotyötä, kodeissa tehtävää työtä, menetelmällisesti erilaisia työtapoja, ryhmätyötä, sosiaalista raportointia ja vaikuttamista tehdään nykyisin todella vähän, siihen nähden mistä ammattikunnasta on kysymys. Sosiaalialan kaikkein keskeisin oma osaaminen tulisi löytyä ihmisiä yhteistoimintaan kytkevästä sosiaalisista ilmiöistä, joissa voidaan tietoisesti ohjata ja auttaa. Lapin sosiaalityön kehittämiskeskuksen tutkimustulosten perusteella näyttää siltä, että henkilöstöresurssi on merkittävä tekijä takaamaan vuorovaikutusintensiivisen työskentelyn sosiaalitoimiston sosiaalityössä. Intensiivisyys ja vuorovaikutuksen määrän ovat laadun näkökulmasta välttämättömiä edellytyksiä asiakastyön tavoitteiden saavuttamisessa. Lisäksi asiakastyön tasolla toteutettava oman työn tutkiminen on yksi keskeinen vaikuttavan työn elementti. Omasta työstä syntyvän tiedon analysointi ja arviointi ovat tietoon perustuvan ammattikäytännön toteuttamista parhaimmillaan (Kemppainen ym. 2010, 132-138).

Yksi tärkeimmistä vaikuttavuuden arviointiin liittyvistä tekijöistä on asiakkaiden kokemukset kuulluksi tulemisesta sosiaalitoimistossa asioidessaan. Myös se, että asiakkaan tilanteesta tehdään tilanne- tai alkuarvio ja tämän lisäksi kirjallinen suunnitelma sekä tavoitteiden toteutumisen tarkistus, vuoden välein, lisäävät vaikuttavuutta. Suunnitelmallisuus lisää myös työntelijän kokemusta oman työnsä auttavuudesta. Vaikuttavuutta lisää myös asiakkaan kokemus siitä, että avuntarpeissa ja työskentelyssä vallitsee työntekijän kanssa yhteisymmärrys (Kemppainen ym. 2010, 81- 92).

Asiakaskontaktien määrä ja luonne ovat myös vaikuttavia tekijöitä. Pelkkää kontaktien määrää Kemppainen ym. (2010) ei pidä ratkaisevana vaikuttavuuden elementtinä, vaan merkityksellistä on myös se, missä ja miten kontaktit tapahtuvat. (Kemppainen ym. 2010, 98.) Merkittävimpiä kontaktityyppejä tuntuvat olevat toimistotapaamiset, kotikäynnit, verkostotapaamiset ja asiakasryhmät, koska ne kaikki mahdollistavat asiakkaan läsnäolon työntekijän kanssa samassa ajassa ja tilassa, mikä erottaa ne muista kontaktityypeistä. (Kemppainen ym. 2010, 97.)

4.6 Vaikuttavuuden arviointia päihde- ja mielenterveystyöstä

Noin yhdeksänkymmentä prosenttia rikoksentehtävistä kärsii jonkinasteisista päihde- tai mielenterveysongelmista. Ihmisen päällekkäiset päihde- ja mielenterveysongelmat ovat

suuri haaste kuntoutustyölle, sen organisaatioille ja yksilöiden avutarpeisiin vastaamiselle. Ammattilaisilla on taipumus miettiä ongelmien ensisijaisuutta kuntoutustahoa valittaessa, mutta yksilön näkökulmasta on kyse ongelmista, jotka vaikuttavat ympäristöön usein eri tavoin, viestien kärsimyksestä, osattomuudesta ja marginaalissa elämisestä. Kyse on ongelmien ryppästä, joka koskettaa ihmisyyttä ja ihmisenä olemista eikä sellaisenaan jätä ketään kylmäksi ja suhtautuminen päihde- ja mielenterveyskuntoutujiin vaihteleeikin säälistä moralisointiin. Vaikuttavuuden mittaaminen päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa on haastavaa, koska kuntoutuksen päämääränä on parantaa yksilön toimijuutta ja hyvinvointia. Päihde- ja mielenterveyskuntoutus onkin muutostyötä, jonka kohteena on kaikki elämän osa-alueet. Tämän vuoksi on hankalaa osoittaa tapahtunutta muutosta jonkin tietyn intervention tulokseksi ja tärkeämpää on osoittaa millaisia tekijöitä ihminen kokee merkitykselliseksi kuntoutumiselleen. Asiat, joiden koetaan edistävän muutosta, auttavat kehittämään kuntoutusta sitä tarvitsevien ihmisten tarpeiden perusteella ja parhaimmillaan työn vaikuttavuus lisääntyy (Pohjola ym. 2012, 271-272). Päihdekuntoutuksen vaikuttavuuden osoittamista on hankala näyttää, koska toimimista on voinut tapahtua jo pidemmällä aikavälillä, jolloin pelkän hoidollisen tuloksen palauttaminen tietynlaiseen kuntoutusmalliin on vaikeaa. (Fränti & Väyrynen 2010, 8.)

4.6.1 Ilmapiiri ja kohtaaminen

Sosiaalialalla työntekijän arvo-osaaminen on osa asiantuntijuutta, koska se miten asiakas kohdataan ja nähdään, on merkityksellistä asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteen luomiselle. Arvolähtökohdat ja asenteet rakentavat asiakkaan ja työntekijän kohtaamisissa auttamistilanteen reunaehdot ja ilmapiirin. Fräntin ja Väyrysen tekemässä tutkimuksessa (Fränti & Väyrynen, 2010) etsittiin vaikuttavia tekijöitä mielenterveys- ja päihdekuntoutuksessa. Väyrysen kaikki haastattelemat kuntoutujat korostivat ilmapiirin merkitystä kuntoutusta edistävänä tekijänä. Muissa samaan asiakaskuntaan suunnatuissa tutkimuksissa työntekijän ja asiakkaan välinen yhteistyö nostetaan merkittäväksi muutosta edistäväksi tekijäksi. Kohtaamisissa joko avautuu tai sulkeutuu asiakasta arvostava työtapa, joka joko edistää tai haittaa kuntoutumista. Väyrysen mukaan asiakkaan kokemus kuulluksi ja kohdatuksi tulemisesta edistää muutosta ja heijastuu asiakkaan kokemukseen itsestään (Pohjola ym. 2012, 278-279). Se, miten ihminen kokee tullessa nähdyksi tai kuulluksi apua hakiessaan, on olennaista asiakassuhdetta ra-

kennettaessa. Kuinka ihminen kohdataan, luo perustan kaikelle asiakastyölle (Fränti & Väyrynen 2010, 35).

Välittävässä työotteessa merkittävä ulottuvuus on ihmisoikeuksia ja ihmisyyttä korostava asenneilmapiiri. Päihde- ja mielenterveysongelmissa kohtaaminen korostuu, koska ongelmien taustalla on usein hyvin herkkiä ja intiimejä asioita. Yhteiskunnallisesti päihde- ja mielenterveyskuntoutujiin suhtautuminen voi olla kielteistä, jolloin nämä negatiiviset asenteen muodostuvat osaksi kuntoutujan minäkuvaa. Tällöin ongelmista koetaan häpeää ja syyllisyyttä, ja ihminen voi kokea itsensä huonoksi ja erilaiseksi. Kohtaamisissa pienet eleet ja asiat kertovat, kuinka ihmiset toisiinsa suhtautuvat. Päihde- ja mielenterveysongelmat ovat laadultaan monimutkaisia ja polveilevia ja hoitoon hakeutuminen voi olla pitkäaikainen prosessi, koska ihminen yrittää viimeiseen asti pitää kiinni käsityksestään itsestään eheänä ja ylläpitää itsenäisesti omaa eheyttään. Hyvä kohtaaminen parantaa avun vastaanottamista (Fränti & Väyrynen 2010, 35). Positiivinen asenneilmapiiri välittyy asiakkaan kokemukseen itsestään toimijana ja korostaa voimavaroja, kuten kykyä ymmärtää, suunnitella ja hallita omaa elämäänsä. Myös työntekijän eettinen herkkyys on merkittävä muutosta edistävä tekijä, koska tämä vaikuttaa asiakkaan sisäiseen kokemukseen omasta arvostaan ja heijastuu myös hänen ulkoiseen toimintaansa. Se, että näkee itsensä muunakin kuin ongelmana tai ongelmakategorian edustajana, saa parhaimmillaan asiakkaan suuntaamaan uudenlaisiin päämääriin ja tavoitteisiin. Kunnioittava suhtautuminen vahvistaa myös sitoutumista kuntoutukseen ja haluun muuttaa elämäänsä (Pohjola ym. 2012, 278-279).

4.6.2 Arvot ja asenteet

Päihde- ja mielenterveyskuntoutuksessa asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhteiden rakentumista ei voida tarkastella arvojen ja asenteiden näkökulmasta ilman valtakysymysten tiedostamista, koska valtakysymysten tiedostaminen on osa kuntoutuksen eettisyyttä, eroja kunnioittavaa sensitiivistä etiikkaa. Kun kuntoutuksen suunnittelu toteutetaan mahdollisimman neuvottelevassa ilmapiirissä työntekijän ja asiakkaan yhteisenä dialogina, lisääntyy jaettu toimijuus ja jaettu valta. Jaettu valta merkitsee neuvotellutilannetta, jossa asiakas ja työntekijä määrittelevät yhdessä muutostyötä ja sen tavoitteita. Kun kysymyksessä on toimintamalli, jonka tavoitteena on yksilön subjektiivisuuden vahvistaminen, on tärkeää tiedostaa, kuka käyttää valtaa ja kenen ehdoilla muutostyötä tehdään. Kuntoutukseen sitoutumisessa ja muutosmotivaation kirkastumisessa auttaa

oikea-aikainen, neuvotteleva, asiakasta kuunteleva ja hänen autonomiaansa kunnioittava kuntoutuksen ohjaaminen (Pohjola ym. 2012, 280).

Kuntoutusta harkitsevalle päiheistä luopumiseen liittyvän muutoksen läpikäyminen on tärkeä vaihe, mutta se voi olla työntekijälle turhauttavaa aikaa. Työntekijä voi sortua tietäjän rooliin yrittäessään nopeuttaa muutosta. Neuvotteleva ja itsemääräämisoikeutta kunnioittava lähestymistapa on kuntoutuksen harkintavaiheessa merkittävä muutosta edistävä tekijä. Kuntoutusta harkitsevalle mahdollisuus tehdä omaan elämään liittyviä päätöksiä parantaa kuntoutukseen sitoutumista, motivoi muutokseen ja auttaa tavoitteisiin liittyvien ristiriitojen läpikäynnissä. Ulkopuolelta tuleva ja organisaation kautta määrittyvä kuntoutuksen tarve ja tavoitteiden asettelu voivat sen sijaan aiheuttaa vastustusta ja vähentää muutosmotivaatiota. Ulkopuolisten pakotteiden käyttö aiheuttaa vastatoimintaa kuntoutukseen sitoutumisessa ja motivaation löytymisessä. Jos ohjaaminen tapahtuu vastentahtoisesti, ihminen reagoi kontrolliin vastustuksella säilyttääkseen itsemääräämisoikeutensa. Vaikka työntekijä on aina jossain määrin valtasuhteessa asiakkaaseen, valtasuhteiden vinouma vähenee ja asioita voidaan ratkaista yhteistyössä, mikäli saadaan luotua aito ja ihmisen kohtaamiseen keskittyvä ilmapiiri. Kun neuvottelu on molemminpuolista, valta-asetelma vähenee ja tämä taas merkitsee asiakkaalle kokemusta tasa-arvoisuudesta ja kunnioituksesta. Edellä mainitut asiat taas ovat merkityksellisiä asiakkaan omanarvontunteelle, joka heijastuu lähes poikkeuksetta muutostyöhön motivoitumiseen ja minäkuvat uudelleen arviointiin (Pohjola ym. 2012, 281-282).

4.6.3 Vuorovaikutus ja toiminnallisuus

Muutosta edistävän kuntoutuksen avaintekijöitä ovat myönteinen asenneilmapiiri ja asiakassuhteen vastavuoroisuus. Kokemus kuulluksi tulemisesta ja aidosta kiinnostumisesta luo asiakassuhteelle välittävän ja turvallisen hengen, kannattelevan ja kiinnipitävän. Tällöin asiakkaan ja työntekijän vuorovaikutussuhde muodostuu reflektiiviseksi ja helpottaa vaikeidenkin asioiden puheeksi ottamista. Tapa, miten asiakas ottaa neuvoja vastaan, ei ole sattumanvarainen, vaan vastaanottotapa liittyy vuorovaikutuksen kulkuun. Kun ratkaisuvaihtoehtojen etsiminen on selkeästi asiakkaan ja työntekijän yhteinen prosessi, muodostuu tilanne myönteisemmäksi myös neuvonannon kannalta. Asenteet ja arvot välittyvät työntekijän ihmiskuvaan ja rakentavat työskentelyn reunaehdoja. Joskus sanoja tärkeämmäksi tulevat teot, joilla tilanteeseen asetutaan, kyky kuunnella ja luottamuksellisen ja välittävän ilmapiirin rakentaminen (Pohjola ym. 2012, 282-283).

Vaikka vuorovaikutuksen tärkeyttä voi korostaa loputtomasti, päihde- ja mielenterveyskuntoutujien kanssa tehtävässä työssä vaikuttavia asioita ovat myös konkreettiset arkeen suuntaavat asiat. Päihde- ja mielenterveysongelmat sävyttävät asiakkaan koko arkea ja voivat viedä ihmisen yhteiskunnallisten toimintojen ulkopuolelle. Pitkään marginaalissa eläneen voi olla vaikea muuttaa totuttuja toimintatapoja ja siksi tavoitteiden tulisi olla aluksi konkreettisia ja toteuttamiskelpoisia. Askel askeleelta tapahtuva tavoitteiden asettaminen tukee muutosta ja auttaa ylittämään sosiaalisia pelkoja. Muutos suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan tapahtuu hitaasti ja tarvitsee rinnalleen myös intensiivistä kuntoutusta. Jos kuntoutussuhde on intensiivinen, saadaan luoduksi tila, jossa muutokseen liittyviä tunteita voidaan käsitellä. Kuntoutumisen alussa on tärkeää, että asiakkaasta huolehditaan ja patistetaan toimintaan, koska päihde- ja mielenterveysongelmat voivat lamaannuttaa ja liikkeelle lähteminen voi olla vaikea. Jos ammattilainen jättää tämän asian huomioimatta ja vetoaa itsemääräämisoikeuteen, ammattilainen syyllistyy pahimmillaan heitteillejättöön. Kuntoutuksen alussa asiakas tarvitsee välittämistä, huolenpitoa ja toimintakykyä tukevaa kontrolliakin, ettei hän eristyisi kotiin. Kontrolli voi tällaisessa tilanteessa olla rajoittavan sijaan mahdollistavaa ja toimijuutta edistävää välittämistä ja huolenpitoa. Välittävä kontrolli perustuu yhteiseen sopimukseen ja on muutosta ylläpitävää toimintaa, joka parhaimmillaan saa asiakkaan tuntemaan osallisuutta, arvostusta ja huolenpitoa. Mielenterveys- ja päihdeongelmista kuntoutuminen voi käynnistyä pieniltä tuntuvista arkisista asioista ja synnyttävät asiakkaalle tunteen toimijuudesta, pysyvyydestä ja elämänhallintakyvystä. Kun kokee pystyvyyttä jollain elämänalueella, voi myös muilla elämän alueilla tapahtua muutosta. Toiminnallisuus tuo elämään säännönmukaisuutta ja tavoitteellisuutta ja mahdollistaa arjen uudelleen rytmittämisen ja mielekkäiden asioiden kokemisen. Toiminnallisuus tukee myös sisäistä muutosta (Pohjola ym. 2012, 286-288).

4.7 Rikosseuraamusten vaikuttavuudesta ja yhteyksistä sosiaalityöhön

Rikosseuraamusten vaikuttavuuden arviointi on noussut vuoden 2006 vankeuslain myötä keskeiseksi kysymykseksi. Rangaistusmuotoihin on lisätty kuntoutuksen ja valvonnan yhdistämistä sekä seuraamusvaihtoehtojen varsinaisen rangaistuksen keston ylittävä suunnittelu. Vankeuden rinnalle käyttöön on otettu muita rikosseuraamuksia, kuten yhdyskuntapalvelu, ja nämä rangaistusmuodot laajentavat oikeudellisen harkinnan rikoksen tunnusmerkistöön perustuvien seikkojen lisäksi koskemaan myös rikoksentehtäjiä.

Teko ei siis ole ainoa kriteeri rangaistusta määritettäessä, vaan tekijän ns. kriminologiseen tekijät otetaan huomioon, kun rangaistusta määrätään ja sen sisältöä suunnitellaan (Rantanen 2009, 9).

Kuinka rangaistukset vaikuttavat ja miten tehokkaita ne ovat, ovat Rantasen (2009) mukaan kriminologian tutkituimpia kysymyksiä. Tutkimustulosten perusteella lievät rangaistusten kovennukset eivät ole johtaneet tiloissa pysyviin rikollisuusmuutoksiin. Pohjoismaisen vertailu vuosilta 1950-2000 osoittaa rikollisuuden kehittyneen pohjoismaissa samansuuntaisesti vankiluvun toisistaan poikkeavasta kehityksestä huolimatta. Kuntoutuksen näkökulmasta rangaistuksen aikaista toimintaa pidetään mahdollisuutena muuttaa ihmisen valmiuksia ja taipumuksia. Kuntouttava ajattelu on siirtänyt näkökulmaa rangaistusjärjestelmän yleisestä kokonaistarkastelusta yksilöön. Kuntoutuksellinen ajattelu perustuu neljään perusoletukseen, joista ensimmäinen on, ihmisten poikkeava käyttäytyminen johtuu poikkeavaa käyttäytymistä edeltävistä henkilökohtaisista syistä. Toinen perusoletus on, että nämä edeltävät syyt on mahdollista löytää ihmisen elämänhistoriasta. Kolmas perusoletus on, että kun syyt löydetään, ne on mahdollista poistaa yksilöllisesti hoitaen ja syytä käsitellen. Neljäs perusoletus on, että onnistunut kuntoutus vähentää uusinta rikollisuutta ja mahdollistaa myös rikoksentekijöiden yhteiskuntaan sijoittumisen (Rantanen 2009, 15).

Koska uusintarikollisuuteen vaikuttavat monet asiat ja kuntoutuksesta on mahdotonta laatia koe- ja kontrollisryhmiä, voidaan perustellusti kysyä, onko rikoksen uusiminen liian karkea mittari arvioimaan kuntoutuksen tuloksia. Voi olla, että kuntoutuksen tulokset kumoutuvat olosuhteissa, joihin henkilö vapautuu. Kuntoutuksen vaikutuksia on hankala näyttää toteen, kun moninkertainen päihdeongelmainen rikoksen uusija on usein vapauduttuaan ilman asuntoa, työtä, säännöllistä toimeentuloa ja joutuu muiden rikoksenuusijoiden kanssa tekemisiin. Toisaalta kuntoutuksen positiiviset vaikutukset saattavat näkyä vasta vuosien kuluttua, ei välttämättä heti rangaistuksen jälkeisinä kuukausina. Toisaalta myöskään jotkut toiminnot edistävät rikoksentekijän elämänhallintaa, mutta näitä toimintoja ei ole tutkittu, joten näitä vaikutuksia ei voida tietää (Rantanen 2009, 17).

Vaikuttavuuden kysymykset ovat korostuneen yhteiskunnan eri osa-alueilla ja myös asiakastyöltä on alettu edellyttää vaikuttavuutta. Vaikuttavuutta on perusteltu sekä taloudellisilla syillä että asiakkaiden oikeuksilla laadukkaisiin palveluihin. Tämä keskus-

teltu on tuonut tilaa myös näyttöön perustuville käytännöille (evidence-based practice), joka tarkoittaa sitä, että asiakastyössä tehtävät päätökset perustuvat parhaaseen mahdolliseen tutkimustietoon (Linderborg, Suonio & Lassila 2014, 113). Näyttöön perustuvasta tutkimuksesta on tullut suuri osa useisiin yhteiskunnallisiin lähestymistapoihin politiikan teossa ja nykyisin se onkin tuttu termi laajasti terveydenhuollossa ja sosiaalityössä. Näyttöön perustuvan tutkimuksen tunnusmerkkinä on, että tutkitaan interventioiden vaikuttavuutta (Andree-Löfholm C, Bännström L., Olsson M. & Hansson K. 2013, 25).

Puhtaimmillaan näyttö perustuu tieteelliseen vaikuttavuustutkimukseen, jossa tieteellisin menetelmien tuottama näyttö toimii lähtökohtana, jota pyritään siirtämään eri ammattilaisten ja asiantuntijoiden käytäntöihin. Näyttö voidaan ymmärtää myös hyväksi havaittuna toimintanäyttönä, joka perustuu laatutyössä tai kehittämistyössä kerättyyn tietoon. Hyvä toimintakäytäntö voi perustua myös kokemukselliseen tietoon. Lähtökohdiana on, että toimivaa ja tuloksellista asiaa kannattaa toistaa ja käytännön kokemus riittää toiminnan tuloksellisuuden vahvistamiseen. Tämän tyyppinen tieto kuitenkin edellyttää käytännön toiminnan systemaattista seuranta. Tällöin tullaan lähelle hiljaisen tiedon käsitystä, jossa ammattilaisella on käsitys, että jokin toiminta on hyvä ja tuottaa tulosta, mutta hän ei välttämättä pysty määrittelemään, mihin käsitys perustuu. Kokemukseen perustuva näyttö voi olla palvelunkäyttäjien kokemuksia siitä, että jokin toimintatapa vastaa heidän tarpeisiinsa (Linderborg ym. 2014, 116).

4.8 Sosiaalityöstä rikosseuraamusalalla

Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa toimivat sosiaalityöntekijät ovat täytäntöönpanoviranomaisia, joilla on työssään voimakkaasti läsnä valta ja kontrolli. Sosiaalityö ei ole kuitenkaan pelkkää teknistä valvontaa. Viranomaistyössä sosiaalityön kohteena on sekä yksilön että yhteiskunnan etu, ja tämä tuo työhön eettisiä jännitteitä. Sosiaalityö pyrkii eriarvoisuutta tasoittavana toimintana vaikuttamaan niihin olosuhteisiin, jotka johtavat ihmistä rikolliseen toimintaan. Yksilötasolla sosiaalityö pyrkii ylläpitämään ja parantamaan ihmisen toimintakykyä ja lisäämään mahdollisuuksia pärjätä normien rajoittamassa yhteiskunnassa (Linderborg ym. 2014, 177).

Sosiaalityöllä on selkeä rooli yhdyskuntaseuraamustoimistossa, vaikka kaikki yhdyskuntaseuraamustoimistossa tehtävä työ ei vaadikaan sosiaalityön osaamista. Sosiaalityön tulisi käyttää vahvuuksiaan oman ammatillisen ja asiakkaiden aseman turvaami-

seksi. Täytäntöönpanoviranomaisena toimiminen tuo yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityöhön erityisiä piirteitä. Sosiaalityö ei ole pelkkää auttamista, ohjaamista ja tukemista vaan siihen sisältyy myös kontrolli- ja valvontatyötä. Yhteiskunnallisesti merkittävä tehtävä yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityöllä on uusintarikollisuuden ehkäiseminen. Yhdyskuntaseuraamustoimistossa toimiva sosiaalityöntekijä toteuttaa usein asianajajan roolia, jolloin hän pyrkii saattamaan asiakkaan takaisin muiden viranomaisten palveluiden piiriin. Yhdyskuntaseuraamustoimiston sosiaalityö on merkittävää rikoksenteikijöille syrjäytymisen ehkäisyn vuoksi, mutta myös asiakassuhteen luomisen kannalta, joka rakentuu asiakkaan ja työntekijän kohtaamisissa. Työntekijän ja asiakkaan suhde sekä sosiaalityön ammatillisuuden säilyttäminen ja valmiudet kohdata erilaisia elämäntilanteita ja ongelmia, vaikuttavat siihen, millaiseksi asiakkaan asema muodostuu niin palvelujärjestelmässä ja rangaistuksen suorittamisen kannalta. Yhdyskuntaseuraamustoimiston yhteiskunnallinen tehtävä uusintarikollisuuden ehkäiseminen ei ole mahdollista ilman, että vaikutetaan yksilön omaan selviytymiseen, joten yhteiskunnallinen ja yksilöllinen tehtävä kietoutuvat yhteen. Rangaistusjärjestelmässä sosiaalityön roolina on tuntea ihminen tekojen takana ja pyrkiä vaikuttamaan ihmisen käyttäytymiseen (Linderborg ym. 2014, 191-192).

4.9 Rikoksesta irrottautumisesta eli desistanssista

Rikoksesta irrottautuminen ei yleensä ole yksittäinen leikkauspiste ihmisen elämässä vaan se on prosessi, jossa ihminen jää pois tietyn tyyppisistä tapahtumista. (Lavikkala & Linderborg 2011, 199.) Desistanssin alkuvaihetta voidaan kuvata siksakkina, jossa vuorottelevat motivaatio, epävakaus ja epävarmuus. Ensimmäisinä merkkeinä kohti itsemuutosta voidaan pitää rikoksenteikijän halua oman elämän kontrolloimisen suuntaan ja pyrkimystä luoda uutta ja merkityksellistä identiteettiä (Lavikkala & Linderborg 2011, 210).

Tutkimuksissa on osoitettu, että muutokseen kyenneet entisen rikoksenteikijät korostivat erityisesti omaa rooliaan muutosprosessissa. He näkivät käyttäytymisen muutoksen johduneen heidän omasta toiminnastaan, mutta myös viranomaissidonnaiset interventiot toimivat lisäkannustimena rikoksettomana pysymiselle. Sosiaalisella verkostolla oli myös todella tärkeä roolia entisen rikoksenteikijän elämässä, koska verkoston kautta oli mahdollisuus saada tukea ja vastuuta. Myös positiivisena koetut elämän käännekohtat auttoivat rikollisuudesta irrottautumiseen. Tällaisia voivat olla esimerkiksi avioliitto tai

vakaa työ. Entiset rikoksenteelijät käyttivät neutralisointitekniikoita, joilla he yrittävät ylläpitää positiivista itsetuntoa. Tällöin rikosten voidaan sanoa johtuneen esimerkiksi päihteistä tai sosiaalisista olosuhteista. Entiset rikoksenteelijät kertovat elämän tarkoituksen löytyneen vasta itsemuutoksen myötä (Lavikkala & Linderborg 2011, 212).

Rikoksesta etäännyttämisen tutkimuksessa eli desistanssissa on löydetty muutamia sisäiseen ja ulkoiseen vuorovaikutukseen liittyviä tekijöitä, jotka auttavat asiakasta selviytymään. Rikollisuuden katuminen, itsen määrittäminen perheelliseksi ja toivo lisäävät pystyvyyden tunnetta ja pärjäämiskykyä. Desistanssia saattaa tukea positiivinen noidankehä, jossa toivo realisoituu mahdollisuuksien myötä, jotka taas vahvistavat toivoa osoittamalla sen perustelluksi. Nämä asiat pitäisi ottaa huomioon asiakastyössä, tarjoamalla yksilöllisiä muutosteorioita, jotka taas ottaisivat huomioon sekä subjektiiviset kokemukset että sosiaaliset tekijät. Rikoksesta irrottautuneiden ajattelusta on löytynyt neljä tekijää, jotka eroavat aktiivisesti rikoksia tekevät ajatusmaalimasta. Nämä teemat ovat toivo ja pystyvyyden tunne, häpeä ja katumus, leiman sisäistäminen ja vaihtoehtoiset identiteetit. Rikoksesta irrottautuva puntaroi arvojaan ja prioriteettejaan, ja tämä pohdiskelu voi saada aikaan tietoisia valintoja rikoksettoman elämään, toimijuuteen ja identiteetin muutokseen. Apuna tässä usein toimii merkittävä toinen ihminen, jolloin rikoksenteelija voi tarkkailla uutta tulevaa identiteettiään tämän toisen henkilön silmin (Lavikkala & Linderborg 2011, 105-106).

Asiakkuuden kokonaishallinta on merkittävä tekijä desistanssissa. Vastuutyöntekijän on tunnettava asiakas, jotta työskentely voidaan sovittaa yksilöllisesti kunkin asiakkaan tilanteeseen ja muutoksen vaiheeseen. Ominaispiirre rikosseuraamustyössä on, että asiakkuudet eivät yleensä perustu vapaaehtoisuuteen. Kun toimitaan ei-vapaaehtoisten asiakkaiden kanssa, tarvitaan erityistä taitoa myönteisen asiakassuhteen luomisessa ja asiakkaiden motivaation lisäämisessä. Tässä onnistumisessa on tärkeää, että roolit ovat selkeät, tavoitteet ovat selkeät, sosiaalisia arvoja vahvistetaan ja annetaan sosiaalista mallia asiakkaiden määrittelemiin ongelmiin. Asiakkuuksien kokonaishallinta rikosseuraamustyössä voi tarkoittaa pyrkimystä parantaa seuraamusten ehdoista selviytymistä ja seuraamuksista suoriutumista. Asiakkuushallintaa luonnehtivia piirteitä voivat olla myös jatkuvuus, johdonmukaisuus, vahvistaminen ja sitoutuminen. Jatkuvuus tarkoittaa mahdollisuutta harjoitella intervention tavoiteltua uutta käyttäytymistä. Johdonmukaisuus tarkoittaa sitä, että asiakas saa työntekijän tuen silloinkin, kun on vaikeaa. Vahvistaminen taas tarkoittaa sitä, että toimintaohjelmassa opittua käytetään asiakkaan tulevai-

suuden suunnittelussa. Sitoutuminen tarkoittaa vastuutyöntekijän sitoutumista työskentelyyn. Tutkimuksissa onkin osoitettu, että suhde tiettyyn kokonaisuudesta perillä olevaan työntekijään lisää työn vaikuttavuutta. Rikosseuraamustyössä on kuntoutuksen lisäksi tärkeää sääntöjen noudattaminen ja että asiakkaat hoitavat velvollisuutensa. Valvontatyössä työntekijä toimii asiakkaalle sosiaalisena mallina. Jos suhde toimii, asiakas kokee olevansa osallisina valvonnassa ja tulensa huomioiksi ihmisenä. Asiakkaalle näyttää syntyvän velvollisuuden tuntoa, mikäli hän saa työntekijältä osakseen aitoa kannustusta ja tukea. Työntekijän joustaminen tapaamisajoissa ja paikoissa sekä konkreettinen tuki arjen asioiden hoidossa on koettu myönteiseksi sääntöjen noudattamisen kannalta (Lavikkala & Linderborg 2011, 106-110).

Asiakkuudet on välttämättä käsitettävä aktiivisiksi ja osallistaviksi, eli niissä on pyrittävä mahdollisimman suureen mukanaoloon ja yhteistyöhön. Tämä tarkoittaa, että työntekijän täytyy toimia auktoriteettina niin, että se on selkeää ja reilua. Jos tarjotaan käytännön apua, se on taas osoitus välittämisestä ja osoitus siitä, että työntekijä on perillä asiakkaan sosiaalisesta todellisuudesta. Nämä tekijät taas voivat toimia rikollisuudesta irrottautumisen esteiden poistamisena (Lavikkala & Linderborg, 2011, 121).

Desistanssin tärkeinä osa-alueina ovat identiteetin muutokseen liittyvä toimijuus ja elämänkulkuun liittyvä toimijuus. Toimijuus edellyttää, että rikosentekijältä löytyy toimintakykyä. Toimintakykyä voidaan jaotella tahtoon, tottumukseen ja suorituskykyyn. Tahto kuuluu johonkin ja esimerkiksi tahto vaikuttaa, ylläpitävät positiivista asennetta itsestä. Tottumus taas kuvaa tarvetta järjestää jokapäiväistä elämää tavoiksi eli rutiineiksi ja rooleiksi. Roolit määrittävät keitä me olemme suhteessa toisiin ihmisiin, esimerkiksi rooli työssä. Suorituskyky antaa mahdolliseen toiminnan taitavaan suorittamiseen ja toiminta taas tiedostetaan mielen ja kehon kautta. Tahdon, tottumusten ja suorituskyvyn tulee toimia yhdessä, jotta inhimillinen järjestelmä toimii ihmisen jokapäiväisessä elämässä. Entiset rikosentekijät kuvasivat eräässä desistanssitutkimuksessa (Lavikkala & Linderborg, 2011, 217) toimijuutta elämänsä tärkeiden käännekohtien kautta. Toimijuus muodostui elämänhallinnasta, asemasta, saavutuksesta/vastuunotosta ja voimaantumisesta. Elämänkulkuun liittyvä toimijuus tarkoittaa yksilön kykyä analysoida elämän käännekohdissa ja siirtymävaiheissa tekemiään päätöksiä. Se sisältää toiminnan, jolla on pitkäkestoiset vaikutukset sekä uskomukset omasta kapasiteetista saavuttaa elämänkulkuun liittyvät tavoitteet. Päätökset elämän käännekohdissa osoittavat, miten yksilö on aktiivinen toimija sopeuttaessaan elämänkulkuaan. Identiteettiin liittyvä toimijuus tar-

koittaa yksilön kykyä toimia sosiaalisesti määritettyjen rooliodotusten mukaisesti. Roolissa toimiminen taas edellyttää tunnistamista ja valitsemista suhteessa roolia määrittäviin rutiinitilanteisiin (Lavikkala & Linderborg 2011, 214-218).

Teoreettisen viitekehysemme mukaan samankaltaiset teemat kuvaavat sekä sosiaalityön vaikuttavuutta, että rikoksesta irrottautumista. Pääasiassa kummassakin on asiakastyötä määrittävät laadulliset tekijät sekä työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutuksen että asiakkaan kohtaamisen näkökulmasta. Tärkeitä elementtejä ovat myös tulevaisuuteen suuntautuminen ja asiakkaan osallistaminen. Asiakkaan kokemus palvelusta kertoo, kuinka näissä teemoissa on onnistuttu. Tämän vuoksi on tärkeää, että asiakkaan kokemusta tutkitaan kvalitatiivisin keinoin.

5 OPINNÄYTETYÖN METODOLOGISET LÄHTÖKOHDAT

5.1 Tutkimusstrategia

Laadullisen tutkimuksen pyrkimyksenä on löytää tai paljastaa tosiasioita, kuin todentaa jo olemassa olevia väittämiä. Lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 157). Laadullisen tutkimuksessa tutkijan oma osuus aineiston keruussa on ensiarvoisen tärkeä. Tutkija on itse siis tärkein tutkimusväline. Laadullisia menetelmiä käyttävän tutkijan taito punnitaan silloin, kun hän on henkilökohtaisessa kosketuksessa tutkittaviin (Grönfors 2011, 5). Lähtökohtana tässä opinnäytetyössä oli se, että tutkija ei ole sitoutunut käyttämään tiettyä ennalta määrättävää mallia ja joka ei ole suoraan sidoksissa tiettyyn teoreettiseen viitekehykseen. Kuitenkin on todettava, että tutkijan on tiedettävä tutkittavasta kohteesta, organisaatiosta, sen toiminnasta, tavoitteista ja sen eri ilmiöistä, että tutkijalla on jonkinlainen esiyymmärrys tutkittavasta kohteesta (Laine 2001, 30-31).

Laadullisen menetelmien käyttäjillä on oltava tieteellisen valmiuden lisäksi myös sellaisia henkilökohtaisia resursseja, jotka tekevät mahdolliseksi läheisen kontaktin tutkittavan kohderyhmän jäsenten kanssa. Luonteva ja luonnollinen käyttäytyminen kaikissa tilanteissa, avoin, lämmin ja osaaottava kiinnostus ihmisiin ja heidän ongelmiinsa, ymmärtävä suhtautuminen erilaisiin ihmisryhmiin ja yksilöihin sekä kyky kuunnella ovat joitakin tärkeitä ominaisuuksia, joita kvalitatiivisia menetelmiä käyttävältä tutkijalta vaaditaan hänen suorittaessaan kenttätutkimusta (Grönfors 2011, 6).

Kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen pääsäännöllinen aineiston keruumenetelmä on haastattelu, johon on valikoitu tietty määrä ihmisiä. Haastattelu voi olla joko teema-haastattelu tai voidaan käyttää avoimia kysymyksiä. Laadullista aineistoa kuvataan tekstin muodossa, kun taas määrällistä eli kvantitatiivista tutkimusta kuvataan numeraalisesti.

Olemme laatineet teoreettisen viitekehyksemme tietojen perusteella teemahaastattelurungon, joten jotkut teemoista, joista keskustelimme haasteltavien kautta, olimme määrittäneet valmiiksi. Lisäksi käytämme tässä opinnäytetyössä aineistolähtöistä logiikkaa eli työ on induktiivinen. Induktiolla tarkoitetaan tieteenfilosofista päättelyä, joka loogi-

sesti etenee yksityiskohdista yleistyksiin. Jos esimerkiksi rakennetaan teoriaa havaintojen pohjalta, tämä tavallisesti käsitetään induktioksi (Grönfors 2011, 15).

5.2 Aineiston keruu ja menetelmät

Tämän opinnäytetyön aihe on lähtenyt Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistosta, jota on miettineet yhdessä opinnäytetyön tekijä Ulla Tuunanen sekä rikosseuraamusesimies Jari Myllylä. Kiinnostus ja opinnäytetyön aihe on lähtenyt Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelmasta ja sen vaikuttavuudesta. Aloimme työstämään tätä teemaa marraskuussa 2013.

Opinnäytetyön suunnitteluvaiheessa haimme tietoa erilaisista julkaistuista teksteistä, joita oli mm. aiemmat tutkimukset aiheesta, tietokirjallisuus sekä verkkolähteistä. Ajankohtaisimman tiedon saamiseksi katsoimme, että verkkolähteiden käyttö oli välttämättömyyttä. Olemme saaneet myös materiaalia Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistolta, kuten Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelman käsikirjan sekä kirjallisuutta.

Haimme opinnäytetyötä varten tutkimusluvan Rikosseuraamuslaitokselta, joka myönnettiin 2.01.2014. Saimme luvan haastatella Tampereen yhdyskuntaseuraamus toimiston asiakkaita, jotka olivat suorittaneet Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelman. Tarkoituksenamme oli saada haastateltavia 7-8 henkilöä. Kun olimme saaneet tutkimusluvan otimme yhteyttä Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston työntekijöihin, joilla oli tietoa, ketä voisimme haastatella. Asiakkaiden henkilösuojan vuoksi työntekijät ensin ottivat yhteyttä asiakkaisiin ja kysyivät heiltä lupaa heidän yhteystietojen saamiseksi, jonka jälkeen me pystyimme ottamaan heihin yhteyttä haastatteluajkojen sopimiseksi.

Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistossa on suorittanut Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelman seitsemän henkilöä vuoden 2013 aikana. Näistä seitsemästä ohjelmaan osallistuneesta neljä antoi luvan haastatteluun, mutta lopulta niistä toteutui kaksi.

Jouduimme laajentamaan aineiston keruuta Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimistoon. Saimme kolmen haastateltavan yhteystiedot ja sovimme haastatteluajat. Näistä kaksi saapuivat sovitusti haastatteluun ja yhden teimme puhelinhaastatteluna. Yhden haastattelun teimme vankeusrangaistusta suorittavalle henkilölle ja tämä toteutettiin puhelinhaastatteluna. Yhteensä haastatteluja teimme kuusi.

Keskimäärin yksi haastattelu kesti noin 45 minuuttia. Litteroitavaa tekstiä kertyi haastattelumateriaalista noin 70 sivua, joka on kirjoitettu fonttikoolla 12 ja rivinvälillä 1,5.

Ennen haastatteluja kerroimme haastateltaville opinnäytetyön aiheestamme. Olemme antaneet kaikille haastateltaville myös kirjallisen tiedotteen opinnäytetyöstä sekä jokainen haastateltava allekirjoitti kirjallisesti suostumuksensa haastatteluun (LIITE 2). Haastateltaville kerrottiin haastatteluaineiston käytöstä opinnäytetyöhön sekä sen asianmukaisesta hävittämisestä opinnäytetyön valmistuttua. Nauhoitimme kaikki haastattelut sekä kaikki aineisto litteroitiin sanasta sanaan.

Haastattelut toteutettiin puolistrukturoitua teemahaastattelua noudattaen (LIITE 3). Käytimme haastattelurunkoa apuna, joka oli luotu suunnitelmavaiheessa. Kuitenkin teemahaastattelulle tyypillisesti, haastattelurunkoa käytettiin joustavasti eri haastatteluissa. Teemat oli mietitty ennalta tarkkaan harkiten, mutta haastattelu ei kuitenkaan orjallisesti pakottanut seuraamaan kysymysten järjestystä tai asettelua, vaan antoi mahdollisuuden liikkua kysymystenasettelussa edestakaisin (Hirsjärvi ym. 1997, 204). Suunnitteluvaiheessa jo mietimme, että puolistrukturoitu teemahaastattelu on paras ja luonnollisin vaihtoehto saada tutkimusmateriaalia aiheestamme, joka perustuu ihmisten omiin kokemuksiin sekä tietoon. Vahvan kritiikin myös tälle antaa Jane Gilgun, jota esitellään kirjassa Sosiaalityön vaikuttavuus, joka painottaa, että kvalitatiivista tietoa alikäytetään näyttöön perustuvassa ajattelussa. Kvantitatiivista numeroiksi puettavaa tietoa tarvitaan välttämättä sosiaalityössä, mutta myös laadullista tietoa sekä muita eri metodeja yhdistäviä tapaustutkimuksia. Gilgun erityisesti perää tietoista ammattikäytäntöä, jossa on tiedettävä asiakkaan arjen toiminnasta, kokemuksista sekä ihmisten arvoista, odotuksista, kulttuurista ja uskomuksista (Pohjola & Kempainen & Väyrynen 2012, 34-35).

Haastattelua tehdessä käytimme teemahaastattelurunkoa apuna, mutta teimme myös avoimempia kysymyksiä, joka antoi haastateltavalle mahdollisuuden itse kertoa asioista lisää, joka lisäsi tutkimusaineistomme syvyyttä. Teemahaastattelu on lomake- ja avoimen haastattelun välimuoto. Teemahaastattelulle on tyypillistä, että teema-alueet sekä haastattelun aihepiirit ovat tiedossa. Mutta kuitenkin kysymysten tarkka muoto ja järjestys puuttuvat (Hirsjärvi ym. 2007, 203). Haastattelu on siinä suhteessa ainutlaatuinen tiedonkeruumenetelmä, että siinä ollaan suorassa kielellisessä vuorovaikutuksessa tutkittavan kanssa. Suurimpana etuna tästä pidetään joustavuutta (Hirsjärvi ym. 2007, 19).

Haastattelutilanne pyrittiin luomaan lämminhenkiseksi keskustelutuokioksi, joka myös antoi liikkumavaraa haastateltavalle sekä haastattelijoilta. Ajatuksenamme oli että avoin dialogi, heijastava kuuntelua sekä hyvä ilmapiiri on avainsanat onnistuneelle sekä kaikille mieluisimmaksi tavaksi haastattelutyöskentelylle. Näin ollen kokemuksemme oli, että haastateltavalle tuli tunne siitä, että olemme aidosti kiinnostuneita juuri hänen kokemuksistaan ja mielipiteistään (Eskola & Suoranta 1998, 86-87). Onhan myös mahdollista, että haastattelumme olisi voitu luoda niin, että haastateltava olisi vastannut vain niihin kysymyksiin, joita haastattelijalla haluaa kuulla. (Ahtiala & Ruohonen 1998, 14.) Mutta halusimme saada kuitenkin sitä tietoa ja kokemusta, mitä haastateltava halusi itse kertoa, joka ei heijastanut haastattelijan itsemääräämiä ennakko-odotuksia tai oletuksia. Kuitenkin on todettava, että haastattelullahan on aina tietty päämäärä, jota ohjaa haastattelijan tiedon haku tietyistä asiasta tai ilmiöstä. Haastattelijalla haastaa ja kannustaa haastateltavaa kysymyksillään vastaamaan tutkittavaan asiaan tai ilmiöön (Ruusuvoori & Tiittula 2005, 23). Esitimme tarkentavia kysymyksiä ja pyrimme saamaan haastateltua miettimään ja muistelemaan kokemuksiaan tarkemmin, jos heille ei aluksi tullut mitään mieleen.

Teemahaastattelun pohjana tässä opinnäytetyössä on käytetty Kemppaisen ym. (2010) mittaristoa, jonka mukaan sosiaalityön edellytyksenä nähdään vuorovaikutuksellisen, suunnitelmallisen ja asiakasta osallistavan työskentelytapa (LIITE 3).

Halusimme tehdä haastattelumme tueksi myös kyselylomakkeen, jolla kartoitimme tarkemmin sosiaalityön vaikuttavuuden teemoja haastatelluilta (LIITE 4) Kyselylomakkeessa oli erilaisia väittämiä 23. Haastatellut vastasivat vielä haastattelun jälkeen väittämiin kyllä tai ei, sen perusteella, kokivatko he kyseisten väittämien toteutuneen Viisi keskustelua muutoksesta ohjelman aikana. Kyselylomakkeen tavoitteena oli saada konkreettisemmin selvitettyä, millaisia sosiaalityön vaikuttavuuden elementtejä haastateltujen mielestä ohjelman aikana toteutui. Kyselylomakkeen tiedot on koodattu aineiston analyysiin K1-K6. Kyselylomake analysoitiin kokoamalla yhteen kyllä ja ei vastaukset kaikista lomakkeista. Tuomme kyselylomakkeen tiedot esiin aineiston analyysissä haastateluista nousseiden teemojen mukaisesti. Kyselylomaketta (LIITE 4) laatiessamme otimme huomioon haastateltavien ajankäytön, motivaation sekä vastaajien taidot vastata kysymyksiin. Käytimme ensimmäistä haastattelua niin sanotusti esitestauksena, miten ymmärrettäväksi ja selkeäksi olimme kyselylomakkeen laatineet. Kyselylomake oli strukturoitu eli vastaajan oli helppo valita itselleen sopiva vastausvaihtoehto kysely-

lomakkeesta. Kyselylomakkeella saimme lisää runkoa aineistomme analyysiin asiakkaiden kokemusten perusteella, sillä he pääsivät vielä yksityiskohtaisemmin arvioimaan, ovatko tietyt käsitteet toteutuneet ohjelman aikana. Kyselylomakkeen tarkoitus oli tukea haastattelua.

5.3 Aineiston analyysi

Laadullisen tutkimuksen aineiston analysointi tapahtuu osittain samanaikaisesti aineistonkeruun kanssa. Aineiston voi analysoida ainoastaan kenttätutkimuksen suorittanut henkilö itse. Yhtä hyvin kuin tutkija itse on osa kenttäaineistoa, on laadullisia tutkimusmenetelmiä käyttävä tutkija myös osa analyysiä. Jo ongelman, käsitteiden ja määritteiden valinta ja muokkaaminen kentällä on osa analysointiprosessia; tavallisestihan nämä muotoutuvat ja selkiytyvät tehtyjen havaintojen perusteella, ellei systemaattisesti niin ainakin mielessään. Tämän lisäksi hän voi muodostaa alustavia malleja havaituista seikoista, kuten tapahtumasarjoista ja vuorovaikutussuhteista sekä niihin liittyvistä yksityiskohdista. Yhteenvetona siis on sanottava, että kenttätyö ja aineiston analysoiminen varsin pitkälle tapahtuvat samanaikaisesti ja täydentävät toisiaan. Selvää eroa niiden välillä ei voidakaan tehdä (Grönfors 2011, 85).

Opinnäytetyön aineisto litteroitiin sanasta sanaan kuuntelemalla haastatteluaineisto nauhurilta useaan otteeseen. Ajoittain aineiston litterointia hankaloitti muutaman haastattelunauhan huono äänenlaatu tai osa haastateltavista puhui nopeasti tai hiljaisella äänellä. Kuitenkin saimme kasaan haastattelunauhoista kaiken oleellisen tiedon kaikesta huolimatta. Aineiston analyysiin liitettiin litteroitavan aineiston lisäksi tutkijoiden omat muistiinpanot ja omat reflektiot haastattelussa tapahtuvista sekä niihin liittyvistä yksityiskohdista (Grönfors 2011, 85).

Tämän opinnäytetyön aineistoa lähdimme analysoimaan aineistolähtöistä sisällön analyysia soveltaen. Analyysia ohjasi opinnäytetyön tutkimuskysymykset, joiden pohjalta lähdimme tutkimaan aineistoa ensin lukemalla koko aineiston sekä muistiinpanot läpi. Opinnäytetyön aineiston tutkimisen jälkeen alleviivasimme erivärisillä kynillä aineistosta nousseita alkuperäisilmauksia, jotka kuvasivat ja vastasivat tutkittavaamme ilmiöön eli tutkimuskysymyksiimme. Tässä opinnäytetyössä käytämme haastateltavien suorissa lainauksissa koodia (H). Koodin perään on merkattu myös haastateltavan numero (H1), jotka kuvaa haastateltavia henkilöitä. Tämän jälkeen loimme eri kuvauksille eli alkupe-

räisilmauksille omat luokkansa eli määrittelimme ilmauksille omat alaluokkansa. Tutkimusaineistosta pyritään luomaan teoreettinen kokonaisuus, joiden analyysiyksiköt ohjaa tutkimuksen tarkoitusta ja tehtäviä. Aiemmillä teorioilla, tiedolla ja havainnoilla tutkittavasta ilmiöstä ei ole merkitystä analyysin ja tulosten suhteen, koska analyysi tehdään uudesta aineistosta (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95). Kolme pistettä (...) kuvaa litteroidussa aineistossa sitä, että välistä puuttuu tekstiä.

Sisällön analyysistä puhutaan perusanalyysimenetelmänä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisissa tutkimuksissa. Tutkimustehtävään saadaan vastaukset yhdistelemällä käsitteitä. Aineistolähtöistä analyysiä kuvataan kolmivaiheiseksi prosessiksi:

1) aineiston pelkistäminen eli redusointi, 2) aineiston ryhmittely eli klusterointi ja 3) teoreettisten käsitteiden luominen eli abstrahointi (Tuomi & Sarajärvi 2002, 110-111, 115). Haastatteluaineistosta karsimme opinnäytetyön tehtävien ja tavoitteiden kannalta epäoleelliset lausumat pois. Löysimme kuusi eri teemaa, jotka nousivat aineistosta ja koodasimme ne väreihin, niin että vihreä tarkoitti tulevaisuutta ja suunnittelua, oranssi tarkoitti työntekijään liittyviä asioita, keltainen tarkoitti VKM:a, sininen tarkoitti asiakasta muutoksessa ja punainen kokemuksia ohjelmasta. Lisäksi aineistosta nousi teema mahdollisuus, ja mahdollisuuteen viittaavat ilmaukset ympäröimme ruskealla värillä. Tämän jälkeen erivärikynillä alleviivatut lausumat ryhmittelimme ja laitoimme ne teemoihin sekä muodostimme niistä ala-, ylä- ja pääluokat (LIITE 5).

Aineiston ryhmittelyssä käydään alleviivatut ilmaisut tarkasti läpi ja etsitään niistä yhteneväisyyksiä ja eroavaisuuksia kuvaavat käsitteet. Samaa tarkoittavat käsitteet yhdistetään luokaksi ja nimetään sisältöä kuvaavalla käsitteellä. Luokitteluyksikkönä voidaan käyttää ilmiön ominaisuutta, käsitystä tai piirrettä. Koska yksittäiset ilmaisut sisällytetään yleisempiin käsitteisiin, aineisto tiivistyy (Tuomi & Sarajärvi 2002, 112-113). Kävimme värien perusteella saadut alkuperäisilmaukset yksitellen läpi ja kirjoitimme niistä pelkistetyt ilmaukset valkotaululle. Pelkistetyt ilmaukset yhdistelimme alaluokiksi vieriselle taululle. Otimme valokuvat ilmauksista ja alaluokista. Lopulta kirjoitimme kaikki saadut alaluokat allekkain ja muodostimme niistä viisi pääluokkaa.

Aineiston teoreettisten käsitteiden luomisessa erotellaan tutkimuksen kannalta oleellinen tieto. Käsitteellistämistä jatketaan yhdistelemällä edellisessä vaiheessa luotuja luokituksia niin kauan kuin se on mahdollista aineiston sisällön näkökulmasta (Tuomi & Sarajärvi 2002, 114). Aineistostamme nousi useita teemoja. Teemoja ei oltu varsinaisesti

mietitty etukäteen, vaan odotimme niiden nousevan aineistosta suoraan. Aineisto pilkottiin ja ryhmiteltiin eri aihepiirien mukaan.

Useimmiten teemoja muodostetaan aineistolähtöisesti etsimällä aineistosta yhdistäviä ja erottavia seikkoja haastatteluista, kirjoitelmista tai vastauksista. Myös jonkun tietyn viitekehyyksen tai teorian mukaan ohjautuva teemoittelu on mahdollista. Teemahaastatteluaineiston analysoinnissa teemoittelu on luonteva etenemistapa. Aina ei kuitenkaan käy niin, että teemat muistuttavat teemahaastattelurungossa olevaa teemoittelu. Voi olla, että aineistosta löytyykin uusia teemoja, eikä haastateltavan aiheet välttämättä ole noudattaneet tutkijan tekemää jäsenystä tai järjestystä. Joten aineistoa ja haastateltavan puheesta litteroitua tekstiä tulee tarkastella ennakkoluulottomasti (Saaranen-Kauppinen & Puusniekka, 2013). Oman kokemuksemme mukaan aineistolähtöinen analyysi on etu, koska aineistosta nousi uusi tema itse määrittelemiemme teemojen rinnalle.

Aineistosta nousi useita alaluokkia, joita yhdisteltiin ja näistä saatiin abstrahoimalla yläluokat. Tämän jälkeen pohdimme yläluokkia ja abstrahoitettiin yläluokat omiksi pääluokiksi, joita syntyi viisi. Liitteestä (LIITE 5) voi nähdä, miten alaluokista on muodostettu omat yläluokat sekä yläluokista on muotoutunut omat pääluokkansa. Tutkimustulosten esittelyssä alaotsikot ovat aineistostamme nousseet pääluokat ja alaotsikoiden alaotsikot ovat aineistomme alaluokkia. Jotkut alaluokat yhdistyivät vielä lopullisen teemoittelun myötä. Vaikka värien mukaan teemoja tuli kuusi, aineistoa analysoituamme saimme viisi pääluokkaa. Osa teemoista toistui, joten siksi pääluokkia tuli teemoja vähemmän. Pääluokkamme ovat: Kokemukset Viisi keskustelua muutoksesta ohjelmasta, ammattitaitoinen asiakkaan asianajaja, rikosseuraamus mahdollisuutena, muutokset identiteetissä ja elämänlaadussa sekä asiakas toimijana rikoksesta irrottautumisessa.

Kyselylomakkeen vastaukset on koodattu aineiston tuloslukuun K1-K6. Kyselylomake analysoitiin kokoamalla yhteen kyllä ja ei vastaukset kaikista lomakkeista. Tuomme kyselylomakkeen tiedot esiin aineiston analyysissä haastatteluista nousseiden teemojen mukaisesti.

6 TULOKSET

Seuraavissa kappaleissa esittelemme tämän opinnäytetyön tutkimustuloksia. Esittelemme tuloksia haastattelusta nousseitten teemojen pohjalta. Käytämme analyysissämme käsitettä kokemus kuvaamaan asiakkaiden ajatuksia ja kokemuksia VKM -ohjelmasta, koska sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin näkökulmasta intervention vaikuttavuuden mittaamisen edellytyksenä on asiakkaan kokemus interventtiosta. Kokemusten merkityksestä puhuessamme, pyrimme pääsemään syvemmälle käsiksi kokemuksiin ja myös mekanismeihin, joiden myötä vaikuttavuutta on syntynyt.

6.1 Kokemukset Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelmasta

Seuraavissa kappaleissa esittelemme tulokset asiakkaiden kokemuksista Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelmasta. Kokemukset luovat perustan muille teemoille.

6.1.1 Kokemukset istuntojen sisällön merkityksestä ja määrän riittävydestä

Suurin osa haastateltavista kokee VKM:n tärkeänä, laajana ja kattavana.

siis se oli oikeesti niin hyvä juttu ku vaan voi olla, se oli oikeesti mun pelastus (H3)

mitä tässä on tullu puhuttua ja varmaan jää paljon puhumattaki tässäki asioita, mitkä on vaikuttanu elämiseen, laaja ja kattava (H1)

Ohjelma on vastannut haastateltavien odotuksia ja ohjelmaa voisi suositella muillekin. Kyselylomakkeen vastausten perusteella viisi (K2-K6) henkilöä pitää myös tiloja, joissa istunnot tapahtuivat, sopivana. Ulkoiset puitteet ohjelmalle ovat olleet onnistuneet. Pääsääntöisesti ohjelmassa on ollut riittävästi aikaa käytössä, mutta muutama haastateltava olisi toivonut pidempiä istuntoja tai jopa lisää istuntoja.

meni sitte loppua kohti, niin oisin halunnu jatkaa (H3)

toivonu ois, että ois ollu vähän aikaa enemmän 7-8 käyntiä et niitä ois voinu käsitellä vähän enemmän. Kyl ne varmaan menee sitten yksilönä (H1)

Haastattelusta tulee esille, että istuntojen välillä on jatkuvuutta eli edellisen istunnon asiat olivat mielessä seuraavaan istuntoon saakka ja asioihin pystyi palaamaan seuraavan istunnon yhteydessä tarvittaessa. Tehtävien ja keskustelun yhdistelmä vahvistaa käsiteltyjen asioiden merkitystä. Yksi haastateltavista jopa kuvaa itse, että häntä suretti kun ohjelma päättyi.

Haastatteluista tulee ilmi, että haastateltujen oli helppoa palauttaa VKM -ohjelman tehtäviä mieleen. Tehtävät jakoivat haastateltavien mielipiteitä. Yksi haastateltavista on sitä mieltä, että tehtävät olivat lapsellisia ja sisällöltään turhan toistamista. Hänen mielestään koko ohjelma on rahan tuhlausta sekä metodina huono ja jonka vuoksi hänen mielestään vain harvat hyötyvät ohjelmasta.

kyl mua niiku tollaset monistesarjat mitä vankiloissa käydään läpi ni on aika pitkälti sellasta turhan toistamista ja sellasta et niistä jää ehkä kahelle kolmelle prosentille jotain jos sillekään, se on mun oma käsitys niistä, et ne on ihan turhia, mut tietysti omalla kohalla jäi ne muutammat ajatukset... ne monistehommat ja ne tehtävät, on vaan ihan fuulaa (H6)

Muiden haastateltavien mielestä tehtävät ovat hyviä, vaikkakin paikoitellen haastavia.

valmiita kysymyksiä ja valmiita vastauksia, sanotaan, että kuulolla selvitin monesti että en monesti ymmärtänyt mistä oli kysymys, oli aika laajoja kysymyksiä ja kirjottamista (H1)

Tehtävät pysäyttävät asiakkaan miettimään ja auttavat asettamaan asioita tärkeysjärjestykseen. Tehtävät ovat myös laittaneet haasteltuja ajattelemaan asioita syvemmin.

*kyl niitä, mitä on laittanu paperille, on miettiny, on jääny tonne pyöri-
mään, ja niistä pitää pitää kiinni (H3)*

*hyviä ne oli semmosii, kaikki ne arvostus ympyrät ja tärkeysjärjestykset ja
muut ne selkeytti sitä omaa ajattelua (H4)*

Pari haastateltavaa kertoo, palanneensa tehtäviin ohjelman jälkeenkin. Tutkijoina emme olleet varautuneet asiaan etukäteen, vaan haastatellut toivat asian esiin itse ohjelmasta ja tehtävistä keskusteltaessa. Tämä teema nousi uutena sisältönä opinnäytetyöhömmme haastattelulomakkeen teemojen ulkopuolelta.

kyllä mä niitä lueskelinkin niitä tossa yks päivä, kattelin sitä mappia (H3)

*sanotaan näin, et paljon on opittavaa, paikattavaa, elämä on jatkuvaa
koulua, mut kyllä mä sen siinä huomaa siitä, ku mulla on tallessa ne kaikki
vihot, ni sieltä voi sitten aina lukee ja se on joskus hyvä lukee niitä, ku on
huono (H5)*

Se, että asiakkaat ovat palanneet ohjelman tehtäviin myöhemmin, on merkityksellinen ja ohjelman vaikuttavuutta osoittava asiana. Tehtävät eivät ole jäänet vain tehtäviksi, vaan niillä on ollut merkitystä myöhemminkin asiakkaan elämässä.

6.1.2 Asiakkaan oman toimijuuden lisääntyminen tulevaisuuden suunnittelussa

Toiminnallisuus tuo elämään säännönmukaisuutta ja tavoitteellisuutta ja mahdollistaa arjen uudelleen rytmittämisen ja mielekkäiden asioiden kokemisen. Toiminnallisuus tukee myös sisäistä muutosta (Pohjola ym. 2012, 286-288). Haastateltavat kokevat, että ohjelma on vaikuttanut antamalla apua arjen asioihin. Ohjelma tuo tavoitteita ja uusia näkökulmia asioihin, jossa on ollut apuna tavoitteiden läpikäyminen ohjelman aikana. Myös tulevaisuuteen on saatu uusia ajatuksia.

*et ei enää toteutuis nää hommat, rikoksen teot ja päihteiden käyttö.. kaikki
tämmöset (H3)*

Osa haastateltavista on saanut ohjelmasta uusia toimintamalleja arkeen ja vinkkejä, mistä saada apua.

mä en haluu pelleillä siitä siinä käsitellä sitä, ei sitä haluu niin ku. Mä oon kuitenkin tietoinen koko ajan missä mennään ja mä tiijän, et jos mä otan yhden kaljan siinä äkkiä menis niitä kymmenen tai kymmenen päivää. Se on semmonen homma kun oma tiedostaminen. Toki se että mulla on työskentelymenetelmiä, jos tulee tiukka paikka voin ottaa A-klinikkaan yhteyttä tai soittaa lääkärille (H1)

Myös kyselylomakkeen perusteella saadut tiedot tukevat tätä tulosta, sillä suurin osa vastauksista osoittaa, että oma pystyvyys ja toimintavalmius on parantunut ohjelman jälkeen. Yksi haastateltavista kokee, että ei ole saanut uusia toimintamalleja tai vinkkejä elämäänsä. Ohjelma on myös toiminut apuvälineenä oman elämän parantamisessa mm. ohjaten päihitteettömyyteen. Ohjelmasta on ollut hyötyä sosiaalisiin suhteisiin ja niiden ylläpitämiseen.

no kyl mejän mutsin kans kaiken tän jälkeen oon pitäny paljon enemmän yhteyttä ja kavereihin (H5)

Usea haastateltava nostaa esiin tulevaisuuden suunnittelun tärkeyden omien haaveiden konkretisoimisessa. Tavoitteiden asettaminen ohjelman aikana, on auttanut haastateltuja viemään kyseiset tavoitteet konkreettisiksi asioiksi elämässä. Lisäksi haastatellut ovat alkaneet toteuttamaan aktiivisemmin tavoitteitaan ja pyrkimään niitä kohti. Suunnitelmallisuus ja tavoitteiden asettaminen VKM:n aikana ja asiakkaiden sitoutuminen suunnitelmiin kertoo ohjelman vaikuttavuudesta.

6.1.3 Identiteettiä ja elämänarvoja vahvistavia välineitä

Haastateltavat kokevat ohjelman terapeuttisena ja ohjelma on vähentänyt haastateltavien painolastia ja auttanut purkamaan henkistä tuskaa. Seuraavista aineistoesimerkeistä käy ilmi ohjelman vaikutus tunne-elämän avautumiseen.

no sanotaan näin, että ehkä mä sain mun henkistä tuskaa purettua siellä vähän ja se on taas tottakai vienyt mua toisaalta eteenpäin (H6)

herätti hyvin paljon semmosia asioita, mitä mitkä oli niitä niin sanottuja lukkoja. Lukkoja, jotka avautu siinä, et tota sanotaan että miehen on vaikea itkee, mutta ehkä sen jälkeen oli parempi olo, niin ku ei tarvinnu kulla telkkarista jotain tunteita niin kyynel herähtää, ennen sitä vaan murahteli (H1)

Ohjelmassa on opeteltu puhumaan vastuunotosta ja ohjelma on opettanut myös rehellisyyttä itseä kohtaan.

...siinä täytyy olla itelleen rehellinen ja miettiä ja kyllähän se pysäyttää, ku ei niitä voi vaan täyttää. Ne joutuu kuiteski lukee ja miettii ja tota ni todellaki niin ku pysähtyä (H5)

Yksi haastateltavista on kokenut, että ohjelma on ehkäissyt hänen kohdalla vankilakierteen ja muutenkin ohjelma on lisännyt haastateltavien halua tehdä asiat oikein.

on se varmaan, kato kun kuiteskin on se, että sai sen mahdollisuuden siitä yhdyskuntapalveluksesta, et ei joutunu tohon ns. vankilakierteeseen. Niin sit taas halua että palkitsee sen, sillä et tekee asiat oikein eikä väärin (H5)

Ohjelmasta on saatu välineitä identiteetin ja itsearvostuksen käsittelyyn, mutta ohjelma on myös opettanut antamaan anteeksi toiselle. Myös kyselylomakkeen perusteella saadut tiedot tukevat tätä, sillä neljä vastauksista osoitti, että henkilöiden itsetunto on kohonnut ohjelman jälkeen (K1 ja K3-K5) ja myös suhde itseensä on muuttunut myönteisemmäksi viiden vastauksen perusteella (K1-K5). Yksinkertaisesti ohjelma pisti ajattelemaan ja se on koettu hyväksi sellaisenaan.

... mut todellaki, tietenki se ku on tota ni muuttunu se ajatus, ettei tule enää mitään sössittyä, ku muistaa noi rajat, mitä saa tehdä tai ei saa tehdä... (H5)

Ohjelmalla on selvästi ollut parantavia vaikutuksia haastateltujen itsetuntoon ja identiteettiin. Sillä, että kokee itsensä myönteisemmin, on suuri merkitys myös muuhun asiakkaan kokemusmaailmaan.

6.2 Ammattitaitoinen asiakkaan asianajaja

Haastattelut kuvaavat työntekijään usein positiivisin ilmauksin, mutta päällimmäisenä meillä jää kuva ammattitaitoisesta asiakkaan asianajajasta. Jokainen haastateltava on kokenut työntekijän merkitykselliseksi ohjelman onnistumisen kannalta. Myös kyselylomakkeen perusteella saadut vastaukset osoittavat, että henkilökuntaa on koettu olevan riittävästi ja se on ollut ammattitaitoista kaikkien mielestä (K1-K6). Työntekijän persoona on noussut jokaisessa haastattelussa keskeiseksi yhteistyön onnistumisen kannalta. Haastatellut arvostavat työntekijän ammattitaitoa, mutta myös työntekijän huumorintaju, rentous, jämäptiys sekä iloisuus on koettu merkittäväksi ohjelman aikana.

se teki ihan loistavaa työtä, ainakin mun kohalla (H3)

ei tullu sellanen liukuhihna olo ollenkaan (H1)

Osalle haastatelluista merkityksellistä on myös työntekijän ikä, sukupuoli ja perhetilanne. Seuraavasta aineistoesimerkistä käy ilmi työntekijän sukupuolen merkitys haastateltavalle.

ainaki kemiaat meni yhteen. Oli helppo jutella asioista. Mun on niin ku helpompi jutella aroista asioista naisen kanssa (H1)

Muutama haastateltavaa kuvaa, että työntekijän persoona on vaikuttanut motivaatioon koko ohjelman suorittamista kohtaan

no kyllähän se vaikutti positiivisesti siinä, että tuskin ois muuten tullu käyty, jos ei ois ollut semmonen ihminen ollu, et se ois ollu varmaan väkipakkoo sitte (H2)

se ois ollu tosi turhauttavaa shittiä, siis jos se ois ollu väärään suuntaan erityyppinen ihminen (H6)

eihän ne kaikki ihmiset voi tulla toimeen, mutta mulla nyt ainakin sattuu oleen niin, että ku oli hyvä työntekijä ja ymmärtäväinen ja sai semmosii, siihen tilanteeseen tarttu ihan täysillä (H5)

Jokainen haastateltu korostaa, että työntekijällä on ollut todella tärkeä rooli ohjelman onnistumisen ja asiakkaan sitoutumisen kannalta. Asiakkaat kuvaavat työntekijää useilla myönteisillä termeillä ja aineisto luo kuvan ammattitaitoisista ja asiakasta kunnioittavista työntekijöistä, jotka eivät pelkää laittaa itseään likoon.

6.2.1 Myönteinen ja avoin ilmapiiri

Haastateltavat kuvaavat ilmapiiriä istuntojen aikana hyväksi ja avoimeksi. Myös kyselylomakkeen väittämien perusteella ilmapiiriä kuvaa neuvottelevaksi viisi vastausta (K1 ja K3-K6) ja kaikki (K1-K6) pitivät asenneilmapiiriä positiivisena. Haastattelujen perusteella keskustelut on koettu myös avoimeksi, mielenkiintoiseksi ja joustavaksi. Seuraavasta aineistoesimerkistä käy ilmi, millaisina yksi haastateltu on pitänyt keskusteluja.

ööö, se oli hirveen positiivinen. Sieltä sai hyviä ideoita ja tukee, ja ja ymmärrystä ja sai niin ku hirveen avoimesti kertoo asioista ja kysellä ja niin pois päin. Siis hirveen positiivinen vaikutelman sai siitä (H5)

Haastateltava tuo esiin, että keskusteluissa voitiin käydä asioita myös teeman ulkopuolelta, mikäli ne olivat sillä hetkellä tarpeellisia. Myös kyselylomakkeen väittämät osoittavat luottamuksellisuuden toteutuneen jokaisen mielestä (K1-K6). Lisäksi haastatelussa ilmapiiriä kuvataan luottamukselliseksi ja haastatelluille on tullut kokemus tasa-vertaisuudesta.

se oli erittäin niin ku avoin, lämmin ja hyvä, sen voi yksinkertaisesti että ei koskaan ottanu päähän mennä, että tota ni tuntunu ne, se aika meni niin siivillä. Et sehän jo kertoo sen, että niin ku, siellä oli hyvä olla ja jutella, no arkojakin asioita ja käydä niitä läpi (H5)

Myönteinen ja luottamuksellinen ilmapiiri vaikuttavat haastateltujen mielestä koko ohjelman kulkuun ja onnistumiseen. Se, että asiakas voi puhua asioista myös ohjelman ulkopuolelta, lisää asiakkaan tunnetta kuulluksi tulemisesta ja omien asioiden tärkeydestä työntekijälle. Nämä asiat taas ovat lisänneet sitoutumista ohjelmaan ja haastateltujen kokemus on ollut, että tapaamisiin on ollut mukava mennä.

6.2.2 Kannustaminen ja luottamus vuorovaikutuksessa

Yksi haastateltavista kuvaa vuorovaikutusta loistavaksi. Kyselylomakkeen väittämien perusteella myönteinen vuorovaikutus ja asiakasta arvostava työtapa ovat toteutuneet kaikkien vastausten perusteella (K1-K6). Haastateltaville on tullut tunne, että työntekijä kannusti ja uskoi asiakkaaseen.

(työntekijä) innosti mut käymään sen yhdyskuntapalvelun loppuun ja kun mä olin linnaan lähössä, luovuttanu jo, et tota., kyllä sillä (työntekijällä) oli paljon, et hän jakso mun kanssa ja tsempata (H2)

Haastatellut kuvaavat, että heille on tullut kokemus siitä, että työntekijä uskoo heihin. Tämän lisäksi haastellut kuvaavat sitä, että työntekijä on kunnioittanut haastatellun itse määrittelemiä tavoitteita. Myös kyselylomakkeen vastausten perusteella jokaiseen haastatelluista (K1-K6) on suhtauduttu ohjelman aikana kunnioittavasti ja lähes jokainen (k1-K5) kohdattu. Toisin sanoen työntekijällä on ollut sama kokemus asiakkaan avun tarpeesta kuin asiakkaalla itsellä ja tämä on koettu äärimmäisen tärkeäksi. Kyselylomakkeen jokainen vastaus (k1-K6) osoittavaa myös, että työote on ollut itsemääräämisoikeutta kunnioittavaa, eli asiakas on voinut itse määrittellä työskentelyn painopisteet. Haastatteluissa vuorovaikutusta kuvataan positiiviseksi.

on, on, ja sit ku hänki oli hirveen tota aina pirtee ja ilonen ja jutteli ja nauro, niin se oli jotenki niin ku, no mulla nyt oli vaan niin hyvä työntekijä, et se oli, se luottamussuhde toimi (H5)

Jokainen kyselylomakkeen vastaus osoittaa, että työntekijä on ollut aidosti kiinnostunut (K1-K6) ja myös henkilökohtaisuus on toteutunut ohjelman aikana kaikkien vastausten (K1-K6) perusteella. Myös haastatteluissa tulee esiin, että työntekijä on kannustanut

asiakasta eteenpäin ja osoittanut, että luottaa asiakkaaseen. Seuraava aineistoesimerkki kuvaa sitä, miten eräs haastateltu kokenut työntekijän kohdanneen hänet.

no ainakin koin, että minut otettiin hyvin vastaan ja itse haluais, minkälainen on ja otettiin yksilönä vastaan (H1)

Työntekijä on rohkaissut ja kuunnellut ja ottanut asiakkaan tosissaan. Seuraavissa aineistoesimerkeissä kaksi haastateltua kuvaa työntekijän työskentelytapaa ja keskustelujen sisältöä.

se oli sellasta, tota, et mä sain sanoo oikeesti mitä mä ajattelin asioista ja tota sit jo vastaus ei miellyttänyt tai se jäi ohjaajan mielestä vajaaks, ni se vähä patisti mua kertomaan vähä lisää (H6)

tuntu, et se on ottanu tosissaan ja sanoin niin ku et, sanoin niiku asiasta ku asiasta, ni tuntu, et se ottanu nii ku täältä näin... .... nii se tosiaanki kuunteli (H3)

Avainasiassa vuorovaikutuksessa on ollut työntekijän usko asiakkaaseen ja eteenpäin vievä työote. Myös se, että asiakas saa määritellä omat tavoitteensa, sitouttaa asiakasta ohjelmaan ja lisää asiakkaan tunnetta kohdatuksi tulemisesta.

6.2.3 Asiakasta kunnioittava kohtaaminen

Haastateltavat tuovat esiin, että työntekijä ei tuomitse, vaikka asiakkaan historia oli mikä tahansa. Kyselylomakkeen perusteella saadut tiedot osoittavat, että ohjelman aikana kokemus inhimillisyydestä on toteutunut jokaisen kohdalla (K1-K6). Lisäksi yksi haastateltavista kokee, että vaikka hän syyllistyi rikkeeseen ohjelman aikana, työntekijä ei tuominnut, vaan asiat säilyivät neutraalina ja häntä kannustettiin eteenpäin.

juurikin, ei ollu syyttävää tai semmosta. Niin vaan, että se on sattunu ja tästä lähetään eteenpäin näin ja sit ruvettiin esimerkiks niitä toimintamalleja miettimään ja mitä kaikkeen siihen liittyy (H5)

Osalla haastatelluista on kokemus, että työntekijällä oli kyky nähdä hänet positiivisesti. Kyselylomakkeen vastausten osoittavat, että toivo on herännyt ohjelman aikana viidelle (K1-K5). Sen lisäksi haastatteluissa tulee ilmi, että myös työntekijä on osoittanut näkevänsä toivoa asiakkaan tilanteessa. Seuraavat aineistoesimerkit kuvaavat työntekijän toivon osoittamista ja kannustamista.

toiveikkaana ihmisenä varmaan, tota näki, et halua jätkässä on... (H2)

kyllä mä koen sen empaattisuuden positiivisena, se oli aina kiva tulla sinne seuraavalla kerralla aina sinne ja sil tavalla että minua ei periaatteessa tuomittu, vaan kannustettiin tulevaan. Ettei mua enempää painettu maan rakoon vaan vähän nostettiin sieltä... (H1)

Kyselylomakkeen vastaukset osoittavat, että yhteisymmärrys on toteutunut ohjelman aikana jokaisen mielestä (K1-K6). Lisäksi yksi haastateltava kuvaa, että keskinäisen kunnioittamisen myötä hänkään ei halunnut tuottaa työntekijälle pettymystä.

ilmapiirin merkityshän on., sillai et voidaan nää asiat, viimesen päälle, et mä en petä tätä henkilöä (H3)

Usea haastateltu kuvaa kokeneensa, että työntekijä uskoo häneen ja näkee hänet toiveikkaana. Tämän tyyppisessä asiakkaaseen suhtautumisessa toteutuu esimerkillisesti ”merkityksellinen toinen”-ajattelu, jossa asiakas voi nähdä itsensä positiivisena työntekijän kautta. Haastatteluista tulee esiin, että työntekijä voi positiivisen peilin kautta vahvistaa asiakasta ja hänen toimijuuttaan, ja tämän seurauksena ei asiakaskaan halua tuottaa häneen uskovalle työntekijälleen pettymystä. Työntekijän suhtautuminen ja asiakkaaseen toivon luominen lisää asiakastyön vaikuttavuutta ja analyysimme tulokset osoittavat, että nämä teemat ovat toteutuneet VKM -ohjelman aikana.

6.2.4 Ammattitaitoinen asiakkaan asianajaja

Yksi haastatelluista kuvaa, että työntekijä on tehnyt loistavaa työtä. Työntekijältä on saatu neuvoja ja työntekijä on avannut asiakkaan ajatuksia, mutta hänen kanssaan on myös koettu hauskoja hetkiä.

juu... et niin ku mulle osattiin silleen aika viisaasti ottaa ne esiin, et välttämättä itekään ajatellu ees niitä. Sit ku mä tukihenkilön kaa juttelin itse asiassa tuleen itellekii niin ku semmosia, toihan on niin ku periaatteessa mulle tärkeä asia, ja ja, ne on vaan ollu jotenki pimennossa... .. no tää työntekijä osas niin ku niin pitkälle, mihin muu ei oo pystynykkää, ja se osas niin ku hirveen tukevasti kysellä kaikkea niin ku, niin ku variaatioita ja miten sä näät ja tunnet, ja miks mä..Tuossa huomas jotenki niin ku näinhän nää muuten on... .. onhan se koko ajan työntekijä niin ku hän vaan niin ku osas hirveen hyvin puhuu niitä asioita ja jutella mun kaa ja kyl se niin ku jotenki se vaa, se on hirveen vaikee sanoo. Kyl se osas mua niin ku hyvin tukee ja sen myötä on tullu kaikkee noita, enemmän kaiken näkösiä välineitä, viisaita ajatuksii (H5)

Työntekijää on kuvattu mukavaksi ihmiseksi, jonka kanssa on kiva puhua asioista. Tärkeämmäksi usean haastateltavan mielestä kuitenkin nousee työntekijän tuki ja asiakkaan puolesta puhuminen hankalassa tilanteessa. Osalle haastateltaville on tullut tunne, että työntekijä välittää hänestä ja asiakkaalla on ollut myös mahdollisuus näyttää omat tunteensa työntekijälle. Seuraavat aineistoesimerkit kuvaavat työntekijän suhtautumista haastateltuun ja haastatellun kokemusta välittämisestä.

..hän halus vaan hyvää mulle (H2)

kyllähän se, ku on ihmisiä todella, mitkä välittää minusta, koska tottunut siihen, että ottaa pelkästään ei anna...(H1)

Työntekijää on usein kuvattu empaattiseksi, mutta hän on myös asettanut rajat ja vastuuttanut asiakasta.

se vaati, et lupauksista pidetään kiinni, pidettiin lupauksista kiinni (H3)

hän niin ku periaatteessa heitti pallon minulle. Varmasti oli ajatuksia päässä paljon mutta hän työskennellä. Tuli aina tehtävä eteen ja sitten se käytiin läpi. Pallo heitettiin periaatteessa mulle (H1)

hänestä, (työntekijästä) tuli sellainen ajatus, että hirveen empaattinen ja kuunteli paljon ja tota noin. Mut ei koskaan ns. liikaa päätä silittänyt. Piti sen, että se on osa rangaistusta. Pitihän siinä olla tietty välimatka kuitenkin haastateltavaan kysymysten ja niiden tehtävien kanssa, se oli ihan ok (H1)

Se että työntekijä ymmärtää ja kohtaa asiakkaan yksilökohtaisesti on tärkeää, mutta välillä tarvitaan myös konkreettista apua arjen asioissa.

ja sit loppujen lopuks se veiki mut työkkäriin, kun mä olin työkyvytön nii ku sillai ei ollu tuloja eikä mitään .... sit se vaa yks päivä sano, että lähettään hoitaa näitä asioita.. positiivinen juttu, ei oltas iha tässä näin (H3)

Merkityksellistä on myös, että työntekijä on antanut asiakkaalle aikaa ja asioita on tehty yhdessä. Myös kyselylomake tukee tätä, sillä neljä (K1-K3 ja K5) vastauksista osoittaa, että työskentely on ollut itseä osallistava. Lisäksi haastatteluissa tulee ilmi, että osalle haastatelluista on tullut kokemus, että työskentely on ollut tasavertaista.

joo, ei sillä ollu niin ku jakkara korkeemmalla... (H4)

Työntekijä on asettanut asiakkaalle turvalliset rajat, mutta kuitenkin osoittanut välittävänsä asiakkaasta. Jälleen merkityksellinen toinen -kokemus välittyy haastatteluista. Se, että asiakkaalle on tarjottu konkreettista apua, on ollut haastateltujen kokemuksen mukaan tärkeää. Tämä puolestaan osoittaa työntekijän ammattitaitoa ja asiakkaan tilanteen kokonaisvaltaista huomioonottamista, sillä työntekijä on välittänyt myös ohjelman ulkopuolisista asioista.

6.3 Rikosseuraamus mahdollisuutena

Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma on jokaisella haastatellulla osa rikosseuraamisen suorittamista, toiset suorittivat seuraamusta vapaudessa ja toiset vankeudessa. Rikosseuraamisen ajattelemisen mahdollisuutena on noussut haastattelujen myötä uuteena teemana tutkimukseemme temahaastattelun teemojen ulkopuolisena asiana. Usea haastateltu kertoo pitäneensä ohjelmaa mahdollisuutena. Tämä on merkittävä uusi tee-

ma, joka on noussut suoraan aineistosta. Tätä haastateltujen kuvaamaa mahdollisuutta voidaan pitää jopa koko opinnäytetyön merkittävimpana tuloksena.

6.3.1 Rikosseuraamukseen liittyvät velvoitteet

Osa haastatelluista suoritti VKM:n osana yhdyskuntapalvelua ja heille tuli kokemus, että yhdyskuntapalvelun suorittaminen onnistui paremmin VKM:n aikana tai sen jälkeen. Vaikka VKM oli osa rangaistusta, mutta osalla haastatelluilla on kuitenkin kokemus, että he pystyivät vaikuttamaan ohjelman kulkuun ja yksi haastatelluista mainitsi, että sopimus sitoutumisesta ohjelmaan vaikutti sen suorittamiseen

sovittiin, että se loppuun saakka käydään... (H1)

Osa haastatelluista kokee, että yhdyskuntapalvelun suorittaminen ei olisi onnistunut lainkaan, ellei VKM olisi ollut osa yhdyskuntapalvelua. Vankeudessa VKM:n käynyt kokee, että hänen oli pakko osallistua ohjelmaan, että saisi vankilasta poistumisluvan. Yksi haastatelluista osallistui ohjelmaan enemminkin uteliaisuudesta eikä niinkään velvoitteesta, eikä hänellä näin ollen ollut myöskään odotuksia ohjelmaa kohtaan.

ihan uteliaisuutta... lähin mukaan siihen... (H4)

6.3.2 Rikoksetonta elämäntapaa tukevat asiat

Kaikilla haastatelluilla on kokemus, että ohjelmalla on lähdetty tavoittelemaan asiakkaille tärkeitä rikoksetonta elämäntapaa tukevia asioita.

kyllähän sen aattelee että tänäänkin että se on vaikuttanut hyvinkin paljon. Kyllä niin kun mitä tavoitteita on laittanut niin hyvin ne on toteutunu. Aatelen, että jos ei olis ollut mitään tällösiä keskustelua niin ne tavoitteet ois jääny tekemättä (H1)

Osalle motivaatio tavoitteiden toteuttamiseen syntyi ohjelman aikana. Työntekijän kanssa on kartoitettu asiakkaalle tärkeitä asioita ja ohjelma on vastannut asiakkaan tarpeisiin. Useimmat haastatelluista lähtivät tavoittelemaan päihteettömyyttä ja kaikki saa-

vuttivatkin tavoitteet ainakin hetkellisesti, toiset taas pysyvästi. Yksi haastateltava kuvaa myös VKM:n keskusteluiden vaikuttaneen siihen, ettei hän alkanut käyttämään uudelleen kovia huumeita. Seuraavat aineistoesimerkit kuvaavat eri haastateltujen ohjelmasta saamaa apua päihteettömään.

mut kyl se sillon auto. Sillo mä sain päihteettömyyttä (H2)

aloin vähän pohtii sitä, että tarviiko (ottaa alkoholia..)” ..... ”mut ehkä pieni sellanen, et kiinnostaako mua oikeesti dokaa lomilla, kun mulla on selvinpäinkin ihan kivaa (H6)

no, ehkä tulevaisuutta, ettei asiat niin ku pyöri niin ku esimerkiks alkoholin ympärillä et aina ku on ongelma tai pinna kireellä, ni sit sitä pakotietä käyttäs niin ku loputtomiin...(H5)

Myös kolme haastatelluista tavoitteli raitista uutta kaveriporukkaa ja kaksi on päässytkin tavoitteisiinsa. Asunnon pitäminen on ollut yhdelle haastateltavalle tärkeä tavoite, joka on toteutunut.

oli tietysti asunnon pitäminen, kun oon tykänny sen verran tosta asunnosta ja ei oo mitään varoituksia tai maksumuistutuksia tullu ja tää on hirveen tärkeä kaveriporukan muuttaminen. Se on äärimmäisen vaikee. Soitin keran yhdelle hyvälle kaverille tavataan tavataan sillee, että ollaan molemmat selvin päin. Sen jälkeen hänestä ei ole kuulunut enää mitään... (H1)

Asiakkaat ovat tavoitelleet rikoksettomuutta, eikä kukaan haastateltavista ollut syyllistynyt uusiin rikoksiin. Ohjelman aikana on myös suunniteltu tulevaisuutta, kuten koulutusta, työnhakua sekä mahdollista jatkohoitopaikkaa. Myös päättäväisyyden on kuvattu lisääntyneen ja tämän myötä myös usko omaan vaikutusmahdollisuuksiin on oman elämän suhteen parantunut.

no siltä, että yritetään löytää sitä, mitä ei oo ja ja päästä takas työelämään ton koulun jälkeen...(H5)

mä ite, vaan mä ite pystyn vaikuttamaan asioihin, ne on mun päätöksiä...(H1)

Kun keskustelimme haastateltujen kanssa ohjelmasta, moni ymmärsi, kuinka suuri vaikutus ohjelmalla on ollut elämän kulkuun eli haastatellut huomasivat, miten heidän elämä olisi voinut olla täysin toisenlaista ilman ohjelmaan osallistumista. Konkreettimpina asiana haastateltavat tuovat esiin VKM:sta saadun avun yhdyskuntapalvelun suorittamiseen. Asiakkailta on siis kokemus, että VKM:n myötä yhdyskuntapalvelun suorittaminen on onnistunut, mutta ilman VKM:a pelkästä yhdyskuntapalvelusta he eivät olisi saaneet nykyisenlaisia rikoksesta irrottautumisen välineitä.

sanotaan niiku 99%, koen, että jos ei olis keskustelua olli niin ihan eriois...(H1)

Jos taas yhdyskuntapalvelu ei olisi onnistunut, olisi useaa haastateltua odottanut vankilatuomio, jolloin tämän hetkinen elämäntilanne olisi voinut muodostua erilaiseksi.

6.3.3 Muuttunut suhde yhteiskuntaan ja kokemus mahdollisuudesta

Kuvaamamme tavoitteiden asettelu ja suunnitelmallisuus on selkeyttänyt yhden haastatellun ajattelua omista arvoistaan. Yhden haastatellun toimintavalmius on parantunut, kun taas yhden haastatellun henkinen hyvinvointi on lisääntynyt. Vain yksi haastatelluista näkee tulevaisuuden samanlaisena VKM:n jälkeen, kuin ennen VKM:ää.

Kokemus mahdollisuudesta tulee esiin haastateltujen kertoessa onnistuneesta yhdyskuntapalvelusta ja sen mieltämisestä vaihtoehdoksi vankilalle. Kun asiakas on saanut suoritettua yhdyskuntapalvelun, hän on välttynyt vankilatuomiolta ja se on ollut merkityksellistä asiakkaan tulevaisuuden kannalta. Myös onnistunut yhdyskuntapalvelu on vahvistanut kokemusta siitä, että haastateltu ei enää halua syyllistyä rikokseen. Yhdyskuntapalveluna suoritettua VKM:n myötä haastateltu on alkanut kunnioittamaan yhteiskuntaa.

... VKM:n kautta semmonen yhteiskunnan kunnioittaminen. Et ku noita mahollisuuksia saa, ni niit ei pidä mennä sössii, koska ne on hirveen hyviä mahollisuuksia...(H5)

Yksi haastateltu kokee yhdyskuntapalvelun niin tärkeänä, että hän rinnasti yhdyskuntapalvelun työksi. VKM:n käyminen yhdyskuntapalvelun aikana on tuonut haastateltavalle uutta sisältöä koko palveluksen suorittamiseen.

no, kyllähän toi toi niin paljon erilaisia ajatuksia ja näkemyksiä ja ja, se kun niitä asioita liftattiin, ni kyl se tuli ku yhdessä niitä asioita käytiin. Muuten se palvelus ois ollu vaan palvelus. Sit ku siinä oli vähän enemmänkin asioita ni...(H5)

Sama haastateltava pitää VKM:ä merkittävänä tekijänä yhdyskuntapalvelun suorittamisen onnistumisessa. Haastateltava kokee, että yhdyskuntapalvelu on mahdollisuus.

se, että on kuiteski tämmönen mahollisuus olemassa ni toi on hirveen hieno. On että siis nin ku mun kohalla kun sain tänä yhdyskuntapalveluksen ja nää puhehetket, ni se oli mulle todella hyvä vaihtoehto, koska mä en ois pärjänny täs seurantalaitteen kaa ollenkaa...(H5)

Sama haastateltava kokee suhteensa yhteiskuntaan muuttuneen VKM:n kautta. Hän on saanut mahdollisuuden, jota ei halua pilata. Seuraava aineistoesimerkki kuvaa, kuinka haastateltu haluaa palkita yhteiskunnan luottamuksen itseensä siitä, ettei ole joutunut vankilakierteeseen ja osoittaa, etteivät hänelle annetut mahdollisuudet ja oma henkilökohtainen työ ole menneet hukkaan.

no se on se, kyl se vaan laitto ajattelemaan. Ja sit se että kun tietää et mistä niit ratteja on ollu joskus, tää ollu tämä ja sit on ollu edeltävä, niin ni. Mulla ku niitä almuja ei enää ole. Sit tää kaikki työ on taas menny hukkaan, ollu turhaa. Yhteiskunnalta saadut mahdollisuudet on menny hukkaan ja sit se oma henkilökohtainen työ ois menny hukkaan, ja on menny hukkaan... (H5)

Lisäksi Kyselylomakkeen vastaukset osoittavat, että suhtautuminen yhteiskuntaan on positiivisempaa ohjelman jälkeen neljän mielestä (K1 ja K3-K5). Myös yksi haastatelluista nousee esiin, että yksi haastateltava kuvaa suhteensa yhteiskuntaan muuttuneen positiivisten kokemustensa myötä.

no tota, mä ajattelen, et mä en saa mitään jeesiä. Ja mä oon saanu joka puolelta.. kaikki on tullu tavallaan avosylin vastaan.. Siis se oli mulle vaan ihan yllätys. Mä oon kuullu niin monta kauhutarinaa... .. kyl mä oon ihan positiivisesti, täs maailmassa on jotain hyvääki (H3)

Yksi haastateltava pitää hyvänä asiana, että kiinteille vankilatuomioille on vaihtoehtoja. Hän kokee, että hänelle olisi voinut käydä huonosti, ellei hän olisi päässyt suorittamaan yhdyskuntapalvelua ja VKM:ä sen osana. Toinenkin haastateltava kokee VKM:n mahdollisuutena ja haluaisi, että kaikilla rikoksenteijöillä olisi sama mahdollisuus.

mä oon kattonu, että mimmosen mahdollisuuden on saanu ja se laittaa sit mieltiin, ettei töppöile enää... .. siis yhteiskunnalta hieno mahdollisuus, että on tämmönen olemassa, et ei joudu niin ku suorilta, ku mentäs tuonne vanhaan aikaan (H5)

niin ku ajateltiin että se palvelu on niin ku yhdyskuntapalvelun alla, mitä tuntunu, mitä plussia on ollu ja mitä miinuksia on ja ja minun mielestä on hirveen tärkeitä, että se että tuommonen keskustelu oli tuollon. Tiedä siten tuota se yleensä tuottaa uusia ajatuksia jatkossa mitä mä teen ja tollasenaan. Jää niin sanotusti että tosta pelkkä palvelusta. Jokaiselle pitäisi tarjota tollasta palvelua (H1)

Usea haastateltu kuvaa yhdyskuntapalvelua mahdollisuutena ja yhteiskunnan luottamuksen osoituksena, jonka seurauksena myös suurin osa haastatelluista haluaa olla yhteiskunnan luottamuksen arvoinen suorittamalla yhdyskuntapalvelun loppuun. Haastatellut kokevat yhdyskuntapalvelun hyvänä vaihtoehtona vankeudelle ja VKM on tuonut yhdyskuntapalvelulle toisenlaista sisältöä, joka vaikuttaa yhdyskuntapalvelun jälkeenkkin.

6.4 Asiakas toimijana rikoksesta irrottautumisessa

Merkittävä osa rikoksesta irrottautumisessa on, että rikoksenteijä rupeaa tekemään valintoja, jotka tukevat rikoksetonta elämäntapaa ja lisäksi he alkavat ottaa vastuuta ja näin ollen myös syy-seuraussuhde kirkastuu. Tämän voidaan ajatella olevan oman toimijuuden ja vastuuton lisääntymistä, kun ihminen pyrkii irrottautumaan rikoksesta ja

luomaan uudenlaista identiteettiä.. Tästä puhuvat myös Lavikkala ja Linderborg (2011, 222-223). Ohjelman myötä haastatellut ovat kuvanneet, että ovat alkaneet ajattelemaan toisella tavalla. He kuvaavat, että lain noudattamisesta ja kaidalla tiellä pysymisestä on tullut tärkeää.

6.4.1 Tietoisuus omista vaikutusmahdollisuuksista osana rikoksesta irrottautumista

VKM on tuonut konkreettisia keinoja haastatelluille siihen, miten he pystyvät pysymään erossa rikoksen teosta.

tosi hyvin (tavoitteet toteutunut).. pyöree nolla rikoksissa ja en oo ajanu ees ylinopeussakkoja.. .. aika putsisti menny.. se on niiku auttanu mua tosi paljon (H3)

Osan haastateltavien kaveripiiri on muuttunut, kun taas toinen on luonut hyviä ihmissuhteita ja pitänyt niitä yllä. Seuraavat aineistoesimerkit osoittavat haastateltujen ohjelman vaikutuksen ihmissuhteisiin.

no en mä tiedä johtuuks se siitä vai mistä se johtuu, et kuitenki niin ku ihmisten kanssa välit parantunu pikkuhiljaa... (H4)

se oli ainoa yhdistävä asia se alkoholi. Ja sitten mä aattelin, että no sitten me ei oltu kavereita, vaan se oli ainoa asia mikä yhdisti meitä (H1)

Yksi haastateltu kuvaa, ettei halua pettää yhteiskunnan luottamusta itseensä.

kyl se on se alkoholin käyttö, se on mikä on seuraamus, mitä enemmän hölmöilis niin sitä isommat seuraamukset tulis koko ajan. Portit sulkeutus pikku hiljaa että ja luottamus menis myös yhteiskuntaan ja yhteiskunnalla mua kohtaan, et vielä vaikeempi ois lähtee jotain tekemään. Uskottavuus menis. Tää vaan toimii tän aikaa tän verran ja sitte se taas rämpiä jossain taas...(H1)

Yksi haastateltu on alkanut toteuttamaan päätöksiä ja epäröinnin hetkellä ruvennut laittamaan plussat ja miinukset päätöksenteon tueksi paperille ylös. Myös toinen haastateltu on saanut konkreettisen välineen käyttöönsä oman harkitsevuuden parantamiseen suhteessa päihteiden käyttöön.

toisen ihmisen kanssa käsitelly ja siellä on alkanu niin ku toisella tavalla ajattelemaan. Nyt kun on alkanu keljuttamaan, suoraan sanottuna vituttamaan oon laittanut paperille plussia ja miinuksia. Kyllä niitä plussia löytyy paljon paljon enemmän (H1)

joo ja sitte sitä vastuunottamista. Et ei tuu mieleenkää, et lähtis moottori-ajoneuvolla ajeleen. Kun keskusteltiin siitä seuraamuksesta, niin tota, kyl se laitto miettimään... .. no, positiivisin oli tietenkin toi, tuli sitä, et pystyy tai ku osaa ajatella eritavalla, enemmän vähän pidemmälle, ettei oo heti tossa niin tuulispää... .. no, siinä on just toi miettiminen ja harkittiminen ja sit, ku tietää nää vaihtoehdot ni, niitä ei hirveesti saa ja ku mullakin on vieläki tuo ajokortti seuranta päällä ni miten vaikeeks kaikki meni sen ajattelemattomuuden takia...(H5)

Raha-asioiden hoidossa on myös yhden haastatellun kohdalla tapahtunut muutos.

ööö, rahan säästäminen, se on ihan uus juttu (H1)

Yksi haastatelluista kokee vaikutusmahdollisuuksiensa parantuneen. Lähes jokainen haastatelluista on kokenut, että päihteettömyydellä on suuri merkitys rikoksesta irrottautumisessa ja päihteettömyyteen VKM:stä on ollut paljon tukea.

no että totta kai välineet lähti siitä raittiudesta, sehän oli mun probleema, kun mä otan mä lähen hölmöilemään. Jos mä en ota sillon ei ole mitään epäselvää (H1)

Yksi haastatelluista kertoo ymmärtäneensä syy-seuraussuhteen ja tämän voidaan ajatella myös vaikuttaneen suhtautumisessa rikoksesta etäännyttämiseen

mutta kuitenkin se on hirveen tärkeätä pysyä kaidalla tiellä... ..joo se ainaki en mä niin ku en mä halua vankilaan takas. Se on hyvä pelote ja sitten se et tota ni, enemmänkin hyvää, sen ei tartte olla iso asia... vaan että pienistä puroista syntyy se iso joki... (H1)

Toinen on taas alkanut miettimään enemmän vaihtoehtoja. Ohjelman aikana tehdyt suunnitelmat ovat konkretisoituneet ja avanneet asiakkaalle uusia mahdollisuuksia. Toistuvasti haastatteluista nousee, että VKM on tuonut uudenlaista sisältöä myös yhdyskuntapalvelun suorittamiseen tehtyjen tavoitteiden myötä.

semmosen muutaman kerran keskustelu tossa lopussa että, mitä aiot tehdä, kun lopetat tämän ja pitää suunnitelma ja suunnitelmia ei mitään että sit on vaan työttömänä ja sitten mennään kotiin ja vaan pyöritellään sormia, se on aika huono asia... siinä äkkiä tekee samoja virheitä... (H1)

Yhdelle haastatelluista on tullut tahto päästä työelämään ja elää normaalia elämää. Yhdelle haastatelluista on tullut kiinnostus vertaistukeen.

ehkä joskus jos tiedä vaikka ois ite auttamassa (H3)

Rikoksesta irrottautumiseen on vaikuttanut myös se, että haastateltu on oppinut antamaan itselleen anteeksi, eikä käperry enää ongelmiin.

... mut se on varmaan se et, no on kuiteski oppinu antaa anteeks itelleenki noista virheistä huolimatta. Ku ennenhän oli sitä, ettei niin ku... sitä vaan käperty niihin omiin ongelmiin... (H5)

Yksi kertoo että suhde rikoksen uhuriin on parantunut. Usea haastateltu kuvaa muutosta ajattelumaailmassaan ja yksi haastateltu pitää tätä muutosta toisaalta nöyryytenä ja toisaalta itsevarmuuden lisääntymisenä.

kyllä se on tuonut hyvin paljon sitä itsevarmuutta ja nöyryyttä. Nöyryys voi kääntää myös vahvuudeks ja sitte tunne-elämän tervehtyminen ja ja sitten tota, ja se, että osaa sanoa ei, joka hirveen tärkeätä... (H1)

Nimenomaan VKM:n tehtävistä on ollut konkreettinen apu, kun asiakkaat ovat tehneet valintoja ja selvittäneet, mitkä asiat ovat heille tärkeitä. Moni haastateltu kuvaa asioita, joilla ei aiemmin ole ollut niin suurta merkitystä, mutta VKM:n myös elämän tärkeysjärjestys on muuttunut. Haastatellut ovat alkaneet punnitsemaan syy-seuraussuhdetta valintoja tehdessään ja tämä on ollut merkittävä asia rikoksesta irrottautumisessa.

6.4.2 Asiakkaan toimijuuden lisääntyminen tulevaisuuden suunnittelussa ja vastuunotossa

Yksi haastateltu kokee oman pärjävyytensä ja toimijuutensa parantuneen. Haastatelluilla on myös kokemuksia, että VKM:n jälkeen he hoitavat asiat ja ottavat asioista selvää.

aikasemminhan on menty aika tukka putkella ja sekasi, mut nyt on selvinpään ja hoidetaan kaikki asiat. mut enää ei mitään, kävelee ja hoitaa asiat. Hoitaa asiat ja ottaa selvää (H3)

on mulla ajatus siitä ollut, mutta toimiminen ja toimeen ruvennut, koska mähän jäin tietysti sil taval ku tyhjänpäälle, ku piti ruveta toimimaan, jos mä en olisi ruvennut toimimaan mä oisin jäänyt neljän seinän sisään ja se ei olisi ollut hyvä asia...(H1)

Tulevaisuuteen suhtautuminen on positiivista ja ylipäänsä kaikki asiat ovat paremmin.

kaikki on paremmin tällä hetkellä...(H2)

Haastatellut kokevat ajattelevansa tulevaisuutta enemmän, mutta toisaalta on myös kokemus päivä kerrallaan elämisestä. Haastatelluista osa on sinnikkäämpiä ja harkitsevampia. Yksi haastateltu kuvaa muutosta, joka hänen harkitsevuudessa on tapahtunut VKM:sta saatujen keinojen kautta.

no sillä tavalla, että mä, että ei niin ku esimerkiksi ota niin ku johonkin vihaan, suruun, ongelmiin, mitä yleensä ottaen mulla niin ku oli. Ja sitte tuli sieltä se, että harkitsee sen viistoista minuuttia viiva puol tuntii, koska se nyt oli semmonen keskimääräinen aika minkä jälkeen tota, ne hävis. Elikkä niin ku pysähty pari kolme minuuttia ja alko tekeen jotaki, ei vaan tehny mieli ottaakaa sitte enää...(H5)

Tulevaisuuteen suuntautuminen on antanut haastatelluille myös luvan haaveilla.

... siis kokonaisuus, et kokonaisosa on se, et haluun päästä takas työelämään ja olla niin ku muutki. Käydä töissä ja saada jotai haaveit toteutettua ja tälle. Ihan yksinkertasesi ihan normaalia elämää... (H5)

sillä tavalla näyttäytyy, että mä elän päivä kerrallaan. Haaveita ja unelmia täytyy olla... (H1)

Itsetunto ja rohkeus ovat haastateltujen mukaan kasvaneet VKM:n myötä. Yksi haastateltu sanoo, että koko elämä on muuttunut VKM:n myötä.

koen tasapainoisemmaksi. Päätöksiä ja tavoitteita mitä on pystynyt toteuttamaan ja jos ei ole pystynyt toteuttamaan, niin myöhemmässä vaiheessa (H1)

... kyl se just tuli tossa vähän niin ku iteki rupes miettiin paljon enemmän et, et eihän nyt kaikki voi näin mennä... (H5)

no ei luovuta niin helpolla, enemmän miettimään kaikkia asioita ja vaihtoehtoja... (H5)

Suurin osa haastatelluista kokee, että heidän toimijuutensa on lisääntynyt VKM:n jälkeen. Näyttää siltä, että tulevaisuuden suunnittelu ja tavoitteiden asettelu on kantava teema koko VKM:n vaikuttavuutta ajateltaessa. Kun työntekijä saa asiakkaan ajattelemaan tulevaisuutta ja näkemään tulevaisuuden myönteisenä ja toiveikkaana, asiakkaan on helpompi rauhoittua ja alkaa pohtimaan elämänsä tulevaisuuden näkökulmia.

6.5 Muutokset identiteetissä ja elämänlaadussa

Vaikein tehtävä päihdekuntoutumisessa on uuden elämän tavan omaksumien ja siinä pysyminen eli uuden identiteetin luominen. Identiteettiä pitää tukea keskusteluin yhdessä toiminnallisen- ja sosiaalisen kuntoutuksen kanssa. Elämän ongelmien parissa rakentuneen identiteetin tilalle pyritään löytämään uudenlaisen identiteetin rakentamisvälineitä. Identiteetin löytämisessä toiminnallisuus ja traumaattisiin kokemuksiin liittyvien

tunteiden työstäminen ovat tärkeitä välineitä. Identiteetti työskentelyssä voidaan tavoitella oman tahdon ja tunteiden löytämistä, jolloin itsensä hyväksyminen on merkki sisäisestä kasvusta. Itsensä hyväksyminen tapahtuu hiljalleen ja vahvistavat kokemukset päihdeettömänä antavat tunteen mahdollisuudesta vaikuttaa asioiden kulkuun. Kun suhde itseen muuttuu myönteisemmäksi, myös arvojen ja toiminnan välinen ristiriita väheenee. Kun itsetunto kasvaa, myös suhde ja asennoituminen yhteiskuntaan muuttuu ja itsen sijoittaminen sinne helpottuu. Tärkein tehtävä auttamistyössä on asiakkaan toivon herättäminen, joka edellyttää asiakkaan toimijuuden ja identiteetin vahvistamista (Pohjola ym. 2012, 288-294). Osalle haastateltavissa VKM:n myötä on tullut kokemus autetuksi tulemisesta. Osalle haastateltavista myös rikos toimi pysäyttävänä tekijänä.

6.5.1 Ohjelman vaikutus elämänlaatuun ja omiin vaikutusmahdollisuuksiin

Viisi keskustelua muutoksesta ohjelma itsessään on ollut merkittävä, mutta tärkeä asia onnistumisessa on ollut työntekijällä. Kun työntekijä on nähnyt asiakkaan toiveikkaana, asiakkaan pystyvyys on lisääntynyt. Työntekijä on luonut myös huumorilla motivaatiota asiakkaalle ja motivaatiota on myös lisännyt, kun asiakkaan omat toiveet ja aikataulut on otettu huomioon. Yhdestä haastateltavasta on tuntunut hyvältä olla valvovan silmän alla.

seki on tosi hyvä, kun on valvovan silmä alla.. pakosti oltava selvinpäin.. seki oli ihan jees (H3)

Yksi vaikuttavan työn elementti on, että asiakas rupeaa toimimaan oman elämänsä eteen ja toteuttamaan asioita. Haastatellut ovat saaneet positiivista palautetta ja tämä on lisännyt asiakkaan omaa motivaatiota sääntöjen noudattamiseen. Ohjelman myötä haastatelluille on tullut kokemus, että he voivat vaikuttaa omiin asioihinsa ja tämä heijastuu myös positiivisena suhtautumisena yhteiskuntaa kohtaan, koska asiakkaalle on tullut kokemus, että hän on saanut mahdollisuuden. VKM on avannut ovia ja tulevaisuus näyttäytyy valoisalta.

Haastattelija: no tota, mitkä on ne suurimmat muutokset mitä se ohjelma on tuonu?

Haastateltava: ihan hirvee muutos (H3)

Haastattelija: et, hankala sanoo..?

Haastateltava: se että mä istun tässä nyt selvin päin kahvikuppi kädessä teijän kaa, vapaalla jalalla ja tyytyväisenä (H3)

VKM:n aikana on ollut tilaa ohjelman ulkopuolisille asioille ja tämän vuoksi haastatellut kuvaavat, että he ovat tulleet kuulluksi ja saaneet ymmärrystä. Ainoastaan yhden haastateltavan mielestä ohjelma on hyödytön ja sen sisällöt on itsestään selvyyksiä.

mulle oli itsestään selviä ne asiat, mitä siellä käsiteltiin ja näin ja sen jälkeenkin ne oli ihan samalla lailla. Semmosta vanhan toistamista mun kohdalla (H6)

Vaikka ohjelman sisällöistä haastelluilla onkin toisistaan poikkeavia näkemyksiä, voidaan kuitenkin pääsääntöisesti ajatella, että ohjelma joillain tavoin muuttanut jokaisen haastatellun elämää. Osan elämä on mullistunut VKM:n ansiosta täysin ja hyvinkin konkreettisesti saavutetun päihteettömyyden ja rikoksesta irrottautumisen myötä. Vaikkei kaikkien kohdalla muutokset elämässä ole välttämättä olleet suuria tai pysyviä, on jokainen kuitenkin saanut osakseen ainutlaatuista kohtaamista ja kuulluksi tulemisen tunteen.

6.5.2 Muuttunut identiteetti ja elämän perusasioiden kuntoon laittaminen

Haastatelluilla on kokemus, että tulevaisuutta on mietitty. Yhden haastatellun kokemus on, että tulevaisuuden suunnittelu on pelastanut hänen elämän.

tiijä vaikka jo ne (suunnitelmat) on pelastanu mun elämän.. niin suuri merkitys kuitenkin (H3)

Hän kokee, että on saanut omatuntonsa takaisin ja itsevarmuuskin on parantunut.

no on niin paljo tapahtunu, tota en mä tiää, kyl musta on tullu paljon itsevarmempi, saanu omantunnon takasi (H3)

Usea haastateltu kokee elämänhallintansa parantuneen ohjelmaa koskevan kyselylomakkeen perusteella. Yksi haastateltu kokee rauhoittuneensa VKM:n jälkeen. Yhdellä haastatellulla on kokemus hyvästä tukiverkosta. VKM on vienyt asioita eteenpäin ja yhden haastatellun kohdalla tämä on konkretisoitunut irrottautumisena kovista huumeista. VKM on auttanut elämässä ja perheen merkitys yhden haastatellun kohdalla on kasvanut. Yhden haastatellun mielestä hänen identiteettinsä on vahvistunut ja toinen haastateltu kokee viisastuneensa.

mä oon niin ku saanu oman itteni takasi, ku oon ollu selvinpäin (H3)

sehän oli älyttömän tärkeä asia, ku siinäähän mä sitten työskentelin itteni kanssa (H1)

Kun asiakkaiden perusasioita on ensin alettu VKM:n kautta laittamaan kuntoon ja tavoitteissa on onnistuttu, on asiakkaille tullut myönteisten kokemusten myötä myös positiivisempi suhtautuminen itseensä ja tunne, siitä, että voi vaikuttaa omaan elämäänsä ja valita itse. Nämä asiat yhdessä taas ovat lisännyt positiivista suhtautumista yhteiskuntaan.

7 POHDINTA

Tutkimuksen eettisyyteen kuuluu se, että tutkijat selventävät tutkimuksessaan, miksi he ovat ryhtyneet tutkimaan aihetta ja kenen ehdoilla, jonka he ovat valinneet (Tuomi & Sarajärvi 2007, 126). Halusimme haastaa itsemme ja ruveta selvittämään, millaisia kokemuksia entisillä rikoksentekeijöillä on ollut Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelmasta ja millaisia välineitä he ovat siitä saaneet rikoksesta irrottautumiseen. Tulevissa luvuissa esittelemme tutkimuksemme eettisiä näkökulmia, tutkimuksen luotettavuutta sekä esittelemme johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet.

7.1 Eettiset kysymykset ja luotettavuus

Tutkimusta tehdessään tutkijan tulee ottaa huomioon monia eettisiä kysymyksiä. Eettikalla tarkoitetaan ihmisen käsitystä hyvästä ja pahasta, oikeasta ja väärästä. Tutkija on vastuussa tutkimuseettisten periaatteiden noudattamisesta. Suomeen on perustettu julkisia elimiä, jotka ohjaavat ja valvovat tutkimuksien eettisyyttä ja asianmukaisuutta (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2007, 23).

Opinnäytetyömme aihe on lähtenyt tämän opinnäytetyön tekijöiden sekä Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston rikosseuraamusesimiehen Jari Myllylän kiinnostuksesta lähteä tutkimaan Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelman vaikuttavuudesta. Olemme joutuneet perehtymään teoreettiseen viitekehykseen eri kirjallisuuden sekä aiempien tutkimusten kautta. Lähtökohtana on ollut perehtyä Viisi keskustelua muutoksessa –ohjelmaan ja tätä kautta miettimään, miten asettelemme tutkimuskysymyksemme sekä miten laadimme haastattelurunkomme niin, että saamme kattavaa tietoa haastateltavien kokemuksista ja tätä kautta ohjelman vaikuttavuudesta. Olemme pyrkineet luomaan teemahaastattelurungon niin avoimeksi, että se antaa tilaa haastateltavan kertomaan sitä, mitä hän itse haluaa asiasta kertoa tutkijoille. Tämän opinnäytetyön tarkoitus on antaa tietoa Rikosseuraamusalalla työskenteleville, mikä vaikuttaa Viisi keskustelua muutoksessa –ohjelmassa ja tätä kautta ehkä huomioimaan seikkoja, jotka asiakkaat kokevat tärkeäksi ja vaikuttavaksi ohjelmassa. Tämän tutkimuksen aineistoa on käytetty vain ja ainoastaan tämän opinnäytetyön tekemiseen. Eettisyyteen olemme kiinnittäneet myös

huomion siinä, että viittausmerkinnät ovat asianmukaisesti laitettu lopulliseen työhön esille.

Tutkijalla on eettinen vastuu tutkimustyöstään eri tahoille, kuten tieteelle, kanssaihmisille sekä tutkimuskohteelle. Vastuu tieteelle merkitsee sitä, että tutkijan tulee välttää sellaisia suosituksia tai toimenpiteitä, jotka vaikeuttavat tieteen kehitystä. Tutkijan vastuu kanssaihmisille tarkoittaa sitä, että hän ei voi käyttää tutkimustuloksia ja niihin verrattavia seikkoja hyödyntämään omaa asemaansa tai vaikuttamaan kanssaihmistensä asemaan. Kuitenkin jos tutkija on saanut sellaista tietoa, mikä vaarantaa kanssaihmistien hyvinvointia tai terveyttä tutkimuksensa välityksellä, hän on velvollinen tehdä heidät siitä tietoiseksi. Tutkijan eettinen vastuu tutkimuskohteille tarkoittaa sitä, että tutkijan tulee osoittaa kunnioitusta ja kohdella heitä ihmisarvojen mukaisesti. Tutkija ei saisi käyttää hyväkseen koulutustaan, asemaansa ja tutkimuksen taustavoimia pakottaakseen tutkittavat osallistumaan tutkimukseen (Grönfors 2011, 112).

Kaikille haastateltaville annettiin tiedote tästä opinnäytetyöstä ja sen teemoista. Haastattelun alussa siitä keskusteltiin haastateltavien kanssa, jotta he tiesivät, mihin he ovat ryhtymässä. Heiltä pyydettiin haastatteluun kirjallinen suostumus (LIITE 2). Tiedotteesta tuli ilmi, mihin tutkimus tehdään, ketkä tutkimusta tekevät sekä ketkä käsittelevät tutkimusaineistoa. Tiedotteesta tulee myös esille, mitä menetelmää tutkimuksessa käytetään, miten aineistoa kerätään sekä mikä tarkoitus on tutkimuksella. Tiedotteessa käsitellään myös asiakkaan vapaaehtoisuutta tutkimukseen osallistumisesta. Suostumus tähän tutkimukseen pyydettiin kirjallisesti jokaiselta haastateltavalta asiakkaalta (LIITE 2). Haastateltaville kerrottiin, että haastattelut muistiinpanoineen sekä nauhoitukset, että litteroinnit hävitetään asianmukaisesti tämän opinnäytetyön valmistuttua. Aineistoa käsittelee ainoastaan tämän opinnäytetyön tekijät sekä sitä ohjaavat tahot. Opinnäytetyön tuloksista ei pysty tunnistamaan haastateltavia henkilöitä ja näin he pysyvät anonyymeina.

Perusedellytyksenä haastattelun toteuttamiselle on tehdä informatiivinen tiedote haastateltaville sekä tehdä kirjallinen suostumus. On tärkeää saada haastateltavat ymmärtämään, mihin he ovat suostumassa. Mihin tarkoitukseen ja miksi haastattelut toteutetaan. On erittäin tärkeää antaa tietoa, miten haastatteluaineistoa käsitellään sekä säilytetään sekä kenellä on käyttöoikeus haastatteluaineistoon. On tärkeää antaa tutkijan tai tutkijoiden sekä vastuussa olevien henkilöiden yhteystiedot lisätietojen saamista varten. Tie-

dotteesta on hyvä tulla ilmi, mitä tietoa tutkimuksella haetaan ja tavoitellaan sekä miten tuloksia voidaan jatkossa hyödyntää, nämä seikat ovat motivoivia seikkoja osallistua tutkimukseen. Tiedotteesta tulee ilmetä aineistonkeruu tapa, aineiston käyttäjät sekä käyttöaika. Tärkeää on myös muistaa osallistumisen vapaaehtoisuus sekä se, ettei yksittäinen ihminen tule tunnistettavaksi tutkimuksesta (Kuula 2006, 101-116). Haastateltavilta kysyttiin haastattelun päätteeksi, että haluavatko he tutustua lopulliseen työhön, jonka vuoksi heiltä pyydettiin tätä varten heidän sähköpostiosoitteet. Heille luvattiin, että tutkijat lähettävät heille kopion työstä, tämän valmistuttua.

Tutkimuksen lähtökohtana tulee olla ihmisarvon kunnioittaminen. Heidän itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan antamalla heille mahdollisuus päättää itse haluavatko he osallistua tutkimukseen. Tutkimuksen tekijöiden on myös selvitettävä, miten henkilöiden suostumus tutkimukseen hankitaan sekä millaista informaatiota heille tulee antaa ja mitä mahdollisia riskejä heidän osallistumiseensa sisältyy. Eettisiin kysymyksiin kuuluu myös aineistohankinnan juridiikka sekä aineistojen anonymisointiin ja arkistointiin liittyvät seikat (Hirsjärvi ym. 2007, 25-27). Olemme omasta mielestämme osanneet hyvin ottaa huomioon tässä opinnäytetyössämme eettiset näkökulmat sekä haastateltavan kunnioittamisen ja itsemääräämisoikeuden. Olemme tiedottaneet heitä tutkimuksen kulusta sekä ottaneet salassapito asiat huomioon.

Tutkimuksemme aineisto sekä tulokset olisivat varmasti olleet erilaiset, jos olisimme saaneet haastateltaviksi myös VKM –ohjelman käyneitä asiakkaita, jotka ovat edelleen aktiivisia päihteiden käyttäjiä tai rikoksen tekijöitä. Ne haastateltavat, jotka ovat suostuneet tutkimukseemme ovat halunneet tulla kertomaan kokemuksistaan VKM –ohjelmasta ja asia on heille tärkeä. Tutkimuksen toteuttamista ja tutkimuksen luotettavuutta ei voida pitää toisistaan erillisinä tapahtumina. Tutkijan tekemät valinnat, teot ja ratkaisut ovat arvioinnin kohteena. Tutkija arvioi itse luotettavuutta jokaisen tekemänsä ratkaisun kohdalla. Perustelut täytyy tutkijan osata kuvata raportissaan, mistä joukosta valinnat on tehty sekä ratkaisut, miten on lopulliseen päätökseen tullut (Vilkka 2007, 158-159). Tutkijoina olemme tässä opinnäytetyössä pyrkineet kuvaamaan ja perustelemaan tekemiämme ratkaisuja ja valintoja koko opinnäytetyön eri vaiheissa.

7.2 Johtopäätökset ja jatkotutkimusaiheet

Kuulimme kuusi tarinaa VKM -ohjelmasta haastattelujen myötä ja kuuden ihmisen kokemuksia siitä. Viisi haastatelluista oli vapaudessa ja yksi vankeudessa. Vankeudessa ohjelma suorittanut ei kokenut juurikaan hyötyvänsä VKM:n tyyppisestä työskentelystä, mutta viisi muuta olivat saaneet isoja ja pieniä asioita VKM:n myötä oman elämänsä paranemiseen. Mielenkiintoisen lisätutkimuksen saisikin vertaamalla VKM:n vaikuttavuutta vapaudessa ja vankeudessa suoritettuna isommalla otannalla. Tässä pohdinnassa keskitymme VKM:n positiivisiin vaikutuksiin ja kokemuksiin, koska positiivinen sävy kuvaa viittä haastattelua kuudesta. Toki huomionarvoinen asia on myös se, että kaikki, jotka ovat käyneen ohjelman, eivät koe sitä hyödyllisenä. Tällöin tärkeää onkin huomioida myös ohjelman läpikäymisen oikea-aikaisuus. Aineistostamme tuleekin esille se, että ne haastatellut, jotka ovat suostuneet haastatteluun ovat halunneet ja heille on ollut tärkeää tulla kertomaan kokemuksistaan VKM -ohjelmasta ja sen vaikuttavuudesta. Jatkossa olisikin mielenkiintoista saada myös tietoa niiltä VKM -ohjelman käyneiltä henkilöiltä, jotka ovat edelleen rikoksen tekijöitä, mitä he ovat saaneet VKM -ohjelmasta?

Viisi keskustelua muutoksesta ohjelma näyttää vaikuttaneen haastateltujen elämään usealla eri osa-alueella. Tutkimuksessamme kartoitimme haastateltujen kokemuksia VKM:stä, josta tutkimustuloksista esiin tuli merkityksellisinä ja vaikuttavana ohjelman istuntojen sisällön merkitys ja määrän riittävyys, asiakkaan oman toimijuuden lisääntyminen tulevaisuuden suunnittelussa sekä identiteettiä ja elämänarvoja vahvistavia välineitä. Vaikuttavassa sosiaalityössä asiakkaan identiteettiä pyritään vahvistamaan positiiviseen suuntaan ja uudelleenlaiselle identiteetille pyritään antamaan rakentamisvälineitä. Haastatellut kuvaavat hyvin, kuinka tehtävien ja keskustelujen myötä he ovat saaneet uutta ajateltavaa ja usean kohdalla itsetunto on lähtenyt paranemaan. Sosiaalityön vaikuttavat identiteettiä vahvistavat tekijät näyttävät siis toteutuvan VKM:n aikana. Rikosseuraamustyössä merkittävää on tietenkin rikolliseen käyttäytymiseen vaikuttaminen ja lainkuuliaisen kansalaisen statuksen palauttaminen. Työskentelyssä pyritään poistamaan rikollista stigmaa ja antamaan mahdollisuus positiivisesta identiteetistä. VKM:n aikana haastatellut ovat opetelleet oman tahdon ja tunteiden löytämistä, jotka ovat menestystekijöitä myös vaikuttavassa sosiaalityössä.

Sosiaalityön vaikuttavuuteen ja rikoksesta irrottautumiseen perehdyttyämme, huomasimme, että tulevaisuuteen suuntaava työ on yksi merkittävistä muutoksen ja vaikuttavuuden rakentajista. Kun työskentelyä aloitetaan, tilannearvioita pitäisi pystyä tekemään tavoitteellisesti ja suunnitelmallisesti, jotta työskentely ei jää irralliseksi. VKM:n aikana haastateltujen elämälle on asetettu tavoitteita ja suunniteltu niiden eteenpäin viemistä, myös ohjelman jälkeen. Tutkimustulostemme mukaan haasteet haastateltujen elämässä ovat helpottuneet pikkuhiljaa ohjelman jälkeen ja tämä on taas mahdollistanut suurempia ja pitkäkestoisia muutoksia usean haastatellun elämässä. Honkonen (2013) kuvaa myös kirjassaan, että VKM:n tarkoituksena on antaa asiakkaalle itselleen mahdollisuus tarkastella omaa tilannettaan ja missä asiakas ja työntekijä yhdessä luovat näkemystä asiakkaan muutosmotivaatiosta. Tässä myös painotetaan sitä, että asiakas on toimijana, jossa työntekijä kannustaa ja tukee asiakasta siinä. Painoarvoa annetaan asiakkaan omalle osallistamisella muutospuheeseen (Honkonen 2013, 33-34).

Pari haastateltua kuvaa työntekijän auttaneen heitä konkreettisesti avun hankkimisessa. Kun toinen haastateltu oli saanut apua, hänelle oli tullut kokemus siitä, että häntä todella autetaan ja kaikki ottavat hänet avosylin vastaan. Vaikka ymmärtämistä ja keskustelua tarvitaan, välillä tarvitaan myös toimintaa. Työntekijän kanssa yhdessä harjoittelemalla ja asioita hoitamalla, myös asiakkaat saavat osallistua ja tämä taas lisää heidän kokemusta omasta toimijuudesta. Joskus vaikuttava työ on arkipäiväisten asioiden ratkomista, mutta miten muutosmotivaatioon voisi ottaa keskusteluun, jos elämän perusasiat ovat rempallaan. Vaikuttavaa sosiaalityötä kuvataan asiakasta osallistavaksi ja hänen toimijuuttaan lisääväksi, joten näiden elementtien voidaan katsoa toteutuneen myös VKM:n aikana.

Sosiaalityön vaikuttavuudesta kertoo asiakkaan elämäntilanteen helpottuminen tavoitteiden asettamisen kautta ja tämän voimme katsoa toteutuneen suurimman osan haastateltujemme kohdalla VKM:n aikana. VKM:n aikana ohjelmasta opittua on myös hyödynnetty usean haastatellun kohdalla tulevaisuuden suunnittelussa, joten myös desistanssia vahvistavia asioita on toteutettu.

Mäntysaaren mukaan sosiaalityössä sovellettujen työmenetelmien vaikuttavuudesta tiedetään liian vähän. Toimivuudella ja vaikuttavuudella tarkoitetaan sitä, että tieteellisesti osoitetaan palveluiden tuottavan parannuksia, esim. asiakkaan elämäntilanteessa, olosuhteissa tai hyvinvoinnissa. Vaikuttavuudella voidaan tarkastella sekä tutkimuksen

kohdetta, että päämäärää, jota tavoitellaan. Perinteisesti sosiaalityön vaikuttavuuden arviointi on rajautunut tarkastelemaan, saako asiakas tarvitsemansa palvelun ja tuen. Palveluiden vaikuttavuuden arviointiin paneutuvat tutkimukset ovat jääneet yksittäisiksi, ja niistä on puuttunut yhteys sosiaalisia ongelmia tuottaviin tekijöihin. Myöskään sitä ei ole juurikaan tarkasteltu, että millaista vaikuttavuutta työmenetelmillä haetaan: pitäisikö sosiaalityön sopeuttaa asiakkaat nykyisiin olosuhteisiin vai kehittää heidän tietoisuuttaan nykytilanteesta ja kehittää heidän toimintavalmiuksiaan sortoa aiheuttavien tekijöiden muuttamiseksi (Kivipelto 2006, 45).

Tutkimuksestamme nousi myös kirkkaasti esille työntekijän merkittävyys ohjelman onnistumisen ja vaikuttavuuden kannalta. Tätä on avattu tutkimustulosten esittelyssä *Sinä olet tärkeä* –luvussa, joka kuvaa ammattitaitoista ja osaavaa henkilökuntaa, joka on haastateltujen mielestä ollut vaikuttava tekijä VKM –ohjelmassa. Työntekijää on kuvattu myönteiseksi, kannustavaksi, luottamukselliseksi, asiakasta kunnioittavaksi sekä ammattitaitoiseksi asiakkaan asianajajaksi. Ilmapiiri on myös koettu näin ollen tärkeäksi ja tätä haastatellut ovat usein kuvanneet avoimeksi ja myönteiseksi. Tutkimustuloksis-tamme nousee esiin työntekijän merkitys VKM:n onnistumisessa. Myös Kemppainen (2010) kuvaa sosiaalityön menetelmissä, että työntekijä-asiakassuhde on merkityksellinen, koska asiakaslähtöisyys on työntekijän ja asiakkaan kumppanuutta, jossa asiakas on oman elämänsä ja asiansa paras asiantuntija. Työntekijä avaa asiakkaalle uusia näkökulmia, selvittää asiakkaan tilannetta sekä tukee asiakasta. Työntekijän tehtävä on antaa asiakkaalle tunne kuulluksi tulemisesta.

Kivipellon (2012) mukaan vaikuttavuutta aikuissosiaalityössä parantaa luottamuksellinen asiakas-työntekijäsuhde, jossa panostetaan asiakassuhteeseen. Tässä erityisesti painotetaan pitkäjänteiseen sosiaaliseen tukeen sekä henkilökohtaiseen asiakaspalvelusuhteeseen, joka parantaa psyykkistä ja sosiaalista hyvinvointia. Vaikuttavassa sosiaalityössä ja rikosseuraamustyössä työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutus on yksi merkittävimmistä tekijöistä. Vaikuttavuutta parantaa, jos työntekijä-asiakassuhde on luottamuksellinen. Jokainen haasteltu kuvasi työntekijän merkittävää roolia VKM:n aikana ja vuorovaikutussuhteen tärkeyttä. Asiakkaan psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin vaikuttaa myös, jos työskentely on henkilökohtaista ja pitkäjänteistä. Vaikka VKM:n keskustelut ja tehtävät saivat myös haastatelluilta positiivista palautetta, nousi työntekijän rooli myös tehtävien ja keskusteluiden läpikäynnin kannalta suureksi. Emme voi varmaan tutkijoina tarpeeksi korostaa sitä, että haastattelemamme ihmiset ovat saaneet tär-

keän kokemuksen hyvästä työntekijästä, joka on kohdannut heidät aidosti ja välittänyt heistä ja heidän asioistaan. Sosiaalityön vaikuttavuutta kuvaa se, että asiakkaan omaa asiantuntijuutta kunnioitetaan työskentelyn aikana ja tämä nimenomaan on VKM:n aikana toteutunut myös ohjelman ulkopuolisten keskustelujen myötä. Haastatellut ovat saaneet positiivista palautetta ja tämä taas on lisännyt heidän motivaatiota rikosseuraamuksen suorittamiseen, ja onnistunut seuraamuksen suorittaminen on voinut olla koko loppuelämän kannalta merkittävä. Haastatellut ovat saaneet osakseen myös huolenpitoa ja kannustusta toimintaan ja nämä asiat ovat myös vaikuttavan työn osa-alueita. Linderborgin (2011) mukaan asiakkaalle näyttää syntyvän velvollisuuden tuntoa, mikäli hän saa työntekijältä osakseen aitoa kannustusta ja tukea ja myös tutkimuksemme osoitti, että osa haastatelluista ei halua tuottaa työntekijälle pettymystä. Olemme kokeneet liikutusta haastateltujen kuvatessa työntekijän työtä ja työskentelyintensiiviteettiä. Nämä haastatellut ovat todella tulleet kohdatuksi ja se kertoo ohjelman vaikuttavuudesta monia muita asioita enemmän. Menestyksenkäs kuntoutus tapahtuukin vuorovaikutuksessa merkityksellisiin toisiin ihmisiin ja tämä tutkimus osoittaa, että työntekijä voi olla tällainen merkityksellinen toinen. Opinnäytetyömme osoitti, että merkityksellinen toinen eli työntekijä ja hänen osaava ja kannustava suhtautuminen asiakkaaseen on yksi merkittävimmistä tekijöistä ohjelmaa suoritettaessa. Kiinnostavaa olisikin, miten työntekijän roolia voisi arvioida asiakkaan kanssa yhdessä ohjelman aikana? Saako asiakas sitä palvelua, mitä hän itse toivoo? Toisiko tämän kaltainen työskentelytapa lisää vaikuttavuutta asiakkaan motivaatioon ja sitä kautta hänen omaan elämäänsä? Kemppaisen mukaan vaikuttavuuden arviointiin tuo syvyyttä, jos palveluita käyttävät asiakkaat arvioivat palveluiden onnistumista suhteessa työn tavoitteisiin sekä tuovat esiin omia kokemuksiaan palveluiden käyttäjinä (Kemppainen ym. 2010, 28).

Merkittävimmäksi asiaksi VKM:sta ja sen vaikuttavuudesta nousi haastateltujen kokemus mahdollisuudesta. Linderborgin (2011) mukaan kokemus siitä, että toivo muuttuu todelliseksi, lisää taas toivoa osoittamalla sen perustelluksi. VKM:n aikana usealle haastatelluista oli käynyt juuri niin. Tutkimuksestamme nousi esille tämän mukaan, miten haastatellut kokivat rikosseuraamukseen liittyvät velvoitteet, rikoksetonta elämäntapaa tukevat asiat sekä heidän suhteensa yhteiskuntaan. Työntekijän, tulevaisuuden suunnittelun ja oman onnistumisen asioiden hoidossa yhteisvaikutuksesta on syntynyt kokemus mahdollisuudesta yhteiskunnan taholta. Tämä mahdollisuus puolestaan näyttäytyy tahona tehdä asiat oikein ja olla luottamuksen arvoinen yhteiskunnan jäsen. VKM:n on antanut rikosseuraamukselle sisältöä, jolloin seuraamus on ollut muutakin kuin esimer-

kiksi työpalvelu. Ihmisillä, joita haastattelimme, oli pääasiassa ollut kokemus yhteiskunnan reunalla olosta. Kokemus mahdollisuudesta on tuonut heidät lähemmäksi keskiötä ja antanut heille toivoa ja uskoa omiin voimavaroihin. Merkityksellinen toinen, tukena ollut työntekijä, on ollut suunnannäyttäjänä tehtävien ja keskusteluiden myötä. Tehtäviin on voinut palata epäröinnin hetkellä. Tämä kokemus mahdollisuudesta saada luotua muillekin rikosentekijöille, luomalla heihin toivoa ja osoittamalla, että he voivat onnistua.

Todellinen desistanssin rikokseen voidaan katsoa tämän tutkimuksen tuloksista syntyneen muuttuneen identiteetin myötä ja VKM:n jälkeen usea haastateltu on ollut todella motivoitunut rikoksettomaan elämäntapaan. Tarkoituksenamme oli selvittää, millaisia välineitä haastatellut ovat saaneet VKM:sta rikoksesta irrottautumiseen ja niitä todella löytyi. VKM:n voidaan siis katsoa onnistuneen sekä positiivisen identiteetin vahvistamisessa sekä uudenlaisen rikoksettoman identiteetin syntymisessä. Ohjelmatyötä pitää täydentää auttamalla asiakkaita jokapäiväisen elämän ongelmien ratkaisussa. Farrallin laaja pitkittäistutkimus osoitti, että eniten rikollisuudesta irrottautumiseen vaikuttivat asiakkaiden itsensä suunnalta tulleet tekijät, kuten motivaatio ja elämäntilanteen muutokset. Enimmäkseen esteitä ratkaisivat asiakkaat, eivät työntekijät, mutta työntekijän apu kuitenkin tuki menestymistä. Myös työ ja vakiutuinen elämäkumppani on tavallisimmin mainittu rikollisuudesta irtautumisen käännekohtiksi. Rikollisuudesta irtautumisessa sosiaalinen pääoma on myös tärkeä tekijä, ja siinä asiakkaiden pitäisikin saada apua, esimerkiksi suhteiden paikkaamisella perheeseen. Kirjassa Rikosseuraamustyön kysymyksiä ovat Andrews ja Downen (2004) esitelleet työskentelyn ydinkäytännöt. Yksi ydinkäytännöistä on, että täytöntöönpanon vaatimukset ja vastuut ovat selvillä ymmärretysti ja johdonmukaisesti. Toinen tekijä on ei-rikollisten käyttäytymismallien ja asenteiden antamista ja vahvistamista. Kolmas ulottuvuus on ongelmaratkaisutaitojen opettaminen, jossa asiakas pyritään saamaan ratkaisemaan muutoksen esteitä tarjolla olevia tietoja ja taitoja hyödyntämällä. Neljäs tekijä on yhteiskunnan resurssien tehokas käyttö, jolloin työntekijä varmistaa aktiivisesti, että asiakas saa tarvittavat palvelut. Viides painopiste on työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutus ja suhde, jonka kommunikation tulisi olla avointa, lämmintä ja innostunutta (Lavikkala & Linderborg, 2011, 102-103).

Rikoksesta irrottautumisessa tärkeää on myös asiakkaan aktivoiminen ja osallistaminen osaksi yhteiskuntaa. Kun asiakas saa perusasiansa kuntoon ja saa apua niiden hoitami-

seen, myös muu elämänlaatu paranee. Mielestämme tulevaisuuden suunnittelu ja asiakkaan aito kohtaaminen vuorovaikutuksessa, teemat, joka haasteltujen mielestä kuvaavat VKM:a vahvasti, voidaan mielestämme linkittää asiakkaan osallistamiseen ja toimijuuden lisäämiseen. Rikollisuudesta irrottautuminen on siis pitkäaikainen muutosprosessi. Entiset rikoksentekijät tulkitsevat mennyttä elämäänsä uudelleen ja sopeuttavat tulkittua tulevaisuuden pyrkimyksiinsä. Tahdon muodostuminen on myös tärkeä tekijä desistanssiprosessissa. Identiteetti muotoutuu myös uudelleen kohti parempaa sosiaalista toimintaa. Muutos ei liity pelkästään rikollisuudesta irrottautumiseen, vaan myös muutokseen entisen rikoksentekijän havainnoissa ja asemoinnissa ympäröivään maailmaan. Elämä saa nykyisellään merkityksen. Vasta kun rikollisuudesta irrottautuminen näyttäytyy entisen rikoksentekijän identiteetin muutoksena, voidaan ajatella muutoksen juurtuneen toimijan syvärakenteeseen. Yksilön toimintavoima on suurempi, jos hän kykenee riippumattomasti ja omaehtoisesti toimimaan luonnollisessa toimintaympäristössään. Merkitykselliset elämäntapahtumat ja onnistumisen kokemukset houkuttelevat kohti muutosta (Lavikkala & Linderborg 2011, 223).

Olemme päässeet tämän tutkimuksen ja sen tulosten myötä tutkimuskysymyksemme äärelle eli millä VKM –ohjelmasta saaduilla keinoilla asiakas on saanut etäisyyttä eli desistanssia rikokseen? Kaikki edellä mainitut tutkimustulosten teemat ovat suorassa yhteydessä desistanssiin niin, että haastateltavat ovat kokeneet VKM –ohjelman rakenteen ja sen tuomat muutokset omassa toimijuudessa, työskentelytavan, mahdollisuuden sekä työntekijän ominaisuudet itselleen hyödyllisiksi. Tämä kaikki yhdessä on saanut heidän elämässään uudenlaisen merkityksen ja tätä kautta muodostanut heille uudenlaista näkökulmaa elämäänsä ja tätä kautta oman identiteettinsä sekä toimijuuden rakenteeseen. Voidaan todeta, että rikoksesta irrottautuminen on syvälinen muutosprosessi, jossa entiset rikoksen tekijät joutuvat rekonstruoimaan itseään. He joutuvat tulkitsemaan entistä rikollista elämäntapaansa uudelleen ja näin refleктоimaan tämän kanssa tulevaisuuden pyrkimyksiinsä. Kun puhutaan rikoksen tekijän identiteetin muutoksesta, voidaan puhua muutoksen juurtuneen asiakkaan toimijuuden syvärakenteeseen, tämän seurauksena toimijuus ei ole niin alttiina ulkoisille häiriötekijöille. Kun toimintavoima on kasvanut, hän voi omaehtoisemmin ja riippumattomimmin toimia omassa entisessä toimintaympäristössään suhteessa aiempaan rikolliseen ympäristöönsä ja elämäntapaansa (Lavikkala & Linderborg 2011, 222-223).

Palataksemme vielä metodologian valintaan ja sen suhteeseen tämän opinnäytetyön tutkimuskysymyksiin, pohdimme, että myös tutkimuksemme metodologinen valinta laadullisen tutkimuksen valintaan on ollut merkittävä, koska haastateltavat ovat voineet kertoa omia aitoja kokemuksiaan VKM –ohjelmasta, ohjelman rakenteesta ja sen merkittävyydestä. Uusien merkittävien teemojen, kuten mahdollisuuden nouseminen aineistosta mahdollistui vain laadullisen tutkimusmenetelmän vuoksi. Jos olisimme vain itse määritelleet kaikki teemat, joita pidämme tärkeinä, se ei olisi mahdollistanut asiakkaan omien tulkintojen ja kokemusten avaamista ohjelman vaikuttavuudesta ja sen riittävydestä tai muista merkityksellisistä seikoista.

Teemahaastattelun kysymysten asettelussa otimme huomioon myös, miten haastateltu koki VKM:n ohjelman aikana sekä sen tehtävät ja keskustelut, mutta myös mitä haastateltu kokee niistä asioista tällä hetkellä. Selvitimme, millaisia asioita ohjelma on mahdollisesti tuonut haastateltavan elämään, jotka ovat merkityksellisiä myös nykyhetkessä. Tästä myös Honkonen (2013) kuvaa, että asiakas itse tekee vertailua ohjelman aikana missä hän on ja missä hän haluaisi olla. Tutkimustuloksia tarkastellessamme, huomasimme, että haastateltavat pääsivät myös haastattelun aikana itse arvioimaan omaa tilannettaan VKM:n aikana sekä sitä ennen, mutta myös peilaamaan tilannettaan sekä sen hetkisiä tavoitteitaan tähän päivään. Tutkimustuloksista ilmeni myös, että haastateltavat pystyivät näkemään ohjelman mukanaan tuomia merkittäviä muutoksia, jotka vaikuttavat heidän elämässä edelleen.

Kuitenkaan vaikuttavuuden arviointiin ei pidä liittää sitä ajatusta, että sitä voitaisiin mitata pelkästään arvioimalla asiakkaan tilannetta ennen ja jälkeen intervention, vaan siihen tulee ottaa huomioon mekanismit, jotka liitetään sen hetkiseen tilanteeseen eli kontekstiin. Vaikuttavuuteen tulee liittää työntekijän ominaisuudet ja työskentelytavat, fyysinen toimintaympäristö jne, jotka ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa intervention muodostumiseen (Pohjola 2012, 52-55).

Teemahaastattelulomakkeen (LIITE 3) muodostumista on ohjannut Kempvaisen (2010) näkemykset asiakasta osallistavasta, vuorovaikutuksen merkityksestä sekä suunnitelmallisuudesta, jotka loivat pohjaa haastattelulomakkeen pohjaksi, mitä lähdimme hakemaan kokemuksista VKM –ohjelmasta ja sen vaikuttavuudesta. Myös ohjelman työntekijän ammattitaito, resurssit ja omaa työtään tutkiva henkilöstö otettiin huomioon. Käytimme hyödyksemme Kempvaisen (2010) mittaristoa haastattelupohjaa mietties-

sämme. Otimme huomioon asiakkaan kokemuksen palvelusta, asiakkaan tilanteen muuttumisen, asiakastyön voimavarat, työskentelyn tavoitteellisuuden sekä kontaktien määrän ja luonteen (Kemppainen ym. 2010, 36-37). Pohdimme, että pelkkä toiminnan tai ohjelman arviointi tai mittaaminen ei anna riittävän kattavaa tietoa meille, vaan aina linkitimme toiminnan ja sen arvioinnin haastateltavan omaan kokemus- ja tunnemaailmaan.

Opinnäytetyömme on ollut mahtava matka vaikuttavuuden kysymysten äärelle. Loppulemana voimme todeta, että Viisi keskustelua muutoksesta toimii ja sitä kannattaa toteuttaa etenkin avoseuraamuksena. Vaikuttavuuden arvioinnin teemat näyttävät ohjautuvan haastateltuja kohti desistanssia ja toimivat myös desistanssin välineinä. Jos yhdenkin elämä pelastuu ohjelman ansioista, voidaan vaikuttavuutta pitää suurena, ihmiselämän arvoisena.

LÄHTEET

- Ahtiala, P. & Ruohonen, K. 1998. Se oli sitä koko elämä. Kokemuksia ja näkemyksiä huumeriippuvuudesta. Helsinki: Kirjayhtymä.
- Andree-Löfholm C, Bännström L., Olsson M. & Hansson K. 2013. Treatment-as-usual in effectiveness studies: What is it and does it matter? *International journal of social welfare*. 1/2013. 25- 32.
- Dahler-Larsen, P. 2005. Vaikuttavuuden arviointi. Hyvät käytännöt menetelmäkäsikirja. Stakes.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.
- Fränti, J. & Väyrynen, S. 2010. Miepä -Tutkimus kaksoisdiagnoosiasiakkaiden intensiivisen avokuntoutuksen vaikuttavuudesta, NUORTEN YSTÄVÄT RY, Multiprint Oy. Oulu.
- Grönfors, M. 2011. Laadullisen tutkimuksen kenttätymenetelmät. SoFia-Sosiologi-Filosofiapu Vilkka. Oppimateriaalit 2008. Hämeenlinna. Tammi.
- Hautaniemi, O. 2010. Motivoivan haastattelun toteutuminen kriminaalihuollon keskusteluissa. Tampereen yliopisto. Sosiaalitutkimuksen laitos. Pro gradu –tutkielma.
- Hirsjärvi, S., Remes P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja Kirjoita. Otavan Kirjapaino Oy. Hämeenlinna.
- Honkonen, T. 2013. MUUTOKSEN AIKA-Tapaustutkimus Viisi keskustelua muutoksesta- ohjelmasta. Itä-Suomen yliopisto. Pro gradu- tutkielma.
- Karlson H. 2014. Hjälp är hårdare straff?, *Socionomen*, 2.2014, 9-12.
- Kemppainen T., Kostamo-Pääkkö K., Niskala A., Ojaniemi P., Vesterinen K., 2010. Sosiaalityön vaikuttavuuden arvioinnin ensiaskeleet Lapissa- tutkimus sosiaalitoimistojen työn vaikuttavuudesta. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Kivipelto, M. 2006. Sosiaalityön kriittinen arviointi : sosiaalityön kriittisen arvioinnin perustelut, teoriat ja menetelmät. Seinäjoki : Seinäjoen ammattikorkeakoulu.
- Kuula, A. 2006. Tutkimusetiikka. Jyväskylä: Gummerus kirjapaino OY.
- Laine, T. 2001. Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Chydenius-Instituutin julkaisuja 3/2001. Jyväskylä: PS-Kustannus, 26-43.
- Lavikkala, R. & Linderborg, H. 2011. Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. *Acta Poenologica* 2/2011. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus.

Linderborg H., Suonio M. & Lassila T. (toim) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki. Rikosseuraamusalan julkaisuja 1/2014. Suomen Yliopistopaino – Juvenes Print.

Paasio, P. 2003. Vaikuttavuuden arvioinnin rakenne ja mahdollisuus sosiaalialalla. Stakes, FinSoc Työpapereita 3/2003.

Pohjola, A. & Kemppainen, T. & Väyrynen, S. (toim). 2012. Sosiaalityön vaikuttavuus. Rovaniemi : Lapin yliopistokustannus.

Rantanen, Teemu (toim.), Kuntoutus, vaikuttavuus, kehittyminen- näkökulmia rikosseuraamusalan kehittämiseen, Laurea ammattikorkeakoulu, Edita Prima Oy, 2009.

Rikosseuraamuslaitos. Luettu: 19.12.2013.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdyskuntaseuraamukset.html>.

Rikosseuraamuslaitos. Arvot. Luettu: 04.12.2013.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/rikosseuraamuslaitos/arvot.html>.

Rikosseuraamuslaitos. Hämeenlinnan yhdyskuntaseuraamustoimisto. Julkaistu 11.12.2013. Luettu 31.3.2014.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/yhdyskuntaseuraamustoimistot/hameenlinnanyhdyskuntaseuraamustoimisto.html>

Rikosseuraamuslaitos. Rikosseuraamuslaitoksen strategia 2011-2020. Luettu 04.12.2013.

http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/risenasiakirjoja/6A3hglF5q/Risen_strategia_2011-2020.pdf

Rikosseuraamuslaitos. Yleisohjelmat. Luettu 27.04.2014

<http://www.vankeinhoito.fi/fi/index/taytantonpano/toiminnot/kuntouttavatoimintaohjelmatyo/yleisohjelmat.html>

Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. 2005. Tutkimushaastattelu ja vuorovaikutus. Teoksessa J. Ruusuvuori ja L. Tiittula (toim.) Haastattelu. Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus. Tampere: Vastapaino, 22-56.

Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2013. Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Kvali-MOTV. Aineiston käsitteleminen ja alkutoimenpiteet. Teemoittelu. Luettu 26.3.2014.

http://www.fsd.uta.fi/metelmaopetus/kvali/L7_3_4.html

Suomen Oikeusministeriö, Yhdyskuntaseuraamuksia koskevan lainsäädännön kokonais uudistus, 2012. Luettu 12.11.2013.

<http://oikeusministerio.fi/fi/index/toimintajavotteet/kriminaalipolitiikka.html>

Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimisto. Luettu: 19.12.2013.

<http://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjayhteystiedot/yhdyskuntaseuraamustoimistot/tampereenyhdyskuntaseuraamustoimisto.html>

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Tuomi, J & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5. Uudistettu

painos. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Vilka, H. 2007. Tutki ja kehitä. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Valtiolle.fi. Rikosseuraamuslaitos. Luettu: 19.12.2013.

http://www.valtiolle.fi/valtiolle/fi/02_tutustu_tyonantajiin/rikosseuraamuslaitos/index.jsp.

LIITE 1

1 (5)

Tiedote teemahaastatteluun valitulle.

Rikosseuraamuslaitos, Tampereen Yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakas.

Hei!

Olemme Tampereen ammattikorkeakoulun ylemmän ammattikorkeakoulututkinnon sosiaali- ja terveystieteiden johtamisen ja kehittämisen koulutusohjelmasta. Ylemmän ammattikorkeakoulun opintoihimme liittyy opinnäytetyö (30 op), johon olemme valinneet aiheeksi Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelman vaikuttavuuden arvioinnin. Opinnäytetyö on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus ja aineistomme kerätään teemahaastatteluiden avulla. Olemme valinneet teemahaastatteluihin 7-8 Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston asiakasta.

Kaikki teemahaastattelut nauhoitetaan ja aukikirjoitetaan. Kaikki aineisto on meidän tutkijoiden hallussa ainoastaan. Tutkimusaineistoa käsittelee ainoastaan tutkimuksen tekijät sekä sitä ohjaavat tahot. Kaikki aineisto tuhoetaan asianmukaisesti tutkimuksen päätyttyä. Opinnäytetyöstä ei tule tunnistettavaksi henkilöitä eli asiakas pysyy anonyminä. Yksittäiset vastaukset eivät ole myöskään tunnistettavissa.

Tähän opinnäytetyöhön osallistuminen perustuu vapaaehtoisuuteen eli jokaisella on mahdollisuus myös kieltäytyä osallistumisesta. Toivomme kuitenkin, että osallistuisitte tutkimukseen, joka voisi edistää yhdyskuntaseuraamustoimiston Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelman vaikuttavuuteen ja hyötyyn.

Tämän opinnäytetyön aihe on työelämälähtöinen, joka on lähtenyt johtotasolta Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimistolta. Luvan olemme saaneet Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimiston apulaisjohtaja Jari Myllylältä. Tampereen ammattikorkeakoulun ohjaava opettaja Tiina Tiilikka ohjaa meidän opinnäytetyötä.

Teemahaastattelun teemoiksi olemme valinneet: asiakkaiden kokemukset Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelmassa, miten Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelma on vaikuttanut asiakkaan elämään, elämän tilanne Viisi keskustelua muutoksesta –ohjelmaa ennen ja jälkeen.

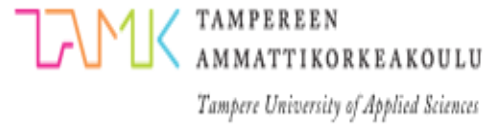
Tampereella xx.xx.2013

Ystävällisin terveisin,

Ulla Tuunanen ja Maria Lepola

LIITE 2

2 (5)

Suostumus teemahaastatteluun.

Minulle on kerrottu opinnäytetyöstä ja sen teemahaastattelusta ja sen teemoista.

Suostumuksen jälkeen erikseen sovitaan haastattelijoiden kanssa haastattelupaikka sekä aika.

Lupaudun haastatteluun: Viisi keskustelua muutoksessa –ohjelman vaikuttavuudesta.

Tampereella xx.xx.2013

Allekirjoitus

Nimen selvennys.

LIITE 3

3 (5)

TEEMAHAASTATTELURUNKO

1 TAUSTATIEDOT

- Sukupuoli
- Ikä
- Koska olet käynyt VKM –OHJELMAN?

2 VUOROVAIKUTUS

Millaista vuorovaikutus on ollut sinun ja työntekijän välillä VKM –ohjelman aikana?

Miten ajattelet, että tällainen vuorovaikutus, jota kuvasit, on vaikuttanut elämäntilanteeseesi?

3 TAVOITTEELLISUUS

Oletteko laatineet ennen VKM:a tavoitteet ja suunnitelleet ohjelman etenemistä?

Miten mielestäsi asetetut tavoitteet on saavutettu?

Onko työntekijällä ollut sama käsitys avuntarpeestasi kuin sinulla? Miten se on ilmennyt?

Miten palvelu on vastannut mielestäsi asetettuihin tavoitteisiin?

Miten koet, että suunnitelmallisuus/tavoitteellisuus on vaikuttanut elämäntilanteeseesi suhteessa aikaan ennen VKM:aa?

4 IDENTITEETTI

Millaisena koet suhteen itseesi VKM ohjelman jälkeen?

Mitkä asiat ovat vaikuttaneet siihen, että koet itsesi näin?

Millaisena koet yhteiskunnan VKM:n jälkeen?

Mitkä asiat ovat vaikuttaneet siihen, että koet näin?

Millaisena tulevaisuutesi näyttäytyy VKM:n jälkeen?

Millaisena koet vaikutusmahdollisuutesi elämääsi VKM:n jälkeen?

Millaisia positiivisia asioita olet VKM:N jälkeen myötä saanut itsellesi?

5 VOIMAVARAT

Millainen merkitys työntekijän työllä on ollut?

Millaisena olet kokenut työntekijän työskentelytavan?

Miten ajattelet, että kuvaamasi työskentelytapa on vaikuttanut elämääsi?

6 TOIMINNALLISUUS

Miten VKM –ohjelma on parantanut toimintavalmiuttasi?

Miten koet, että VKM on vaikuttanut elämänhallintaasi?

Millaisia konkreettisia toteuttamiskelpoisia asioita olet saanut VKM -ohjelmasta?

7 ILMAPIIRI

Millaisena olet kokenut ilmapiirin tapaamisissa työntekijän kanssa?

Miten koet, että olet tullut kuulluksi ja miksi koet näin?

8 KOKEMUKSET

Miten koet tulleet kohdatuksi VKM:n aikana?

9 ASIAKKAAN KOKEMUKSET

Millaisia välineitä olet saanut tästä VKM -ohjelmasta, jolla olet pyrkinyt etäännyttämään rikoksen tekemisestä?

Millaisia VKM:sta saatuja keinoja olet voinut hyödyntää pyrkiessäsi etäännyttämään rikoksen tekemisestä?

Mitkä ovat suurimmat muutokset, joita VKM -ohjelma on tuonut, jos vertaat entistä rikollista elämäntyyliäsi suhteessa nykyiseen elämääsi?

Mitkä asiat ovat paremmin VKM -ohjelman jälkeen?

Mihin elämän osa-alueisiin VKM -ohjelma on vaikuttanut positiivisesti ja mihin negatiivisesti?

LIITE 4

4 (5)

KYSELYLOMAKE
VIISI KESKUSTELUA MUUTOKSESTA –ohjelmassa VAIKUTTAVUUDESTA

Vastaisitteko alla oleviin kysymyksiin, onko kyseiset asiat toteutuneet VKM –ohjelman aikana.

Vastaukset rastitetaan Kyllä / Ei

	Kyllä	Ei
Myönteinen vuorovaikutus		
Luottamuksellisuus		
Henkilökohtaisuus		
Yhteisymmärrys		
Inhimillisyys		
Itsemääräämisoikeutta kunnioittava työote		
Myönteisempi suhde itseen		
Mahdollisuus vaikuttaa		
Itsetunnon kohoaminen		
Positiivinen suhtautuminen yhteiskuntaan		
Toivon herääminen		
Ammattitaitoinen ja riittävä henkilökunta		
Tapaamiselle sopivat tilat		
Oman toiminnallisuuden paraneminen		
Osallistava työskentely		
Pystyvyyden paraneminen		
Elämänhallinnan paraneminen		
Asiakasta arvostava työskentelytapa		

Positiivinen asenneilmapiiri		
Työntekijän aito kiinnostus		
Neuvotteleva ilmapiiri		
Kokemus kohdatuksi tulemisesta		
Kunnioittava suhtautuminen		

KIITOS VASTAUKSISTASI! ☺

LIITE 5

5 (5)

Alkuperäisilmaus	Alaluokka	Yläluokka	Pääluokka
• ”no on niin paljo ta- pahtunu... tota en mä tiiä, kyl musta on tullu paljon itsevarmempi... saanu omantunnon ta- kasi” • ”mä en haluu pelleillä siitä siinä käsitellä si- tä... ei sitä haluu niin ku... mä oon kuitenkin tietoinen koko ajan missä mennään ja mä tiijän, et jos mä otan yhden kaljan siinä äk- kiä menis niitä kym- menen tai kymmenen päivää... se on sem- monen homma kun oma tiedostaminen. Toki se että mulla on työskentelymenetelmä, jos tulee tiukka paikka voin ottaa A- klinikkaan yhteyttä tai soittaa lääkärille...” • ”tiijä vaikka jo ne (suunnitelmat) on pe- lastanu mun elämän... niin suuri merkitys kuitenkin” • ”kyl mä niin ku posi- tiivisesti niin mä yllä- tyin mitä siellä oli... toki mielenkiinnolla odotin mitä siellä kes- kustellaan... varsinkin kun kahden kesken ol- laan, siellä mennään	• Kokemus, että voi vaikuttaa omiin asioi- hin • sinä olet tärkeä: työn- tekijän myönteinen suhtautuminen. (mer- kityksellinen toinen) • Tulevaisuuden suun- nittelu pelastanut elä- män • tietoisuus omista vai- kutushetkistä osana rikoksesta ir- rottautumista ja muut- tunut suhde yhteiskun- taan • mahdollisuus • arvokas kokemus on- nistumisesta	• Ohjelman vaikutus elä- mänlaatuun ja omaan toimi- juuteen • Muuttunut identiteetti ja elämän pe- rusasioiden kuntoon lait- taminen	• MUUTOKSET IDENTITEETISSÄ JA ELÄMÄNLAADU SSA

*pintaa syvemmälle.
Hyvin odottavalla
kannalla oli... että
pääsin tämmöseen...
sehän niin ku kuvat-
tiin, mut ei minua
vaan häntä...”*

- *”luottamuksellinen
ilmapiiri vaikuttaa sen
että voit keskustella ja
ei tarvii niin kauheesti
ajatella, mitä nyt us-
kaltais sanoa ja mitä
ei...”*
- *”semmosen muutaman
kerran keskustelu tos-
sa lopussa että, mitä
aiot tehdä, kun lopetat
tämän ja pitää suunnit-
telma ja suunnitelmia
ei mitään että sit on
vaan työttömänä ja
sitten mennään kotiin
ja vaan pyöritellään
sormia, se on aika
huono asia... siinä äk-
kiä tekee samoja vir-
heitä...”*